Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

„SVENDBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND“

DET 9. DANSKE HJEMSTAVNS-STÆVNE

✽

BERETNING OG FOREDRAG

MEDLEMSSKRIFT 1932

(24. Bind).

NYBORG
C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI
1932

Til Medlemmerne.

NÆRVÆRENDE Skrift er en Beretning om »Det 9. danske Hjemstavns-Stævne,« som holdtes paa *Vejstrup Højskole* i Dagene 28. Juli—5. August 1931. Skriftet bliver udsendt til alle Deltagerne i nævnte Stævne; men det bliver tillige udsendt til alle Medlemmer af »Svendborg Amts historiske Samfund« som Medlemsskrift for 1932.

Redaktionsudvalget for »Svendborg Amt« har fundet, at Skriftet bringer saa mange værdifulde og fortrinlige Bidrag vedrørende ejendommelige Naturforhold, Kultur- og Personalhistorie fra gammel og ny Tid i den sydøstlige Del af Svendborg Amt, at det vil kunne læses med godt Udbytte ogsaa af de mange af vore Medlemmer, som ikke var Deltagere i Stævnet. Desuden er Forholdet dette, at hverken Stævnet eller »Samfundet« alene evnede økonomisk at udgive et saa fyldigt og rigt billedprydet Skrift som nærværende, men i Fællesskab kan Opgaven magtes. Bestyrelsen haaber da, at »Samfundet«s Medlemmer vil faa Glæde og godt Udbytte ved at modtage og læse denne Beretning.

»Samfundet« har fremdeles liggende betydelige Restoplag af alle tidligere Aargange af »Svendborg Amt.« Ny tiltrædende Medlemmer kan faa enkelte Aargange eller fuldstændige Eksemplarer af »Svendborg Amt« til meget billige Priser. Fortegnelse over hvilke Bidrag, samtlige udkomne Skrifter bringer, faaes ved Henvendelse til undertegnede Formand. Ny Medlemmer optages til enhver Tid ved Henvendelse til èn af nedennævnte Bestyrelsesmedlemmer:

Pastor J. Chr. Clausen, Korinth.
Arkitekt Aug. Colding, Nyborg.
Fhv. Forstander Thøger Dissing, Vejstrup.
Lærer Høgstrøm, Bregninge, Taasinge.
Overlærer J. Høirup, Nyborg.
Husejer Rasmus Jensen, Trunderup, Kværndrup.
Friskolelærer Anton Mikkelsen, Søllinge, Pederstrup.
Læge B. Møller, Tryggeløv.
Gaardejer Albert Sandager, Bregninge, Ærø.

„SVENDBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND“

DET 9. DANSKE HJEMSTAVNS-STÆVNE

*

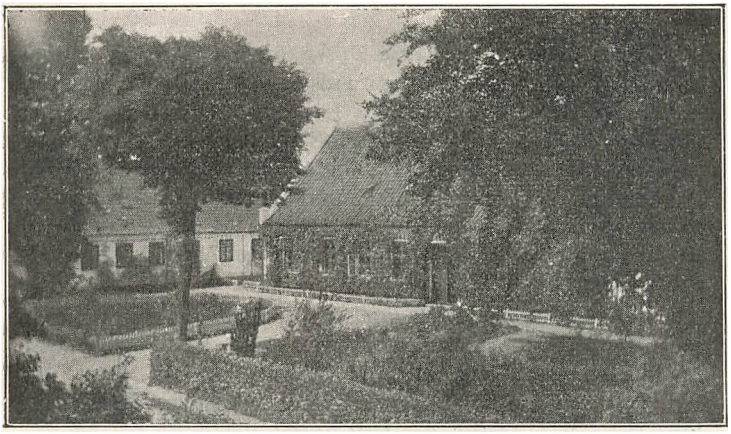
BERETNING OG FOREDRAG

MEDLEMSSKRIFT 1932

(24. Bind).

NYBORG
C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI
1932

Vejstrup Højskole i Sommerdragt.

Det niende danske Hjemstavns-Stævne.

FORHISTORIEN

I Høsten 1923, da Meddelelserne om det første danske Hjemstavnskursus kom frem gennem Dagbladene, var vi nogle indenfor »Svendborg Amts historiske Samfund«, som talte om, at det var ønskeligt at faa afholdt et lignende Stævne i Sydfyn. Aaret efter havde vi i Vejstrup Besøg af Professor *Mathias Bidstrup* fra Rønne, som i sin Ungdom havde været Elev paa Højskolen her. Vi kom da til at tale sammen om Hjemstavnsbevægelsen, og Professor Bidstrup opfordrede stærkt undertegnede til at søge Tanken om et saadant Stævne virkeliggjort med Vejstrup Højskole som Midtpunkt. Forholdene udviklede sig imidlertid saaledes, at der ikke blev noget af det dengang; men da vi indenfor »Historisk Samfund« gennem Ingeniør *C. Andreasen*, Odense, fik Meddelelse om, at Hjemstavns-Stævnet kunde komme til Fyn

i 1931, saa dukkede det gamle Ønske om at faa det til Sydfyn naturligvis op. »Historisk Samfund« traadte da i Virksomhed. Forstander Peder Bukh og hans Hustru lovede med Glæde at modtage Stævnet paa Vejstrup Højskole, og der blev gennem Ingeniør Andreasen knyttet Forbindelse med »Udvalget for Hjemstavnskultur«, og ved velvillig Imødekommenhed fra dette Udvalgs Side modtog vi Tilsagn om, at det vilde støtte et Arbejde paa at faa afholdt et Hjemstavns-Stævne paa Vejstrup Højskole i Tiden omkring 1. August 1931.

»Historisk Samfund« indbød da en Kreds af interesserede Mennesker til et forberedende Møde i Svendborg, og paa dette Møde forelagde »Samfundet«s Formand et Forslag til en Plan for Stævnet. Dette Forslag blev drøftet, og Planen i Hovedtrækkene fastlagt; hvorefter der blev nedsat et Udvalg til at forberede og lede Stævnet. Dette Udvalg kom til at bestaa af følgende Mænd: Godsejer *A. P. Andersen*, Leutved, Ingeniør *C. Andreasen*, Odense, Forstander *Peder Bukh*, Vejstrup, Pastor *J. Chr. Clausen*, Korinth, fhv. Forstander *Thøger Dissing*, Vejstrup, Seminarieforstander *Th. Egebæk*, Skaarup, Overlærer *J. Høirup*, Nyborg, og Godsejer *Poul Teisen*, Tiselholt.

Udvalget tog straks fat paa Arbejdet. Der blev gennem Pressen udsendt Meddelelse om Stævnet, og der blev rettet Henvendelse til en Række Mænd og Kvinder, hvis Støtte man ønskede og maatte have, dels som Medindbydere, dels som Foredragsholdere og Ledere under Studieudflugter. Disse Henvendelser blev saa godt som alle Vegne mødt med Velvilje og Tilslutning, og efter en afsluttende Forhandling med ledende Mænd indenfor »Udvalget for Hjemstavnskultur« kunde den endelige Plan for Stævnet fastlægges, og Indbydelse til Deltagelse udsendes.

Det var ikke ventet, at der skulde blive saa stor Tilslutning til Stævnet i 1931, som der havde været til de fleste af de foregaaende Stævner og denne Antagelse viste sig at slaa til; men der kom netop saa mange, at Deltagernes Antal og Skolens Lokaliteter passede godt sammen. Dog kneb det lidt med at kunne indkvartere alle Stævnets faste Deltagere paa Skolen under saa gode Forhold, som vi ønskede det; men saa var en Del af Skolens Naboer og gode Venner saa elskværdige, at stille deres Gæsteværelser til Raadighed, saa at alle tilrejsende Deltagere kunde bo under gode Forhold.

Vejstrup Højskole og Egnen.

»Nær Kysten, hvor Bølgerne plasker i Mag,
der løfter en Skole sit teglhængte Tag;
der ligger i Rankernes, Rosernes Hegn
et Ungdommens Hjem i en smilende Egn —.«

Saaledes er der engang sunget om Vejstrup Højskole, og dejligt ligger den paa Skraaningen ned mod Store Bælt med en herlig Udsigt over dette til Langelands smilende Kyst. Herfra er der let Adgang til en Mængde Steder, der er mærkværdige ved Landskabets geologiske Opbygning, ved ejendommeligt Planteliv, ved Oldtidsmindesmærker, ved Kirker og skønne Herreborge og ved de Personligheder, hvis Fødsel og Virke har knyttet Mindet om dem til disse Egne, og saa er endelig Egnen saa venlig, saa frodig og skøn i Sol og Sommer, og Sol og Sommer havde vi under Stævnet; sjældent har vi haft herligere Vejr, og dette kastede Glans over Samværet, og alt det nævnte bidrog til at give Stævnet gode ydre Betingelser.

Ankomst og indledende Møde.

Tirsdag den 28. Juli hen paa Eftermiddagen begyndte Deltagerne at strømme til. Biler brummede og Cycler snurrede og en hel Sværm kom med Toget til Vejstrup St. for derefter at tage nedad Vejen mod Højskolen, belæssede med Kufferter, Pakker og Tasker, medens Stævnets Leder i sin lille Bil søgte at transportere det størst mulige Antal Stykker Rejsegods frem. Snart var de fleste samlede nede ved Højskolen, Indkvarteringen i fuld Gang og — tilendebragt og Deltagerne forsynede med Sanghefte og Emblem, som var fremstillet i Emaille efter Gudme Herredssegl fra 1854. Saa ringede Skoleklokken og kaldte til Bords i Højskolens Spisestue, og der lod Deltagerne Aftensmaden vederfares fuld Retfærdighed; men Snakken blev derfor ikke forsømt; og summende

Ordlarm ledsagede Tallerkenmusikken, og Ordstrømmene gik videre i Gaard og Have, da Bordet var hævet, og hvad Under var det; her mødte de jo igen gamle »Stævninge«, Bekendte og gode Venner fra tidligere Stævner. Ikke sært, at der var meget at dele og drøfte.

Kl. 8 ringede Klokken atter til Samling, denne Gang i den venlige Skolestue, hvor Sangen: »Der er et yndigt Land —« snart klang fuldtonigt, og som de dog kan synge, de »Stævninge«. Saa stod Stævnets Leder, fhv. Forstander Thøger Dissing, paa Talerstolen og talte omtrent saaledes:

Vejstrup Højskole, hvor De nu befinder Dem, ligger her som et Vidnesbyrd om den aandelige og folkelige Sans hos denne Egns Befolkning, og igennem to Menneskealdre har den været Midtpunktet for det folkelige Oplysningsarbejde i Egnen. Det tør ogsaa siges, at dette Arbejde har sat dybe Spor, ikke blot her i Egnen, men ogsaa vidt ud over Landet; navnlig gennem den lange Aarrække, da Skolen lededes af de to udmærkede Mennesker, hvis Mindesmærke De vil se lige overfor Skolens Hovedbygning, afdøde Forstander *Jens Lund* og hans Hustru, *Sofie Laurent Lund.*

Maatte De nu befinde Dem godt under Deres Ophold her, og maatte Stævnet forme sig paa en god og fornøjelig Maade, saa det kan gaa ind som et smukt og værdigt Led i denne snart lange Række af Hjemstavnsstævner.

Naar De ser paa Planen for Stævnet vil De maaske tænke, at den er noget overlæsset. Fra højst kompetent Side er der da ogsaa rettet en venlig Henstilling til mig om, at jeg ikke maatte glemme, at Stæv-

net ogsaa skulde være til Rekreation. Jeg haaber imidlertid, at det skal kunne forløbe ganske »glat«, som man siger, og efter Planen, og jeg beder Dem hver især medvirke til, at dette Haab kan ske Fyldest.

Gennem Arbejdet med at tilrettelægge og lede en lang Række lignende Kursus har jeg vundet den Erfaring, at naar man levende interesserer sig for et Arbejde og giver sig hen i det med et glad og fornøjet Sind, saa vinder man derigennem den allerbedste Rekreation. Og jeg tror, at De alle møder med Interesse og et saadant Sind. Derfor og dermed et hjerteligt Velkommen til alle og et særligt Velkommen til Amtmand *Ove Koefoed,* som mange af Stævnedeltagerne har i taknemmelig Erindring fra Hjemstavns-Stævnet paa Bornholm, og som nu vil gøre os den Glæde at tale til os.

Amtmand Ove Koefoeds Tale. *)

For anden Gang oplever jeg den Glæde at kunne bringe Velkomst til Deltagere i et dansk Hjemstavns-Stævne. Paa Bornholm var jeg med til at indbyde og planlægge, og jeg kunde i nogen Maade optræde blandt Lærerne. Her er jeg ganske Eleven — en ikke helt uforberedt, en nyfigen Elev — men som Stedets Amtmand efterkommer jeg en ærefuld Opfordring til at være den, der siger de andre Elever — forberedte og uforberedte, sikkert alle nyfigne — et hjerteligt »Velkommen til vort!« Og saa vil jeg udtale vort Fællesønske: At vi maa komme ogsaa vel herfra, det vil sige som stævnemæssigt bedre Mennesker.

*) Her efter Talerens Manuskript.

Hvad er det, vi vil?

Høre Historier og lære Historie. Selve denne *Jords* Historie, vi træder paa, saadan som den kyndigt kan læses af Landskabets Linier, af Lagenes Beskaffenhed og Aflejringer, det øverligt liggendes og de dyberes. *Landets* Historie overleveret os i Stenes Sprog og i Højenes, i Fortidens Bygværk til det ene eller det andet Brug, fornemmere og jævnere, i gammel Tale og Sang om Stormand og Smaamand, om Folkets skiftende Kaar og Oplevelser, dets Sæd og Virkemaader. Og vi vil med egne Øjne lære *vor egen Tids Historie*, naar vi føres rundt paa Vandet, paa Landet og i Købinge og faar at se, hvem der lever her, og hvordan de bygger og bor og færdes; Fuglene vil sætte Farver og Toner til, mens vi nyder dette fine og frodige, skønne og mangfoldige Stykke Danmark.

Vi vil ære Fortiden, saadan som vi haaber, at det gode fra vor egen Tid vil blive æret af vore Børn i Mange Led. Gør mod Fortiden hvad du vil, at Fremtiden skal gøre mod Dig.

Derfor: vogt de gamle Minder — allerede i en Indberetning af 1744 fra Amtmanden over Nyborg Amt klages der over ilde Medfart, og vi maa vel snarest undre os over, at dog saa meget er bevaret gennem Aarhundreder; men der er ikke Raad til at synde mere væk — jeg tænker paa Højene og Bygningerne og Stengærderne og det altsammen, og jeg vil gerne overfor den voksende Hjemstavnsfølelse, dejligt handlekraftigt bl. a. her paa Fyn, sige: Fortræffeligt at bevare som Museumsgenstand (ogsaa Frilufts-), hvad der er gaaet af Brug, men endnu bedre, om I gør Jert til at bevare *levende*, hvad der endnu kan tjene til sit Brug.

Videre: vogt paa, at det, som *Du* gør, bliver det gode gamle værdigt! Gør Dig klart, det er ringere, men ikke billigere, at forme grimt, hvad vi lever i og med, end det er at forme det kønt. Vi staar i denne som i andre Henseender paa Fortidens Skuldre, kan ikke rokke os løs derfra, bør heller ej forsøge at gøre det. Men vi skal arbejde videre, lægge til af vort eget efter vore Øjnes Lyst og Hænders Evne, til vort Behov. Mennesket kan intet skabe af intet; derfor gaar hele Mægtigheden af Ordet »skabe«, naar det bliver til at »skabe sig«. Hermed vil jeg dog ikke have sagt, at ikke noget, der »skabes« nyt kan blive virkeligt og godt »nyt«, naar det er blevet gammelt nok til at vedkende sig Afstamningstanken og ordner sig derefter, — et Tidens Barn og dog sine Forældres.

Altsaa: vi skal samtidig vogte skønsomt paa det gamle og arbejde paa at give Tiden *vort* Ansigt. Amtmanden fra det 18. Aarhundrede sagde om Bønderne paa disse Kanter, at de »inklinerer mere for gamle Skikke end nye Forandringer, som de ikke kan faa i Hovedet«, ja, ja, altsaa godt for noget, men lad os føje til overfor os i Nutiden: vær frisk, vær Dig selv:

Og hvad naar vi saa ved det, vi saaledes vil lære her paa et dansk Hjemstavns-Stævne?

Vi naar at vise Kærligheden til vort Land og at give den endnu flere Kræfter i os, ikke en Kærlighed i »Længe leve«, men i glade og støtte Arbejdstimer. Og jeg haaber og tror, at noget af denne Danmarkskærlighed maa fremmes her hos de Stammefrænder, vi har den Glæde at se iblandt os. Thi naar denne vor dybeste og stærkeste Evne er levende, nøjes vi ikke med et »Kærlighed helt op til Skagen«; Kærligheden kender ingen Landegrænser, den er i sin fulde

Udfoldelse, i sin rige Kløgt, det mærkværdigt vanskelige og dog saa enkle Middel for det store Fællesmaal: Fred og Arbejdsglæde paa Jorden. Man begynder sikrest indefra og i det smaa. Nu begynder vi med hinanden og tager saa smaat fat i det sydøstlige Fyen, og derfor i denne Aand. Velkommen, alle Hjemstavns-Stævninger, til Svendborg Amt.

Sluttelig talte Forstander *Peder Bukh* omtret saaledes:*)

Det er ikke første Gang, et Stævne som dette holdes paa en Højskole, hvilket formentlig er et Tegn paa, at der er Slægtskab mellem Hjemstavnsbevægelsen og Højskolens Arbejde. Hjemstavnsbevægelsen har dog sin egen Idé, og der er antagelig i Tiden noget for Højskolen at lære af den. Den er et Udtryk for Brydningen eller Sammenspillet mellem Natur og Kultur. Man ser paa Kulturudviklingen med en vis Ængstelse og tænker paa Rousseaus Budskab: Tilbage til Naturen. Og Højskolen maa naturlig være med i denne Stræben efter at hjælpe Mennesker til Forbindelse med det oprindelige. Johs. V. Jensen siger i en af sine Betragtninger efter Verdenskrigen: Man staar sig ved at vende sig indad og fatte sig om sit eget Væsen. En saadan Tilbagevenden til det oprindelige, til Naturen, vil ogsaa vise hen til Folkets eget indre Liv, til det nationale.

Vi er inde i en Tid, hvor man prøver at omspænde hele Kloden, at være international, at føle verdensmæssigt. Men det gælder at faa fat i det, som kan gavne Folkesjælen og faa Folkelivet til at vokse, at benytte alt det store, der kommer til os udefra, til Næring

*) Her efter Referat i »Svendborg Avis« 29. Juli 1931.

for vort eget Folkeliv. Vi maa vogte os for at komme til at leve for meget paa Laan eller Paavirkning udefra, og det synes da ogsaa, at Forstaaelsen af alt, hvad der har Hjemstavn i vort Folk er ved at vokse, og lad os da ønske, at Hjemstavnsbevægelsen maa blive en Fremhjælper af et saadant dansk nationalt Folkeliv.

Dermed Velkommen til Stedet her.

Onsdag den 29. Juli.

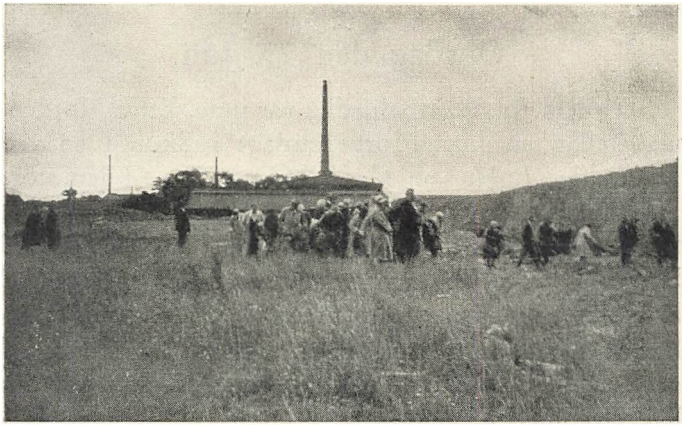
Stævnets første Arbejdsdag var inde. Efter Morgenmaden og en kort Morgenandagt i Skolestuen ved Forstander *Bukh* samledes alle Deltagerne i den store Foredragssal, hvor Vinduerne var blændede, og hvor Statsgeolog, Dr. phil. *V. Nordmann* gav en livfuld Skildring af de geologiske Forhold i den sydlige Del af den fynske Øgruppe og navnlig af de ejendommelige Istidsaflejringer, som her findes, alt illustreret ved store ophængte Tegninger og en Række fortrinlige Lysbilleder.

Saa blot et lille Frikvarter, og Deltagerne kaldtes paany sammen; denne Gang i Skolestuen, hvor Bygningshistorikeren, Dr. phil. *Vilhelm Lorenzen*, talte om sydfynske Herregaarde betragtet som Kunstværker. Dr. Lorenzen ejer en mærkelig Evne til at gøre sine Tilhørere *seende*, og Kirker og gamle Borge bliver forunderlig levende under hans Tale om dem. Under dette Stævne havde vi gentagne Gange Lejlighed til at glæde os over denne hans gode Evne.

Efter Middagen havde vi en kort Hvilepause, men saa kørte en Række store og smaa Biler frem paa Vejen udenfor Skolen, og nu gjaldt det om at faa

dannet Vogngrupper. Der var et Øjebliks Forvirring, men det varede kun faa Minutter, saa gik det hele naturligt og godt i Orden, og Kl. 1 drog Toget af Sted efter Istidssøen og Teglværkerne ved Stenstrup.

Paa denne Tur havde vi det eneste mindre gunstige Vejr, vi var ude for, under hele Stævnet. Der faldt nogle Regnbyger, og da vi stod af i Stenstrup og

I Lergraven ved Stenstrup.

vandrede ud i Lergraven var der mange, der gyste lidt ved at se de vaade og fedtede Stier; men Dr. Nordmann gik uforfærdet ud i Pløret og hele Skaren fulgte efter, saa godt vi kunde; men hvor kom vi til at se ud nedenom. Dog trængte vi os trøstig sammen om Dr. Nordmann, hvergang han standsede, og vi lyttede anspændte til hans Tale om og Paavisninger af de interessante Aflejringer. Dog maatte denne lærerige Vandring desværre forkortes meget paa Grund af det umulige Føre. Saa gik da Turen til et af Gods-

ejer *Andersens* Teglværker, som under kyndigt og elskværdigt Førerskab blev beset baade inde og ude, og det interesserede i høj Grad alle at følge Forvand-

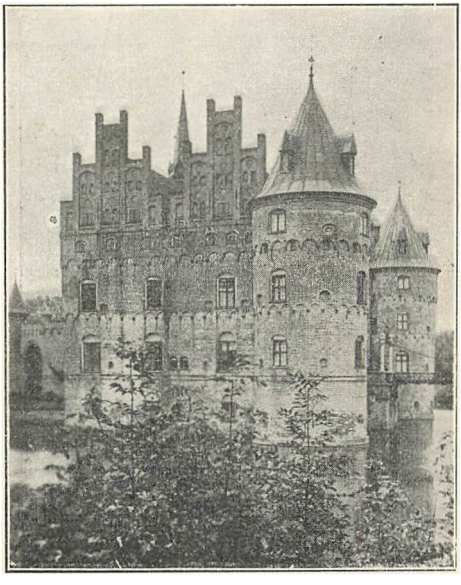
Dr. Nordmann taler paa Lerbjerg.

lingen af Istidssøens Ler til smukke og fortrinlige Mursten og Tagsten.

Sluttelig kørte vi ned til den lille Landsby, *Rødme*, hvorfra hele Selskabet togede af Sted gennem en sølet Hulvej og henover en Græsmark til Lerbjerg nord for Rødme; herfra havde vi en storartet og saare ejendommelig Udsigt over hele det gamle Søterræn, og

mens Dr. Nordmann stod der paa Bakkeskrænten og talte, dukkede det gamle Urtidslandskab op for vort indre Syn.

Saa atter af Sted til Vognene og nu kørte vi til Forsamlingsbygningen i Stenstrup, hvor Selskabet

Egeskov.

snart sad bænket om Kaffebordene, og hvor smagte den varme, brune Drik lifligt efter Lergravsbesværlighederne.

Atter til Vogns og nu af Sted til *Egeskov*, hvor vi vandrede ind gennem den anselige Park og besaa den gamle mærkelige Gaard fra alle Sider. Sluttelig samledes vi alle om Dr. Vilh. Lorenzen, der gav os en kyndig og interessant Redegørelse for den skønne

Herreborgs historiske Udvikling. Klokken var nu bleven mange og vi maatte vende os hjemad. Paa Hjemvejen tog vi os dog Stunder til at aflægge et lille Besøg i Kværndrup Kirke, hvor vi især dvælede i »Ulfeldernes Kapel«, og hvor Dr. Lorenzen i en kort Tale redegjorde for Kirkens Stilart og Udviklingshistorie. Saa gik Turen ind igennem Landet forbi Herregaardene Mullerup og Broholm, tilbage til Vejstrup Højskole, hvor Aftensmaden ventede og smagte os fortræffeligt. Og dermed var Stævnets første Arbejdsdag fuldendt paa en god og fornøjelig Maade

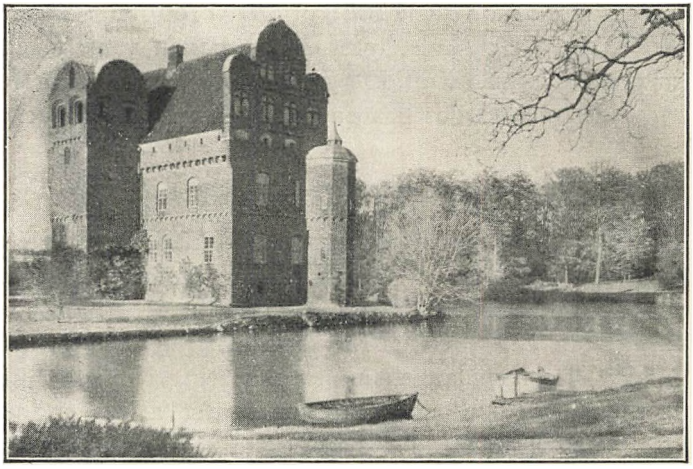
Torsdag den 30. Juli.

Det dejligste Vejr fra Morgenstunden af. Dagens første Foredragsholder var Dr. phil. *Holger Hjelholt.* Hans Emne var »Sydfynske Vandmøller«, og han indledede sin Tale med en Lovprisning af den sydfynske Natur: »Jeg har mange smukke Erindringer om skønne Landskaber i Udlandet, og jeg venter at faa endnu flere, men kommer dog næppe til at opleve noget saa skønt som det sydfynske Landskab. I Dalarne har jeg nylig beundret de lyse Birketræer, de store Søer og vidtstrakte Skove, men skønnere er her. En svensk Journalist, der spurgte mig ud om, hvor han skulde søge hen paa en Rejse i Danmark, maatte jeg naturligvis anbefale først og fremmest at tage til de Steder, som Stævnets Deltagere skal se i Eftermiddag og de følgende Dage.« *)

Derefter gav han en lunerig Skildring af Vandmøllernes Historie i Danmark og sluttelig omtalte han nærmere enkelte Møller i det sydøstlige Fyn.

*) Efter Referat i »Svendborg Avis« 30. Juli 1931.

Den næste Taler var Magister *Poul Andersen*, som talte om *fynske Dialekter*, i et Foredrag, baaret af ungdommelig Livfuldhed og en dybtgaaende Fortrolighed med Emnet. Kl. 1 gik Biltoget til *Hesselagergaard*, hvor Selskabet blev særdeles venligt modtaget af Baron og Fru Baronesse *Blixen Fineche*, som ejer

Hesselagergaard.

den skønne Renaissanceborg. Vi maatte her vente en lille Tid paa Gruppen i en af de store Biler; Bilen havde lidt en Smule Havari paa Vejen, men da den lykkelig var ankommen, tog vi Plads paa en af Plænerne i Parken, saaledes at den skønne Borg laa i fuldt Sollys frem for os, og saa talte Dr. Lorenzen om den gamle Gaard og den Livsglæde og Skønhedstrang, den er et kunstnerisk Udtryk for. Stævnets Leder bragte derpaa Baron Blixen Fineche og hans Frue en Tak, fordi de saa venligt havde givet os Lov

til at komme, hvorefter Baronen udtalte, at det havde været ham en Glæde at have vort Besøg, idet han tillige udtrykte sin Sympati over for den Stræben, der havde samlet os. Efter en Vandring rundt i Parken, stadig med den røde Borg for Øje, gik Turen videre gennem gl. Hesselager og ud til »Damestenen« paa Hesselager Mark. Her talte Dr. Nordmann om, hvorledes den vældige Stenblok, hvis Vægt er be-

»Damestenen«.

regnet til ca. 1000 Tons, engang for Aartusinder siden er bleven løssprængt fra det Grundfjæld, hvor den oprindelig er dannet og transporteret hertil af Skridbræen i den store Istid.

Fra »Damestenen« drog vi ned forbi den smukke gamle *Vormarks Mølle*, en levende Illustration til Dr. Hjelholts Foredrag om Formiddagen, og videre til Langaa Forsamlingshus, hvor der blev drukket Kaffe. Videre gik Turen Vester paa til *Rygaard*, den mest middelalderligt prægede af Sydfyns mange Borge.

Her tog Dr. Lorenzen atter Ordet og fortalte om Adelsslægten *Urnes* gamle Borg, skildrede dens Udviklingshistorie og det ejendommelige ved denne Gaard, som synes at tyde paa, at Hovedhuset i dets oprindelige Form har haft et øverste Stokværk af Bindingsværk med Vægtergang paa begge Sider. Saa vandrede vi op ad Vindeltrappen i det gamle Hoved-

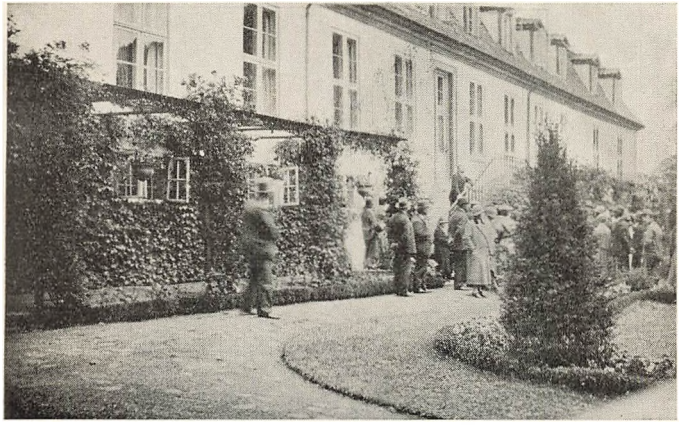

»Rygaard«.

hus til Riddersalen, der optager hele andet Stokværk, derefter højere op til det store, *høje* Loft, som bæres af vældige Egebjælker, og sluttelig vandrede vi rundt om Borgen og beundrede de smukke Blændinger i Storhusets Gavle.

Fra Rygaard kørte vi gennem Glorup Skovene mellem de dejlige høje Bøgehegn ad Landevejen og videre gennem Svindinge til Glorup, hvor Bibliotekar *Ejler Haugsted* fra den høje Trappe paa Sydsiden af Slottet fortalte interessant om Gaardens Bygningshistorie og om dens Bygherre *Adam Gottlob Moltke*. Der er saa smukt i Haven og Parken ved Glorup,

og det var fristende at dvæle der endnu en Stund; men Tiden var løbet fra os, og vi maatte bryde op. Saa gik da Turen hjemefter, mens Solen sank bag Skovene i Vest. En Del af Egnens Beboere deltog i denne fornøjelige Tur og det var en anseelig Bilrække, der rask bugtede sig frem gennem Landskabet, indtil Hovedparten satte deres Passagerer af ved Vej-

Bibliotekar Ejler Haugsted taler ved Glorup.

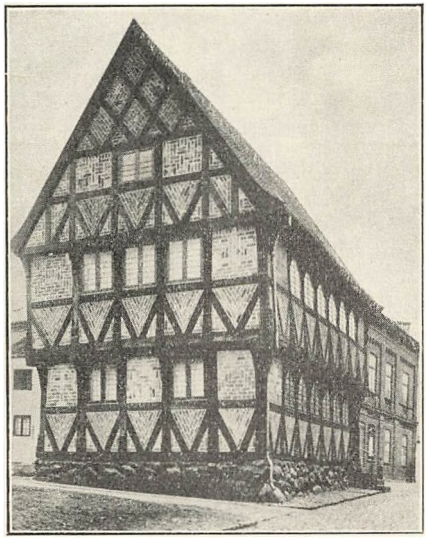
strup Højskole, hvor Aftensbordene længst stod dækkede.

Samme Dags Aften talte Lærer *H. C. Frydendahl*, Krarup, om *»Jærnudvinding paa Fyn i gamle Dage«*. Lærer Frydendahl har her opdyrket sig et særligt lille Omraade; han har været heldig i at gøre flere ret betydelige og interessante Fund, og han fortalte fornøjeligt og oplysende om den gamle Kunst og foreviste mange Prøver — blandt dem et Par vældige Klumper — af det fynske Jærn.

En lang og rigt fyldt Dag var dermed til Ende.

Fredag den 31. Juli.

Dagens Arbejde begyndte med et Foredrag om det gamle Svendborg af Museumsinspektør *Johs. Olsen*, Svendborg. Kyndigere Mand end Johs. Olsen kunde vi ikke faa til dette Arbejde. Utrættelig er han til at udforske sin Bys Historie og til at fremsøge Byens

Museet i Svendborg.

og hele Egnens synlige Minder og søge dem bevarede for Efterslægten. Det særdeles smukke og righoldige Museum i »*Fru Anne Hvides Gaard*« i Svendborg vil til sene Tider staa som et Mindesmærke om Johannes Olsens frugtbare Arbejde paa dette Omraade. Fornøjeligt var det at følge ham paa hans friske og djærve Togt gennem Svendborgs Historie,

og Foredraget støttedes af en Række udmærkede Lysbilleder.

Om Eftermiddagen gik saa Turen til Svendborg. Vi stod af Bilerne i Caroline Amalielund, som ligger ved Foden af det mægtige Bakkefremspring, som omgivet af dybe Slugter mod Syd og Nordvest i Middelalderen bar den stærke Borg, *Ørkild*, som sidst hørte under Fyns Bispestol, og som blev totalt lagt øde i Juli 1534 under Grevefejden. Snart stod Stævnedeltagerne oppe paa den gamle Borgplads med Blikket rettet mod Sydvest ind over Svendborg By, Havnen og det smilende Sund, og her fortalte Museumsinspektøren i korte og malende Træk Ørkilds Historie. Efter at have drukket Kaffe i Caroline Amalielund kørte vi til *St. Nikolaj Kirke*, hvor Dr. Vilh. Lorenzen endnu engang talte til os omtrent saaledes: *)

»Hvor pragtfuld og stemningsfuld er ikke dette Kirkerum, naar Solen som i Dag sender sit Lys gennem Vinduerne, saa det røde faar mere Farve, og det hvide mere Glans. Denne store Kirke er bygget til et stort Samfund, de mange Søfolk, der havde Hjemsted her, og den er indviet til deres Skytshelgen St. Nikolaj. Den har derfor faaet det rummelige, tredelte Skib, Basilikaen. Koret har oprindelig været noget mindre, afrundet omtrent, hvor Knæfaldet nu er, og Rummet har derved haft noget mere samlet over sig. Bygmesteren har fra første Færd af været klar over sit store Maal og de Midler, han kunde anvende. Han har til Grundfladen anvendt Kvadratet. Midterskibet har to Kvadrater, Sideskibene igen to for hver af disse. Dette har i den romanske Tid været en stærk

*) Her efter Referat i »Svendborg Avis« 1. August 1931.

og nem Konstruktion. Til Hvælvingerne krævedes noget mere teknisk Viden og Kunnen. Vor Bygmester har haft den, og Resultatet er blevet denne skønne mægtige Bygning. Naar Spørgsmaalet rejser sig: Hvor gammel er Bygningen? Da har vi intet skriftligt her, men maa lade Stenene tale. Vi ser, at de runde Buer i Hvælvinger og Vinduer er en Arv fra den romanske Bygningsmaade. Men den er ikke helt gennemført. Nogle af Arkaderne er spidse i Buen. Altsaa Kirken er præget af Overgangen fra den romanske til den gotiske Stil. Hvælvingerne i Sideskibene er Krydshvælvinger, i Midterskibet er der Ribbehvælvinger; dette sidste er en nordfransk Opfindelse fra det tolvte Aarhundrede og denne Kirke er altsaa næppe ældre. Der er her den særlige Spidsfindighed med Ribbernes Ottedeling af Hvælvingerne. Denne Metode er udviklet i Westphalen i de første Aartier af det trettende Aarhundrede og Kirken kan derfor næppe være ældre end 1230—40erne. Det stærke, næsten overdrevent muskuløse ved Mure og Piller fører os hen til Midten af det trettende Aarhundrede, og det skulde saa blive Kirkens Alder efter dens egen Mund og Mæle.

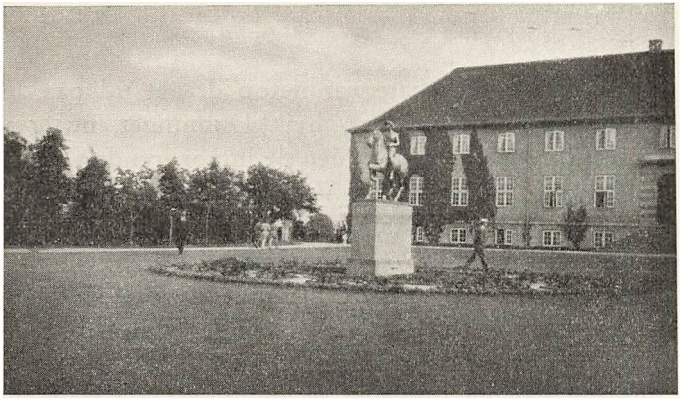
I Holsten ser man en ganske lignende Kirke, og det aabner os Indblik i den kulturelle Forbindelse mellem Landene omkring Østersøens vestlige Del. Andre Ting tyder paa, at her er den første Milepæl i den kulturelle Paavirkning Syd fra paa dette Omraade. Anden kunstnerisk og aandelig Paavirkning er fulgt paa. —«

Inden vi forlod Kirken rettede Stævnets Leder en hjertelig Tak til Dr. Lorenzen, som nu skulde rejse efter at have været en god Vejleder for os i tre Dage.

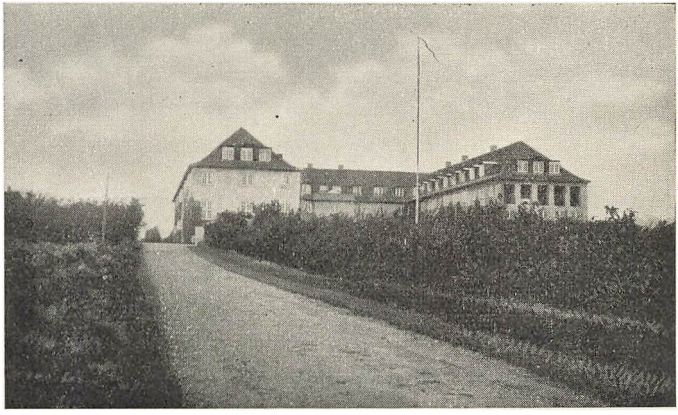
Karnaphuse i Bagergade 1910.

Museumsinspektør Olsen førte nu Deltagerne ud paa en kort Byvandring gennem Kyseborgstræde, Gaasestræde og ad Voldstien; under denne Vandring fik vi Lejlighed til at se de sidste Levninger af Svendborgs Volde og Voldgrave. Derefter gik Turen til Museet, som vi frydede os ved at gennemvandre;

Ollerup Gymnastikhøjskole (set fra Landevejen).

mange ønskede at dvæle her en længere Tid, men det tillod Planen ikke; vi maatte ty til Bilerne, som ventede os paa Svendborg Torv. Da alle var samlede, kørte vi ud ad Faaborg Landevej, forbi det skønt beliggende Hvidkilde til *Ollerup Gymnastikhøjskole.* Desværre for os stod Skolen nu tom. Sommereleverne var nylig rejst hver til sit, og *Niels Bukh* og hans

Ollerup Gymnastikhøjskole (set fra Syd).

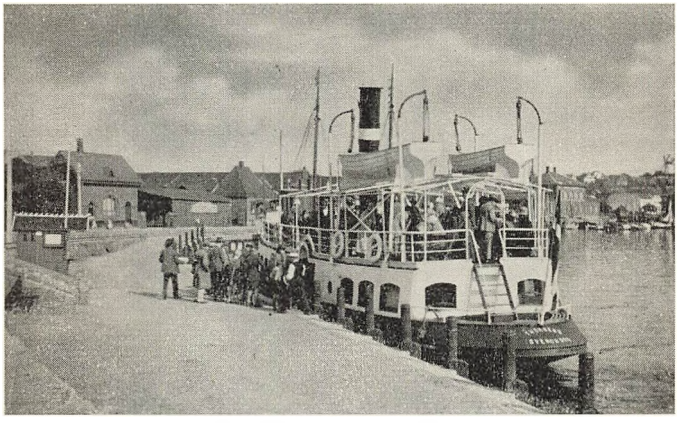
udvalgte Ungdomsskare var netop draget ud paa det »verdenserobrende« Togt, hvis Dønninger nu gaar gennem de danske Lande. Men de imponerende »Værksteder« for Niels Bukhs Virksomhed og den storslaaede og skønne Ramme om disse saa vi, og vi fyldtes med Undren og Beundring.

Fra Ollerup gik Turen hjemad til vore mere beskedne, men for Resten saa venlige Pavluner og — til de hjemlige Kødgryder.

Endnu engang samledes vi til Foredrag paa denne begivenhedsrige Dag. Det var Overlæge *Helms,* Nakke-

bølle Sanatorium, som nu stod paa Talerstolen. Overlægen indledede sit Foredrag med en Hyldest til Sydfyns Skønhed.

Derefter talte han udfra sin enestaaende Fortrolighed med det sydfynske Fugleliv om sine vingede Venner og gjorde det saaledes, at vi med ham næsten aandeløse var Vidne til Fuglelivets sødeste, muntreste,

Vi gaar om Bord.

skønneste Scener, hjulpet dertil ogsaa af Overlægens dejlige Lysbilleder. En saare fornøjelig Time var det, men et Referat af Overlæge Helms Tale om Fuglene kan desværre ikke gives.

Lørdag den 1. August.

Straalende skøn og forjættende steg denne Dag frem. Saasnart Morgenmaden var sat til Livs, flokkedes vi om Bilerne, og en halv Time senere stod vi paa Dampskibet »*Thorseng*«s Dæk i Svendborg Havn. Værtsfolkene i de Hjem, som havde Indkvartering af

Stævne-Deltagere, var indbudte til at deltage i denne Dags Udflugt, og de fleste af de indbudte var mødte. Kl. 9 gled vi ud fra Bolværket, og saa sejlede vi

Museumsinspektør Johs. Olsen taler paa Drejø.

Vester ud over det spejlblanke Sund. Ubeskrivelig smukt var det Billede, vi saa, hvorhen vi end vendte vore Blik.

Halvanden Time senere fortøjede vi ved Drejø Skibsbro, hvor vi gjorde Landgang, og derefter togede vi ind over den lange Mole til Øens Kyst. Her be-steg Museumsinspektør *Olsen* en Udsigtsbænk, der

maatte fungere som Talerstol, og saa gav han en kortfattet Skildring af, hvad vi her paa Øen skulde se og særlig lægge Mærke til.

Saa vandrede vi da op til den gamle Drejøby og ad vildsomt slyngede Veje ind mellem tæt sammenbyggede Huse og Gaarde. — Der fortælles om en tidligere Præst paa Øen, at han havde været der i

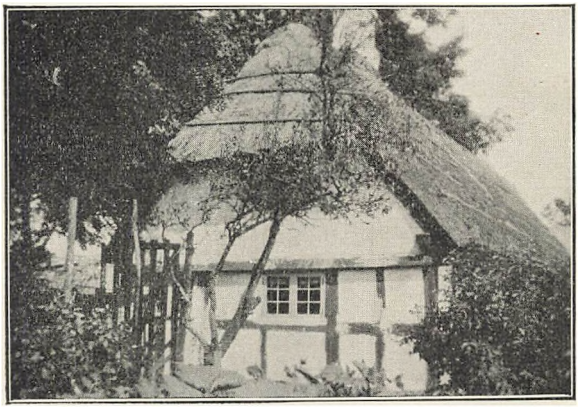

Parti fra Drejø By.

flere Aar, inden han selv kunde finde tilbage til Præstegaarden, naar han havde været paa Besøg ude i Byen. — Forunderligt, at denne Bygningsklynge har faaet Lov til at ligge saaledes i Aarhundreder uden at blive hærget af Ild. De allerfleste Bygninger har Bindingsværksvægge og mosgroede Straatage; hist og her ses dog en Længe med ny Grundmur og Cementstenstag eller dækket af Pandeplader. Underlig uharmonisk virker de mellem de gamle Huse.

Vi kommer forbi Drejø gamle Skole; den skal være opført omkring Aar 1700; men bærer sin Alder

godt. Huset ejes af Førstelærer *Mortensen*, Skaarup, hvis Barndomshjem det er; men det er nu ubeboet. Vi kigger ind gennem de smaa Ruder og ser et Udstyr i Stuerne, som om vi var sat nogle Menneskealdre tilbage i Tiden. Efterhaanden samledes hele Selskabet i *Hans P. Hansens* Gaard, hvor vi blev venligt modtagne af Ejeren og hans Hustru, og hvor vi

Drejø gamle Skole.

fik Lov til at gaa ind gennem Beboelsesrummene og se noget af Indretningen i en gammel Drejøgaard; her er nemlig endnu lidt af det gamle Præg bevaret, og hvor var der velholdt, morsomt og hyggeligt derinde. Sluttelig besøgte vi endnu et gammelt Hus, som ligger i den østlige Side af Byen tæt ved Mosen. Det ejes af Skoleinspektør *Lundahl Nielsen*, Odense, som bruger det til Sommerbolig i sin Ferie. Vi traf Skoleinspektøren, som venligt indbød os til at gaa ind gennem det lille Hus, hvis Indretning er holdt saa nær som mulig til det oprindelige. Paa en svær

Egebjælke over den aabne Skorsten er Aarstallet 1720 indhugget, Huset er da rimeligvis opført i dette Aar.

Vor Tid paa Drejø er nu opbrugt; »Thorseng«s Fløjte lyder kaldende. Langsomt glider Menneskestrømmen under den brændende Sol ned mod Skibsbroen. Paa denne Vandring kommer vi forbi den nuværende Skole, som er en meget anselig Bygning,

Hjørne af Gaardsplads (Drejø).

opført 1830 af Herskabet paa *Hvedholm*, som dengang ejede hele Drejø. Nu er Øen i Selveje.

Endelig er vi alle om Bord og Farten gaar saa videre ind mellem »Sydhavsøerne«. »Søen tærer«, siger det gamle Ord, og det stadfæstedes paa denne Tur. Hvor var vi bleven sultne, men Fru Bukh havde heldigvis givet os en forsvarlig Madkurv med, og sandelig, vi lod os Maden smage.

Mætte og glade sejlede vi da ind i Ærøskøbing Havn, hvor Borgmester *Vilh. Andersen* og Byraadsmedlem, Snedkermester *Petersen* stod og tog imod os.

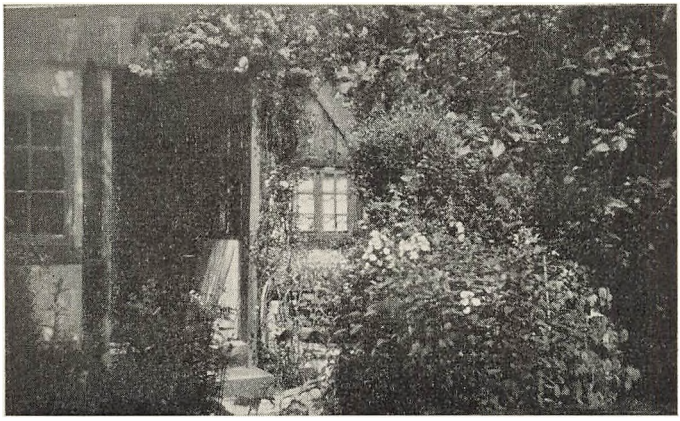
Straks efter Landgangen spadserede vi til Hotel »Harmonien«, i hvis store, smukt pyntede Sal et festligt dækket Kaffebord ventede paa os. Snart var vi alle bænkede om det, og her bød saa Borgmester *Vilh. Andersen* i jævne og hjertelige Ord Velkommen, idet han udtalte sin Glæde over, at Stævnet havde lagt sin Vej om igennem Ærøskøbing. »Vi vil

Gammelt Hus paa Drejø (1720).

nu vise Dem vor gamle By, og vi haaber, at De maa drage herfra med et godt Indtryk af den«. — Sluttelig bad Borgmesteren Deltagerne om at medtage som et synligt Minde et smukt lille Skrift om Ærøskøbing og Omegn, som var lagt ved alle Kuverter paa Bordene. Museumsinspektør Johs. Olsen og Snedkermester Petersen holdt hver for sig smaa orienterende Taler, hvorefter Stævnets Leder delte Forsamlingen i to Flokke og derpaa bød Velbekomne. Under henholdsvis Borgmester Andersens og Snedkermester Petersens Førerskab drog de to Flokke saa ud paa en

kort Byvandring gennem de snævre Gader og mellem de ualmindelig velholdte og pyntelige Huse. Paa Torvet lagde vi især Mærke til det ejendommelige og stilfulde Genforenings-Mindesmærke, og i Søndergade besøgte vi Nr. 316 A, som er bygget 1690. Over Døren staar følgende Vers:

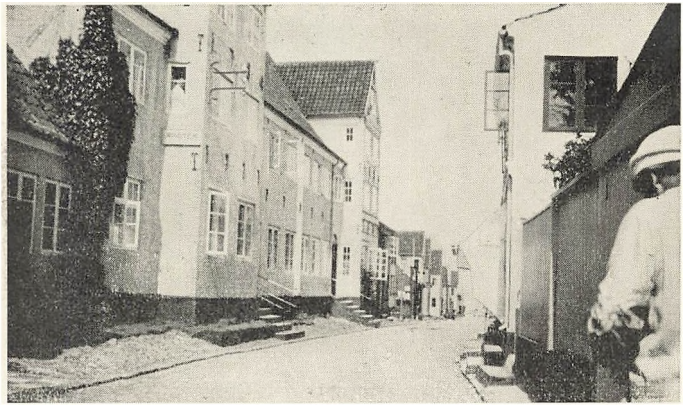

Parti fra Haven (Matr. 316 A, Ærøskøbing).

O, Gud bevare dette Sted
Fra Ildebrand, fra al Fortræd,
Velsigne dem, som her skal bo,
med Sundhed, Næring, Fred og Ro,
Lad Huset staa til Raadnelse.
Vor Ven til Lyst — Uven til Spe.

Huset bebos om Sommeren af Arkitekt *Alex. Prior*, København, og det er et saare skønt indrettet Hus med en lille Gaardhave, som er den herligste Idyl. Husets Beboere viste os den store Venlighed at lade os gaa ind gennem de ejendommelige og smukke Rum

i det gamle Hus. I Vestergade saa vi et særdeles smukt Gadeparti i Syttenhundredtallets Stil, og her lagde vi især Mærke til Apoteket, som er to Stokværk højt, har to smukke Karnapper og bærer Aarstallet 1784. Længere ned mod Havnen i Vestergade ligger Museet, som vi ogsaa besøgte; men Tiden var alt løbet fra os, »Thorseng« lod sin Fløjte lyde, og vi maatte skynde os om Bord.

Apoteket i Ærøskøbing.

Inden der kastedes los, takkede Stævnets Leder Borgmester *Andersen* og Snedkermester *Petersen* for al udvist Venlighed under vort Ophold i den smukke gamle By. »Lad os give Udtryk for vor Glæde og Taknemmelighed ved at raabe et Hurra for den venlige By og vore elskværdige Vejledere her!« Dertil sluttede alle sig med jublende Hurra.

Atter gled vi frem over den spejlblanke Sø, saa forunderlig stille, saa straalende mildt og fredfyldt var det. Var vi mon komne til Lykkelandet? Havde

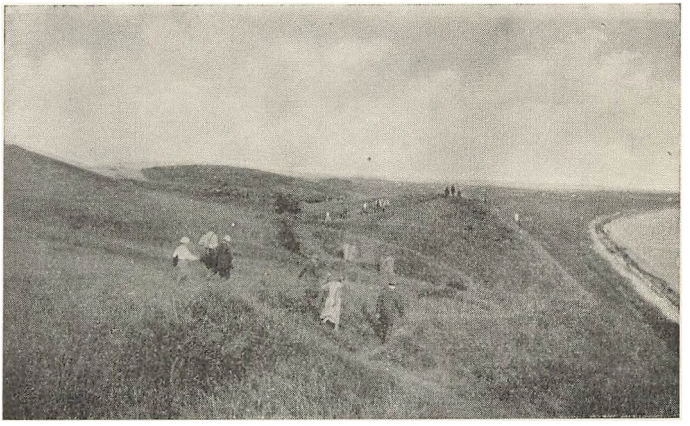
én eller anden af os en Følelse af Utryghed, saa skyldtes det alene, at vedkommende havde lagt Mærke til, at Vandet var saa saa forbløffende grundt, og at Bunden mange Steder var fyldt med store Sten. Ikke saa heldigt, om vi løb paa én af dem. Men »Thorseng« listede sig langsomt frem, og alt gik godt. Efter et Par Timers Forløb nærmede vi os Halvøen

Dr. Nordmann taler ved Ristinge Klint.

Ristinge paa Sydlangeland. Langt fra Land fik vi den første Hilsen, da vi saa Danebrog vaje fra mange Flagstænger i Ristinge By. Saa gled vi ind til Skibsbroen, der ligger paa Nordsiden af Halvøen, og nu var der ca. 3 km til Ristinge Klint, som ligger paa Sydsiden. Heldigvis var der imidlertid mødt en halv Snes elskværdige Mennesker med Biler, og de bragte hurtigt Deltagerne om til Klinten. Saa begav vi os til Fods mellem Klinten og Havstokken bag efter vor energiske Fører, Dr. Nordmann, indtil vi naaede et Punkt, hvor Klintens mærkværdige Opbygning laa i

aaben Dag, og her sprang Dr. Nordmann et Stykke op ad den stejle Skrænt, fandt Fodfæste og gav os derefter med knitrende Livfuldhed en Skildring af denne Jordbunds ejendommelige Tilblivelse. Under Spøg og Latter og med mere eller mindre fremtræ-dende gode Evner klatrede vi derefter op gennem en Slugt i den stejle Klint og gik saa ad en Sti langs

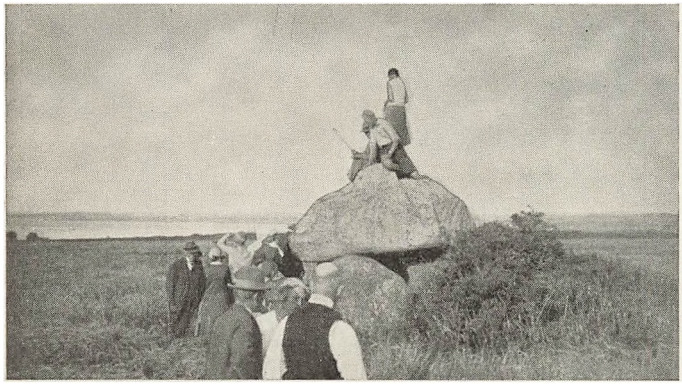

Langs ad Ristinge Klint.

Klintens Rand tilbage til det Sted, hvor Bilerne holdt rede til at føre os tilbage til Skibet. Hvor var der friskt, og hvor var der smukt deroppe paa den høje Sti med det frie vide Udsyn over det blegblaa Hav. Og heroppe paa et af de højeste Punkter, kun ca. 200 m fra Klintens Rand, ligger et mægtigt Dysse-kammer med vældige Bæresten og en uhyre Over-ligger. Sandelig, den eller de, som valgte denne Grav-plads, har ejet Storsyn og Høvdingesind.

Dagen hældede, og der er langt fra Ristinge Klint til Vejstrup; hvor herligt her end var at dvæle; vi

maatte paa Hjemvej. Snart var vi da atter samlede paa vor trofaste Damper. Før vi stod fra Land, tog Stævnets Leder Ordet og takkede Langelænderne for udvist Elskværdighed og Hjælp. »Tak til dem, som hejste Flagene for os. Da vi fik Øje paa dem, vakte de Glæde i vore Sind som et venligt Velkommen. Tak til alle dem, som saa beredvilligt er mødt med

Dyssekammer paa Ristinge-Halvøen.

deres Biler for at hjælpe os frem til Klinten og tilbage. Vi takker Dem alle og hilser Dem med et Hurra!« Deltagerne sluttede sig med rungende Raab til denne Tak. Gaardejer *Valdemar Bendixen*, Humble, som havde deltaget i Stævnet nogle Dage, takkede for Besøget og udtalte Haabet om, at et Hjemstavns-Stævne engang ad Aare vilde opslaa sine Telte paa Langeland. »Vi har nok at vise Dem, nok til at fylde et helt Stævne; Tak for i Dag!«

Saa sejlede vi da hjemad, mætte af rige Indtryk, glade, men ogsaa lidt trætte, og — hvorfor dølge det — tillige lidt sultne. Dog, det var der Raad for med

det samme; thi der var endnu levnet en rigelig Beholdning af Mad, som nu blev budt rundt, og hvor solid den end var, den svandt som Dug for Solen. Først Kl. 9 laa vi ved Bolværket i Svendborg Havn, og dér holdt Bilerne og ventede paa os, og de havde for Resten ventet et Par Timer. Nu var det godt at komme hjem, godt at faa Middagsmad, var det end

Oplagte Skibe i Svendborg Havn.

sent paa Dagen, godt ogsaa at komme i Seng for at sove, og godt og vel, tænkte nok mange, at det var Søndag den følgende Dag.

Denne Lørdagsfærd over det sydlige Øhav betegnede Stævnets Højdepunkt. Om denne Færd skriver én af Deltagerne: Godsekspeditør *Engelstoft*, Køge, saaledes: *)

»Stævnets største Oplevelse blev vel nok Heldagssejlturen fra Svendborg til Drejø, Ærø og Langeland.

*) »Turisten«, September 1931.

I det vidunderligste Sommervejr gled den lille Damper hen over det spejlblanke Sund mellem de mange frugtbare Øer: Taasinge, Skarø, Drejø, Hjortø, Ærø, Birkholm, Strynø, Langeland, Thurø og hvad de nu allesammen hedder. En hel ny Verden oplodes her for de fleste af Deltagerne, som aldrig havde været paa disse Egne. For første Gang saa og oplevede de Sydfyns Herlighed, og de glemmer den aldrig.«

I »Gudbjerglund«.

Søndag den 2. August.

Nogle holdt nok Rast om Formiddagen, men mange var paa Fart i Egnen fra Morgenstunden af, og mange benyttede Lejligheden til at gaa i Kirke. Efter Middagsmaden og Kaffen mødte Bilerne, og vi kørte saa til »Gudbjerglund« i Gudbjerg Sogn, hvor der var ordnet et offentligt historisk Møde. Mange af Egnens Beboere kom her til Stede for i nogle korte Stunder at være sammen med Stævnets Deltagere.

Her talte først Museumsinspektør *Carl Neergaard* om *Egnens Oldtidsminder*, bl. a. ogsaa om Langdysserne i »Gudbjerglund«. Derefter talte cand. mag. *R. Balslev* om *Johan Friis til Hesselagergaard*, og sluttelig talte Dr. phil. *Marius Kristensen* om *Brødrene Wegener* fra Gudbjerg Præstegaard.

De tre Foredrag belyste hver for sig paa en for-

Folkedans i »Gudbjerglund«.

træffelig Maade baade Egnens og vort Folks Historie, og de blev hørte med den største Opmærksomhed. Sluttelig fremviste en Kreds af Egnens unge en Række smukke Folkedanse. De dansende var klædte i smukke og *rigtigt* fremstillede Folkedragter fra gammel Tid; blandt dem var ogsaa nogle smukke Dragter fra Sydfyn. Hvor virkede det hele festligt og smukt. Rundt om Mødepladsen stod de friske grønne Træer. Volden rundt var fyldt med Hundreder og atter Hundreder af Mennesker, unge og ældre mellem hverandre, og saa paa selve Pladsen de friske, glade, smi-

dige unge Mennesker i yndefuld Kædegang eller fejende Hvirvel. Et uforglemmeligt Indtryk af Ungdom, af Skønhed og Ynde gav det. Der var da ogsaa fuld Tilslutning til den varme Tak, som Stævnets Leder udtalte til de unge og deres fortræffelige Leder for den Glæde, de havde givet alle, som var til Stede.

Paa Hjemvejen standsede Stævnets Deltagere ved en stor Langdysse paa Brudager Mark, som har udmærket sig ved en dobbelt Række af mægtige Randsten, af hvilke ca. Halvdelen endnu er bevarede. Her holdt Museumsinspektør Neergaard en kort orienterende Tale. Saa gik Turen hjemad til den ventende Aftensmad og et hyggeligt Samvær om Aftenen.

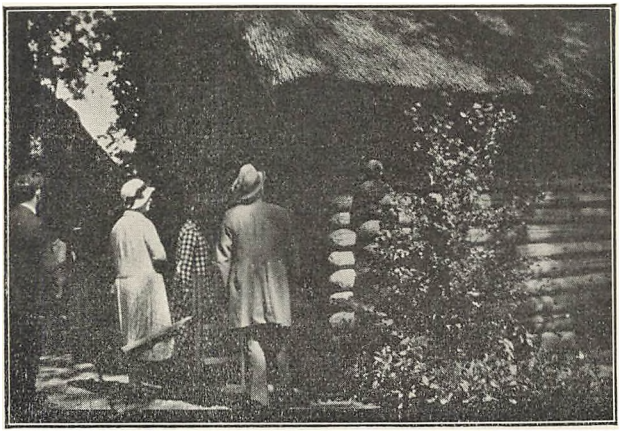
Mandag den 3. August.

Dagens første Foredrag blev holdt af Dr. phil. *Marius Kristensen* og hans Emne var: *Landsbynavne i Sydfyn*. Mange af os havde glædet os til at høre dette Foredrag, og vi blev ikke skuffede. Marius Kristensens store Kundskabsfylde og hans jævne og naturlige Fremstilling gør, at det er saa godt og udbytterigt at lytte til hans Tale; og saaledes var det den Morgenstund.

Efter dette Foredrag kørte vi til *Broholm*, hvor vi foran Hovedbygningen fandt en skyggefuld Plads paa en Plæne. Der lejrede vi os i Græsset, og saa talte Museumsinspektør Neergaard om Kammerherre *N. F. B. Sehested* og hans enestaaende arkæologiske Arbejde.

Vi fik under dette Foredrag et levende Indtryk baade af Kammerherre Sehesteds og af Talerens Kærlighed til vor Oldtidshistorie og deres dybe Fortrolighed med den.

Efter Foredraget besaa vi Museet og undredes over, at der her i Broholmegnen er fundet en saa overvældende Mængde Oldsager, som denne Samling bærer Vidnesbyrd om. Sluttelig besøgte vi ogsaa det ejendommelige Bjælkehus i Oldtidsstil, som Kammerherre Sehested lod bygge udelukkende ved Brug af Stenredskaber for at vise, hvor brugbare de i Virkeligheden var.

Ved Bjælkehuset i Broholm Have.

Broholms nuværende Besidder, Hofjægermester *Jørgen Sehested*, havde velvilligst givet Tilladelse til, at Stævnedeltagerne ogsaa maatte bese de nyrestaurerede Renaissancerum i Slottets Hovedbygning, men Tiden var blevet saa fremrykket, at kun faa fik Tid til at komme derind; vi maatte skynde os hjem, for at de ikke der skulde faa alt for lang Ventetid med Middagsmaden.

Kl. 2 kørte vi atter ud. Denne Gang gjaldt Turen Skaarup Seminarium, hvor vi blev venligt mod-

tagne af Forstander *Th. Egebæk*, der førte os op i Lærerskolens Musiksal, og efter at vi der var komne til Sæde, gav Forstanderen en kort Fremstilling af Seminariets Historie og sluttede med at redegøre for den forestaaende Ombygning af Lærerskolens Lokaler. Derpaa gik vi rundt for at bese de forskellige Anlæg omkring Seminariet og de der opstillede Mindesmærker.

Inden vi forlod Seminariet, samledes vi endnu engang i Musiksalen, hvor Stævnets plantekyndige Vejleder, stud. mag. *Graversen*, gav en orienterende Redegørelse for, hvad vi særlig maatte være opmærksomme paa og kunde vente at finde under den forestaaende Vandring gennem Vejstrup Aadal.

Efter at have takket Forstander Egebæk for udvist Gæstfrihed kørte vi ned til »Lille Mølle«, der hvor Aadalen gennemskæres af Svendborg-Nyborg Landevej. Herfra vandrede vi saa mod Øst gennem den skønne og maleriske Dalslugt med de mange sjældne Planter.

Det havde oprindelig været Meningen, at vi skulde følge Dalen helt ud til Store Bælt; men det maatte opgives; vi kom kun langsomt frem paa Grund af, at der blev fundet saa mange sjældne Planter, som skulde undersøges og bestemmes. Da vi naaede til »Edelgaard«s Indhegninger, enedes vi derfor om at afbryde Vandringen i Dalen. Vi tog os en kort Hvil paa det bløde Græstæppe, mens Dr. Nordmann i korte og livfulde Rids gav os Besked om, hvorledes den ejendommelige Dal var dannet i Tidernes Morgen.

Saa vandrede vi opad den stejle Brink og fandt tæt ovenfor denne »Edelgaard«, hvor vore Vogne holdt, og hvor Ejeren, *Niels Larsen*, som allerede var stødt

til os nede i Dalen, indbød os til et lille Hvil i »Edelgaard«s venlige Have.

Denne Indbydelse efterfulgte vi gerne, og vor Fornøjelse blev ikke mindre, da Niels Larsens Svigerdatter og hendes Piger frembar og bød os den liflige Drik af Frugtvin. Aa, hvor det smagte ovenpaa den lidt anstrengende Vandring gennem Aadalen.

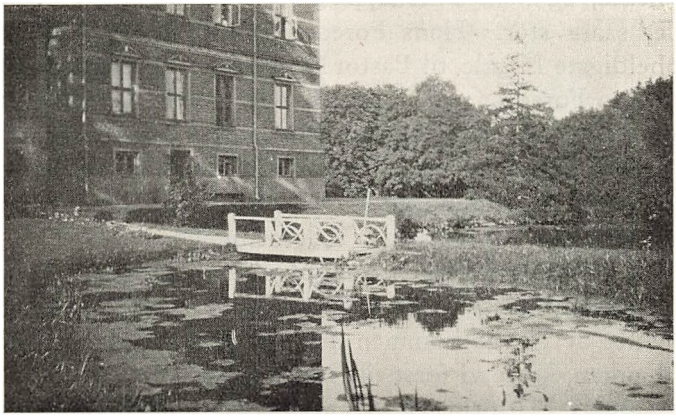
Hvil i »Edelgaard«s Have.

Efter et taknemligt Farvel til de venlige Mennesker paa »Edelgaard« kørte vi til *Tiselholt*, i hvis Park der findes et ualmindeligt velbevaret Voldsted omgivet med dobbelte Grave; paa dette Voldsted laa i Middelalderen en Borg, men nu er kun Syldstenene bevarede og mellem dem nogle Brokker af Munkesten. Paa Tiselholt blev vi venligt modtagne af Godsejer *Teisen* og hans Frue, som førte os op paa det gamle Voldsted, og her fremførte Godsejeren nogle Træk af Gaardens Historie. Desværre er det kun lidt, man ved fra den gamle Tid. Tiselholt nævnes første Gang

1525; men Borgen er sikkert fra en langt, ældre Tid. Den skal være bleven lagt øde i Grevens Fejde, men Krøniken tier om de nærmere Omstændigheder.

Fra Tiselholt kørte vi hjem og for én Gangs Skyld lykkedes det virkelig for os at naa frem i rette Tid.

Om Aftenen talte Forstander *Peder Bukh* om *Hjemstavnen og Folkesindet*, et Foredrag, som Deltagerne

Fra »Tiselholtes Park.

havde glædet sig til, og fik Glæde og Udbytte ved at høre.

Tirsdag den 4. August.

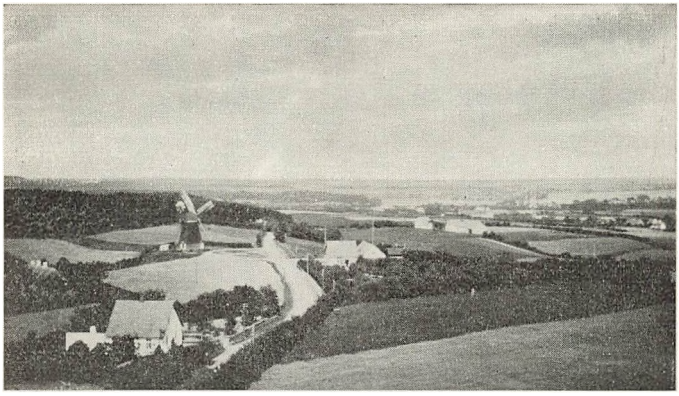
Vi var nu naaet frem til Stævnets sidste Arbejdsdag; Vejret var fremdeles straalende og Humøret med det. Den Dag var Valgmenighedspræst *Nørgaard*, Vejstrup, første Taler, og han talte om den *aandelige Vækkelse i Sydøstfyn for hundrede Aar siden*. Pastor Nørgaard har indlevet sig saaledes i denne gamle Tids Brydninger og Kampe, og hans historiske Føl-

else er saa dyb og stærk, at han i en sjælden Grad evner at give en klar og levende Fremstilling af Hovedstrømningerne i en forgangen Tid. Disse gode Egenskaber gjorde dette Foredrag udbytterigt for os. Efter en kort Pause talte saa Arkivar *Hans Ellekilde* om *Rasmus Hansen og hans Folkemindesamling.* Arkivar Ellekilde er en gammel Ven af Hjemstavns-Stævnerne, og hans Viden paa det Omraade, som er hans, er saare stor. Hans Foredrag sluttede sig paa den heldigste Maade til Pastor Nørgaards, og samlede gav de to Foredrag et fyldigt Billede af det aandelige og folkelige Liv i denne Egn for et Par Menneskealdre siden, det Liv, som under sin Udfoldelse skabte sig Centrer og Brændpunkter i Egnens Friskoler, Højskolen her og Vejstrup Valgmenighed.

Om Eftermiddagen til sædvanlig Tid kørte vi ud paa vor sidste Studieudflugt, som gjaldt Taasinge. Efter at vi var kommen til Svendborg og over med Færgen, kørte vi først til *Bregninge*, hvor vi fra Kirketaarnets Platform, ca. 85 m. over Sundets Vandspejl, saa udover ca. 5000 Kvadratkilometer Land og Vand, et saa skønt og mangfoldigt vekslende Rundskue, at man sikkert skal lede gennem mange Lande for at finde et skønnere. Efter Besøget i Taarnet samledes vi i Kirken, hvor Lærer *Høgstrøm*, Bregninge, som er saare vel bevandret i Øens Historie, meddelte os nogle Hovedtræk af denne.

I Randen af Kirkebakken er der lavet en stor Grusgrav, hvor vi nu lejrede os om den medbragte Chokolade, som endnu var ganske varm og smagte fortræffeligt sammen med den gode Julekage. Saaledes styrkede kørte vi til *Valdemars Slot.* Under Vejs kom vi forbi den vældige Eg, som nu kaldes *Ambrosius-*

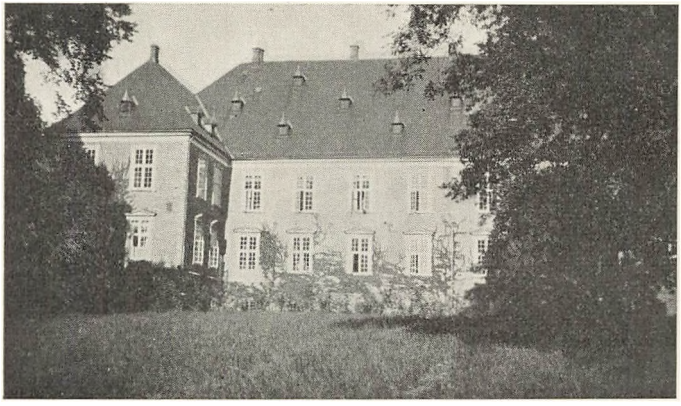
egen, men sikkert er nogle Hundred Aar ældre end den store Lyriker, hvis Navn den bærer. — Saalangt var alt gaaet planmæssigt og godt; men intet paa denne Jord er fuldkomment, heller ikke det niende danske Hjemstavns-Stævne. Her skulde vi møde en Skuffelse: Der var givet Stævnets Ledelse Tilsagn om, at vi maatte komme til Slottet, bese Kirken, og at vi

Udsigt fra Bregninge Kirke.

skulde faa anvist en Plads, hvor Foredraget om *Niels Juel* kunde holdes. Vi traf imidlertid desværre ikke Godsejer, Baron Juel-Brockdorff hjemme, og ved en beklagelsesværdig Misforstaaelse eller Forglemmelse var der ingen af de hjemmeværende Mennesker, der vidste noget om vort Komme, de søgte endogsaa med stor Nidkærhed at drive os bort fra Slotspladsen, som om de troede, vi vilde volde Fortræd. Vi maatte da under Foredraget tage til Takke med en noget uheldig Plads under nogle Træer udenfor den søndre Portbygning. Her talte saa Orlogskaptajn, Baron *Cai Schaffalitzky de Muckadell* om *Niels Juel,* og trods

de ugunstige ydre Forhold blev det et fortræffeligt Foredrag, saa frisk og saa livfuldt. at vi sent vil glemme det, og det gav det smukkeste Billede af Niels-Juels kernedanske Gerning og Personlighed. Efter Foredraget lykkedes det os at komme ind i det smukke Slotskapel, som er bygget af Niels Juel og indviet af hans gode Ven *Thomas Kingo*. Inden vi

Valdemars Slot set fra Parken.

forlod Valdemars Slot var der opnaaet Forbindelse med Baron Juel Brockdorff, og han gav os gennem Telefonen en uforbeholden Undskyldning for den uheldige Modtagelse vi havde faaet.

Saa kørte vi hjemefter gennem den blomsterrige Skipperby, *Troense*, over Vindeby til Svendborg.

Derfra kørte vi op forbi Landstedet »Bellevue«, hvor vi standsede, og fra dette vidunderligt skønt-beliggende Sted tog vi et sidste Udsyn over Svend-borgsund med dets venlige Kyster. Og endnu i denne Stund laa Sundets Vande som et Spejl luende i den synkende Sols Straaler.

Afslutning.

Om Aftenen samledes Stævnets Deltagere til en festlig Afslutning, og her talte først Stævnets Leder omtrent som følger:

Chr. Richardt synger et Sted saaledes:

»Venner, se'r paa Danmarks Kort,
se'r, saa I det aldrig glemmer,
til hver Plet har faaet Stemmer,
dette Fædreland er vort«. —

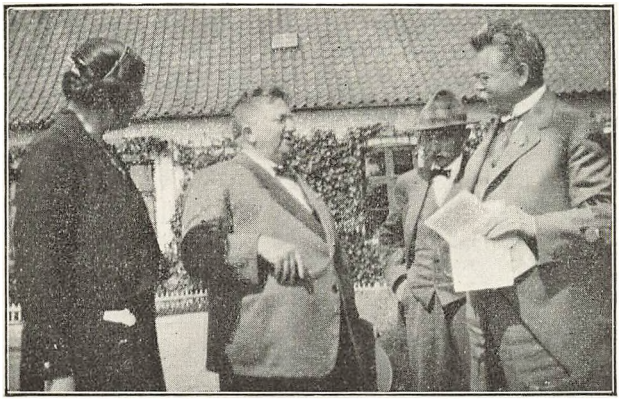
Nu har De i en Ugestid opholdt Dem i, færdedes rundt i en lille Del af Danmarks Land, vor Egn her, De har ikke blot set paa Kortet, men De har set paa selve Landet med dets Dragt af Skove og gyldne Kornmarker, og De har faaet Indtryk af en smilende Ynde og en stor Frodighed. De har hørt om Landets Opbygning og dets Kultur i gammel og ny Tid. De har set paa Kirker og Herreborge, gamle Bondehuse og Vandmøller, og De har hørt en Del om, hvornaar og hvorledes de blev til; men De har ogsaa hørt noget om det særegne aandelige og folkelige Liv, som har Hjemstavn i denne Egn. Vor Egn har faaet Stemmer i Deres Sind. Jeg tror, at De aldrig vil glemme den, og jeg ønsker for Dem, at Mindet om, hvad De her har set og glædet Dem ved, maa ligge som en Understrøm af Glæde i Deres Sind, naar Arbejdets Dage derhjemme snart atter er inde.

Før De kom hertil, var jeg noget ængstelig for, hvorledes det skulde gaa, og om vi kunde faa ordnet det hele paa en tilfredsstillende Maade for Dem. Naar jeg nu ser tilbage over den sidste Uge, synes jeg, at det hele har formet sig saa let og saa godt,

og jeg ved, at det skyldes et Samvirke af mange gode Kræfter. Naturligvis har der været Mangler ved vor Ordning og Brist hos Ledelsen; men De har været saa venlige og overbærende overfor saadant, og derfor siger jeg Dem alle Tak. Vi maa ogsaa takke vore gode Værtsfolk og deres mange flinke Hjælpere, og vi maa takke de Mennesker, som har aabnet deres Hjem for Deltagere i Stævnet, saa at Indkvarteringsforholdene kunde blive tilfredsstillende, og endelig og ikke mindst maa vi takke de mange gode Mænd, som har talt for os og været Førere under vore Studieudflugter. Jeg retter især her i Aften denne Tak til Dr. Nordmann, vor utrættelige Vejleder i Geologiens store Rige, til Bibliotekar Ejler Haugsted, som fortalte os saa smukt om Glorup og dets Bygherre, og til stud. mag. Graversen, vor Ekspert udi Botanik, som altid har været redebon til Hjælp og Retledning paa sit Omraade. En særlig Tak vil jeg sluttelig bringe to af Deltagerne, Frøken *Valborg Hougen* fra Norge og Frøken *Ida Rosqvist* fra Finland, for deres Deltagelse i dette Stævne. Det har været os en Glæde at have disse to venlige Repræsentanter for vore Frændefolk iblandt os. Vi haaber og tror, at De tager en Skat af smukke og gode Minder med Dem herfra, og vi ønsker, at mange fra Deres respektive Hjemstavn vil deltage i danske Hjemstavns-Stævner ad Aare. Hjertelig Tak til Dem alle.

Undertegnede har nu været saa ubeskeden at referere sin egen Tale; men overfor den Mængde af Talere, som nu meldte sig, giver jeg ganske op, nævner blot i Flæng følgende: Ingeniør Andreasen talte for og takkede Forstander Bukh og Frue. Bibliotekar

Haugsted talte for Lederen og Lærer Nielsen, Vester Hæsinge, for de unge Piger, der havde sørget saa godt for vor materielle Velvære. Forstander Bukh takkede Ingeniør Andreasen for hans gode Støtte til at faa Stævnet her ned, og Bibliotekar Haugsted indbød til det 10. danske Hjemstavns-Stævne, som vil blive holdt i Køge og forme sig som et Jubilæums-Stævne.

En Gruppe »Stævninge«.

Nævnes skal endnu. at Frøken Ida Rosqvist, Finland holdt en meget smuk Tale, hvori hun gav Udtryk for sin Taknemlighed og Glæde over at have faaet Lejlighed til at lære at kende en Del af det skønne Danmark. Endelig skal det ogsaa nævnes, at Adjunkt *Carl Langballe*, som havde deltaget i hele Stævnet. talte for Danmark og sluttelig paa en meget smuk Maade læste Chr. Richardts »Vort Land.« — Og til allersidst skal meddeles at vi naturligvis ogsaa ved dette sidste Samvær, som saa ofte før un-

der Stævnet. sang mange af de skønne Sange i vort Sanghefte.

Det hele sluttede med en Aftensang, efter at Forstander Bukh havde takket Stævnedeltagerne og alle for alt godt under Samværet.

Næste Morgen stod i Opbruddets Tegn. Flok efter Flok forsvandt opad Vejen efter Stationen, Bil efter Bil rullede bort, og endelig var det den sidste. Der er endnu en »Stævning«, som vifter med et Lommetørklæde ud af et Bilvindue; saa, nu forsvandt ogsaa det. Det er forbi. Vi er ene tilbage, og der er med et bleven saa stille baade ude og inde. Kun Mindet lever.

Thøger Dissing.

Sydøstfyns geologiske Forhold.

Af Statsgeolog, Dr. phil. V. Nordmann.

BETRAGTER man et Højdekort over Fyn, vil man lægge Mærke til, at der paa denne Ø findes to store Højdeomraader: et mod Sydøst, hvis højeste Punkt, Grønbanke (120 m), ligger 15 km N. f. Svendborg og ca. 13,5 km NV. f. Vejstrup Højskole, og et mod NV., hvis højeste Punkter er Frøbjerg Bavnehøj (131 m) og Bakkerne omkring Vissenbjerg (124 m). Disse to Omraader er forbundne ved et Bakkedrag, som løber forholdsvis nær Fyns Sydvestkyst norden om Faaborg og hvis højeste Punkter er Trebjerg Bavnehøj (128 m) og Lerbjerg i Svanninge Bakker (126 m). Sænkningen mellem de to Højdeomraader og N. f. det forbindende Bakkedrag er Oplandet for Odense Aa og dens Bifloder. Paa den sydøstlige Skraaning af det førstnævnte Højdeparti findes det Omraade, hvis geologiske Bygning skal gøres til Genstand for Omtale; det er begrænset af en Linje fra Svendborg over Stenstrup, Kværndrup, Glorup og Langaa ud til Kysten N. f. Hesselager.

De ældste Dannelser, vi kender fra dette Omraade, tilhører den yngste Del af Kridtperioden, nemlig Danium eller det nyere Kridt; det er dog paa det

her nævnte Omraade kun truffet ved en Boring paa Svendborg Gasværks Grund nede ved Havnen; her fandtes Bryozokalk i en Dybde af 60 m u. Jordens Overflade og nedefter. Længere mod N., lige norden for det her betragtede Omraade, nlg. mellem Vormark og Revsøre N. for Hesselager, kommer Bryozokalken tæt op til Overfladen og udvindes fra aabne Grave. Endnu nordligere, ved Rosilde og Rejstrup, V. og N. for Nyborg ligger Bryozokalken endog 4 til 6 m over Havfladen, men om det her drejer sig om »faststaaende« Kalk, eller om det kun er meget store, løsrevne Kalkflager, indesluttede i Istidens Bundmoræne, vides ikke med Sikkerhed.

Oven paa Kridtperiodens Aflejringer følger Tertiærperiodens, men ogsaa om deres Udbredelse paa det her behandlede Omraade ved man meget lidt, da der kun er udført faa tilstrækkelig dybe Boringer. Den ældste af de paa Fyn kendte Aflejringer, der tilhører Tertiærperioden, er en marin Dannelse, det saakaldte Kertemindeler, som man først lærte at kende S. for Kerteminde, hvor det udgør de nederste 10 m af den bekendte Lundsgaards Klint, men som senere har vist sig at have meget stor Udbredelse paa Fyn og Sjælland. Noget fedt Ler, som blev truffet umiddelbart over Bryozokalken i den omtalte Boring paa Svendborg Gasværks Grund, og en lignende Lerart, som kendes fra Tved Bryggeri og Malteri i en Dybde af 28 m u. Markens Overflade (ikke gennemboret), hører rimeligvis til Kertemindeleret. Den næstældste Dannelse, Plastisk Ler, velkendt fra de maleriske Skrænter Øst for Strib, paa Røsnæs o. a. St., er endnu ikke truffet paa det her behandlede Omraade, men paa Langeland er det ved flere Boringer truffet lig-

gende mellem Bryozokalken og Istidens Moræneler; ved Andelsmejeriet paa Strynø fandtes det c. 44 m u. Overfl. og var endnu ikke gennemboret i 85 m's Dybde; paa Drejø fandtes det mellem 42 og 53 m u. Overfl., ja ved Bryggeriet i Ærøskøbing endog mellem 27 og 192 m og ingen af Stederne blev det gennemboret.

Af andre Tertiærdannelser er der paa det paagældende Omraade truffet Glimmersand, dels i Ballast-Sandgraven ved Øxnebjerg Mølle ved Svendborg, dels ved Kværndrup, hvor det fandtes i 75 m's Dybde. Men om det tilhører det oligocæne Afsnit af Tertiærperioden, hvad der er det sandsynligste, eller muligvis det efterfølgende, miocæne Tidsafsnit, er ikke afgjort med Sikkerhed.

De bedst kendte af de geologiske Dannelser indenfor Omraadet er dog her som saa mange andre Steder i Landet Istidsdannelserne. Langt den største Del af den her omtalte Egns Overfladedannelser er Moræneler, det stenede, mere eller mindre sandede, usorterede og derfor ikke lagdelte Ler, som er afsat direkte af Indlandsisen under dens Bortsmeltning. Det træder hyppigt frem i Kystklinterne, hvor det ofte springer frem som »Næser«, medens det af Smeltevandet afsatte, krydslejrede »Diluvialsand« (Bakkesand) paa Grund af sin ringere Modstandskraft mod Havets Angreb lettere viger tilbage og danner Nicher, »Fald«, mellem Morænelernæserne.

Danmarks største Sten, Damestenen, ca. 46 m i Omkreds, findes paa det her behandlede Omraade, lidt N. Ø. f. Hesselager, delvis indesluttet i Morænen.

Mere interessante end disse over hele Landet almindeligt udbredte Dannelser er de Aflejringer, der

stammer fra Interglacialtiderne, de varme Perioder mellem Isdækningerne. I Gudbjerg Teglv., 6 km NNV. for Vejstrup Højskole, fandtes for adskillige Aar tilbage et Parti af stenfrit, blaat, fedt Ler, der stedvis vexlede med tynde Sandlag; dette Lerparti var dækket af Moræneler, og der er Grund til at tro, at det ogsaa hvilede paa Moræneler og saaledes var en løs Flage; dets Indhold af Snegle- og Muslingeskaller viser, at det er en Ferskvandsdannelse, og de allerfleste af de fundne Skaller tilhører Arter, som endnu lever i vore ferske Vande og kræver en saa høj Sommertemperatur, at vi alene deraf kan se, at Leret maa være dannet under en varm Periode, enten før Istiden eller mellem to Isdækninger. Men den mærkeligste Art var en lille Snegl, som fandtes i adskillige Exemplarer; dens Navn er Nematurella stenostoma (Fig. 1 *]), og den tilhører en Slægt, som i Nutiden lever i Afrika og det sydlige Asien; selve den fundne Art levede her i Europa i Slutningen af Tertiærtiden og Begyndelsen af Kvartærtiden, men er nu fuldstændig uddød. Prof. *Knud Jessen*, som sidst har undersøgt de opbevarede Prøver af dette Lerlag, er paa Grundlag af de deri fundne Blomster-Støvkorn (Pollen) kommet til det Resultat, at Nematurella-Leret (som det er blevet kaldt) stammer fra første Interglacialtid. Da Indlandsisen senere er rykket frem over dette Ferskvandsbassin, er et Parti af Leret blevet løsrevet og indlejret i den yngste Isdæknings Moræne.

Fig. 1.

Nematurella stenostoma. Gudbjerg Teglv. Den lille Streg ved Siden angiver Skallens virkelige Længde.

*) Alle Clichéerne, undt. Fig. 7 og 8, er velvilligst udlaante af Danmarks Geologiske Undersøgelse.

I Klinterne paa de sydfynske Øer og frem for alt i Ristinge Klint paa Langeland, som skal besøges af Hjemstavnsstævnets Deltagere, træffer man en marin Aflejring, der forneden bestaar af sandet eller dyndagtig Ler, dannet i Nærheden af en Strand, foroven af rent Ler, afsat paa dybere Vand. Denne Lerart indeholder en stor Mængde Snegle- og Muslingeskaller tilhørende Arter, hvoraf adskillige endnu lever mere eller mindre almindeligt i de nuværende danske Farvande, medens andre i Nutiden har deres Nordgrænse i den sydlige Del af Vesterhavet, i den engelske Kanal, eller ved Vestfrankrig, ja en enkelt Muslingeart, Tapes senescens (Fig. 2), er nu ganske uddød. Dette peger paa, at Temperaturen i dette fordums Hav har været højere end i vore nuværende Farvande. Denne Lerart kaldes fra gammel Tid Cyprina-Leret, fordi vor velkendte Molbo-Østers, Cyprina islandica, forekommer temmelig almindeligt deri. For Deltagerne i det 3die Hjemstavnsstævne, i Tønder 1925, vil denne Dannelse være bekendt under Navnet Eem-Aflejringerne, og Deltagerne i det 8nde Stævne paa Rønshoved i 1930 stiftede Bekendtskab med dem i Klinterne ved Stensigmose paa Broagerland. Boringer ved Tønder har godtgjort, at disse Aflejringer, der er afsatte i et Hav — Eemhavet — som har strakt sig fra Belgien og Holland over Sønderjylland helt ind i Polen og Østpreussen, tilhører den sidste Inter-

Fig. 2.

Tapes senescens. Et middelstort Exemplar i naturlig Størrelse.

glacialtid. I Vestslesvig ligger Aflejringerne uforstyrrede, kun dækkede af den sidste Istids Hedesletter; i Østslesvig og paa de fynske Øer er Aflejringerne dækkede af den sidste Istids Moræneler, forstyrrede og mere eller mindre ødelagt skudt op i Flager. Vi vil særlig faa Lejlighed til at studere dem i Ristinge Klint. Her træffer vi en hel Lagserie, begyndende nederst med en overmaade fed, stenfri Lerart, som efter sine ofte stærkt skinnende Glideflader er bleven kaldt »det blanke Ler«. Der findes ingen Forsteninger i det og dets Oprindelse kendes ikke nærmere; men det antages for at være en Smeltevandsdannelse. Oven paa dette hviler lagdelt Sand og Grus med Skaller af saadanne Ferskvandssnegle og Muslinger, som ogsaa lever hos os i Nutiden. Derover kommer saa Cyprinaleret med den ovennævnte Dyreverden og begyndende som en Brakvandsdannelse for efterhaanden at gaa over til renere og renere Ler, afsat i noget dybere Saltvand. Ovenpaa Cyprinaleret kommer saa den sidste Istids Aflejringer: Først hvidt Smeltevandssand, derpaa en gennemsnitlig 1 m tyk Bænk af Moræneler, »den tynde Moræne«, derover atter Smeltevandssand, gult med Planterester, og tilsidst en meget anselig Morænelersbænk, »den tykke Moræne«. Hele denne Lagserie, der oprindelig er afsat regelmæssig og vandret, er under den sidste Istid bleven brudt i mindst 25 Stykker, hvert omfattende hele Lagserien og disse Stykker er da skudt regelmæssig op over hverandre, saa de nu fremtræder i Klinten som skraatstillede, mod S. Ø. hældende Flager (Fig. 3 og 4). Lad os gaa mod Øst langs Klinten og lad os begynde med den tykke Moræne i et af de opskudte Partier, saa træffer vi umiddelbart Øst for den og støttende

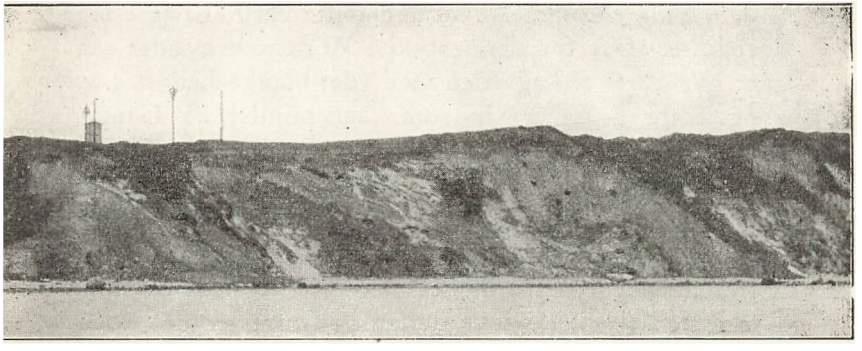

Fig. 3.
En Del af Ristinge Klint, set fra Havet. Nærmere Forklaring se under Fig. 4.

sig til dens Overflade den nederste Del af det nye Parti af Lagserien, det blanke Ler. Øst derfor kommer Ferskvandssandet og Cyprinaleret, der begge skyder sig skraat i Vejret mod V., saa at deres øverste Ender i Almindelighed ogsaa kommer til at støtte sig til den tykke Moræns Overflade; saa følger det hvide Sand, den tynde Moræne, det gule Sand og endelig

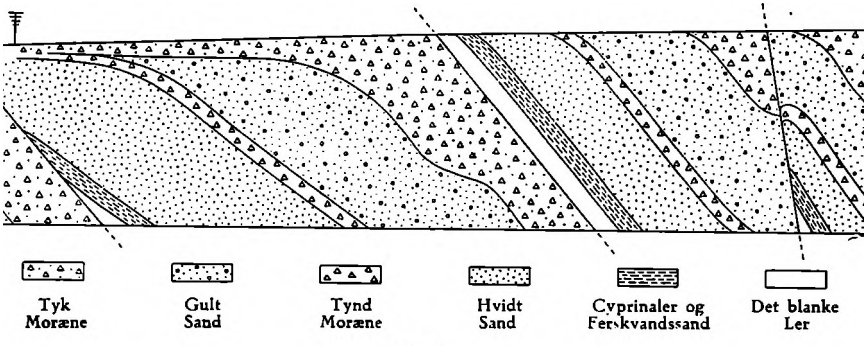

Fig. 4.

Skematisk Tegning af den Del af Ristinge Klint, som er afbildet i Fig. 3. De enkelte Partier, som omfatter hele Lagserien, er begrænsede af de Linjer, der fortsætter sig i Punktering udenfor Tegningen. Disse Linjer betegner altsaa Overskydningsfladerne.

den tykke Moræne, hvormed dette Parti af Lagserien afsluttes. Øst for denne tykke Moræne begynder saa et nyt Parti af Lagserien med »det blanke Ler« o. s. v. og dette gentager sig som sagt mindst 25 Gange. Hvorledes denne Itubrydning og Opskydning af Lagene har fundet Sted, har været Genstand for megen Diskussion blandt Geologerne; den almindelige Anskuelse er, at det skyldes Vægten og Trykket af en Indlandsis, som har ligget S. Ø. for Klinten og som, idet den trykker sit Underlag ned, presser det uden for Randen liggende Omraade voldformet i Vejret, hvorved Jordlagene foldes eller bøjes saa stærkt, at de brister i Partier, der saa skydes op over hverandre.

Hvorledes Forholdene har udviklet sig i Detailler under Indlandsisens Afsmeltning ved den sidste Istids Slutning, kan ikke nærmere udredes, idet der endnu ikke her er paavist sikre Israndslinjer, som betegner Isens Tilbagerykning. N. Ø. for Stenstrup, mellem Gaarden Cecilielund og Landsbyen Høje findes i Række en Del Bakker bestaaende af Smeltevandssand og Grus med forstyrrede, skraat- eller stejltstillede Lag, undertiden dækkede af Moræneler; de opfattes af Direktør, Dr. *Victor Madsen* som »Tværbakker« og betegner rimeligvis en Israndsstilling. Øst for Lunde, mellem Bolbjerg og Slædbæk danner Moræneaflejringerne ofte langstrakte, rygformede Bakker, som har Retning omtr. N—S og som er blevet opfattede som Randmoræner, dannede foran d. v. s. V. for en Israndslinje, hvis Spor kan følges ned til Sørup-Egnen N. V. for Svendborg. Lignende randmoræneagtige Bakker findes paa Sydsiden af de høje Bakker, der i Retning Ø. S. Ø.—V. N. V. strækker sig over Egebjerg Skovhuse og Skjoldemose henimod Landsbyen Hundstrup. Vi sy-

nes saaledes at have to Israndslinjer, der skærer hinanden, og hvoraf den nord—sydlige er den yngste.

Ved Kværndrup danner Stejlebjerg, Kværndrup Kirkebakke og Bakkerne V. for Jernbanelinjen en ca. 2 km lang, ikke helt sammenhængende Bakkeryg, bestaaende af lagdelt Sand og Grus; den opfattes som en Aas, dannet i en Istunnel. Nord for det her skildrede Omraade findes imidlertid langt anseligere »Aase«, nemlig Højbyaasene og Aarslev Aasen. Disse opfattes af *Victor Madsen* som virkelige Aase og som saadanne dannede i Isens Bevægelsesretning, altsaa i det store og hele vinkelret paa Israndens, medens Statsgeolog *V. Milthers* slutter sig til en Anskuelse, fremsat af afdøde Prof. *Steensby*, at disse Aase og Aarslev Aasens Fortsættelse, Vantinge Aas, er en Slags Randmoræner; *Milthers* begrunder denne Anskuelse bl. a. ved en Henvisning til Forholdene i Odense Aas Dal.

Da Indlandsisen smeltede bort fra det her behandlede Omraade, kom de ovenomtalte høje Bakker N. Ø., Ø. og S. for Stenstrup først tilsyne. Den Is, som oprindelig havde udfyldt den mod N. V. vendende Lavning mellem disse Bakker, gik efterhaanden over til »død« Is, d. v. s. en Ismasse, i hvilken der ikke længere er Bevægelse. Mellem denne stedse mere indskrumpende Is og Bakkerne, samledes Smeltevandet til en Sø, hvis nordvestlige Begrænsning var den omtalte Ismasse. Det er denne Sø, der gaar under Navnet »den glaciale, isdæmmede Sø ved Stenstrup«. Nu om Stunder er der ingen Sø og kan heller ikke være nogen; thi da Isen smeltede bort, forsvandt dermed den nordvestlige Kant af Bassinet, fordi der ingen Bakker fandtes under Isen. Paa Bakkernes Sider har Søens Vandspejl indskaaret Strandmærker til forskel-

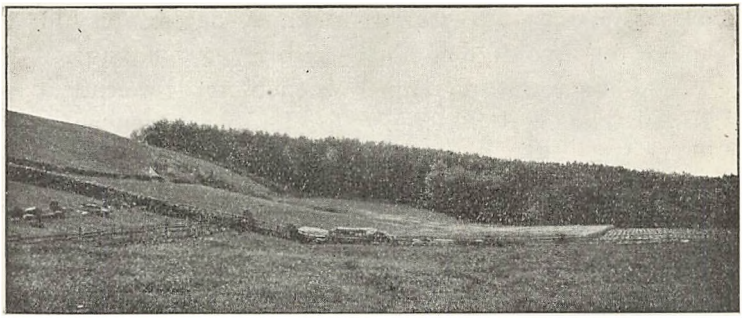

Fig. 5.

Kystlinjer fra Stenstrup-Søen paa Skrænterne V. S. V. for Rødme.
Øverste Terrassehak ligger 63, nederste 55 m over Havfladen.

lige Tider, saaledes i en Højde af 79 m ved Sellebjerg Hede Ø. for Kirkeby Station, 71 m paa Bakken ved Lunde, 63 m paa de høje Skrænter V. S. V. for Rødme (Fig. 5), og 55 m mellem Rødme og Kroghenlund. Søbunden, der ikke er jævn, ligger ikke overalt i samme Højde; Ø. for en Linje, der strækker sig over Hundtofte, Stenstrup, Lerbjerg og Rødme, ligger Søbunden 57—72 m o. Havet, V. for Linjen 53—61 m o. H. Dette skyldes aabenbart, at den mod V. og N.V. tilbagevigende Israndhar gjort et Ophold ved den nævnte Linje, langs hvilken der ogsaa findes større Sandaflejringer, en Slags Strandsand, medens den øvrige Søbund udgøres af fint, stenfrit Ler, udmærket skikket til Raamateriale for den vældige Teglværksindustri, der hersker i Stenstrup Egnen. I Teglværksgravene kan man studere Lejringsforholdene og se, at Søleret hviler paa Moræneler og er afsat lagvis ovenpaa det, stundom afbrudt af mere eller mindre tykke Aflejringer af Sand og Grus. Flere Steder ses, at Leret er varvigt, d. v. s. at en regelmæssig Periodi-

citet gør sig gældende. Hvert »Varv« begynder forneden med et grovere Lag af Sand, der opad bliver finere og slutter foroven med fint, fedt Ler, hvorved der dannes en skarp Grænse mod det ovenover liggende Varv, der ligeledes begynder med forholdsvis groft Materiale. Denne Varvighed skyldes den vexlende Hastighed af det i Søen udstrømmende Smeltevand, der om Foraaret og Sommeren transporterer gennemgaaende groft Materiale, medens det fine

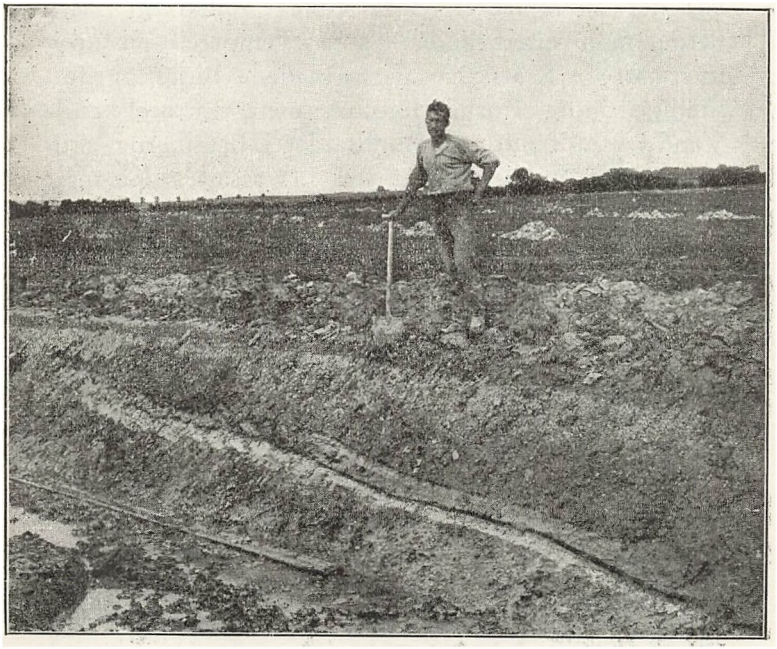

Fig. 6.

Grav i Stenstrup-Søens Lerbund S. Ø. for Kroghenlund. Man ser den nordvestlige Ende af et af Smaabassinerne i den gamle Issøbunds Overflade. Den sorte Stribe er et Lag af Allerødgytje; den hvide, som ligger neden under, er et Lag Søkalk.

Ler hovedsagelig bundfældes om Vinteren, naar Vandbevægelsen er ringe. Hvert Varv skulde saaledes repræsentere et Aar, og man har talt c. 60 Varv, hvoraf ialt Fald de 30 anses for sikre Aarslag.

Da Søen omsider forsvandt ved Isbarrierens Bortsmeltning, laa den tørlagte Søbund hen, oversaaet med større og mindre vandfyldte Bassiner, i hvilke Ler skylledes ud fra Bredderne; Vandplanter og Dyr indfandt sig, og Blade og Kviste fra det omliggende Lands Flora blæste ud i Bassinerne. I Begyndelsen var det Polarplanter, som voxede omkring Bassinerne, men efterhaanden, som Tempereturen steg, indvandrede Kratskove af storbladede Birke og forskellige andre Buske, ligesom mere varmeelskende Vanddyr indfandt sig. Bundfaldet i Bassinerne skiftede Karakter og i Stedet for Ler afsattes der mere tørveagtig Gytje, der nu viser sig som mørke guirlandeformede Baand i Lergravens Vægge (Fig. 6). Men Klimaet forværredes paany. Temperaturen sank, Polarplanterne indfandt sig igen, og Gytjedannelsen afløstes af nye Bundfældninger af Ler. Det er denne Klimasvingning, man har kaldt »Allerødoscillationen« efter Allerød i Nordsjælland, i hvis Teglværksgrave den først paavistes, i Aaret 1901.

Efter Istiden har det her omtalte Omraade gennemløbet den samme Udviklingshistorie som det øvrige Land: Klimaet har vexlet fra nogenlunde tørt til mildt og fugtigt og atter til varmt og tørt, for at slutte med Nutidens fugtige og temmelig kølige Klima, — og med Klimaet har Plante- og Dyreverdenen vexlet. Paa Bakkeskraaninger, f. Ex. ved Lørup hede, S. for Ringe og 19 km NV for Vejstrup Højskole, har det udstrømmende Vand afsat Kildekalk,

og ligesom man i Mosernes vexlende Tørvelag kan spore de vexlende tørre og fugtige Perioder, saaledes kan man iagttage Virkningerne af det samme Fænomen i større og mindre Afbrydelser i Kalkafsætningen.

Den Landsænkning, som bragte store Dele af det nordøstlige Danmark under Havet i den ældre Stenalder og som efterfulgtes af en Hævning, der afsluttedes i Broncealderen eller maaske først i Jernalderen, indfandt sig noget senere i de sydlige Dele af Danmark og vedvarer rimeligvis endnu; der er i alt Fald ikke fundet sikre Tegn paa en Landhævning. Som Beviser for denne senere Landsænkning anføres Fund af Oldsager fra den ældre Stenalder i Marstal Havn og Svendborg Sund. Andre Steder, f. Ex. paa Slesvigs Østkyst, ligger Køkkenmøddingerne, som selvfølgelig dannedes paa tørt Land, nu ude i Vandet. Da der ingen senere Hævning har fundet Sted her, spiller Saltvandsdannelser selvfølgelig en yderst ringe Rolle i disse Egne og er nærmest kun at træffe i inddæmmede Vige.

Til Slut et Par Ord om Fortidens Dyreverden. Fra selve Istiden og Interglacialtiderne kendes ikke ret meget. Ved Hesselagergaard er der i en tørveagtig Aflejring, som rimeligvis er interglacial, fundet en Hjernekasse af den irske Kæmpehjort, som her fra Landet forøvrigt kun kendes fra Røsnæs, hvor man fandt et Brudstykke af en Tak. I Cyprinaleret paa Ærø er fundet en Halehvirvel af den lille Hval Marsvinet, som endnu er ret hyppig i vore Farvande. Mammuthtænder er fundne ved Østrupgaard N for Faaborg, ved Rønninge NV for Nyborg og ved Aasum Ø. for Odense. Her som overalt i det øvrige

Land ligger de imidlertid paa „sekundært Leje", som en Slags Rullesten i Istidsdannelserne, og de kan saaledes være transporterede med Indlandsisen

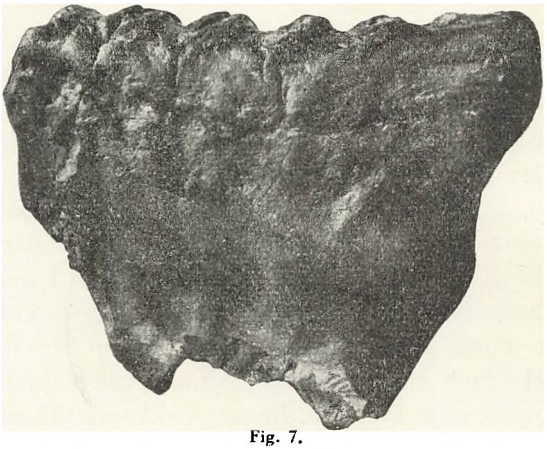

Fig. 7.
Kindtand af Urelefant (Elephas antiquus) set fra Siden. Ca. halv Størrelse. Uglebjerg ved Assens.

langvejs fra. Men ved Ejstrup Station V. for Kolding har man truffet Skeletdele af en Elefant, som højst sandsynligt var en Mammuth, under saadanne

Fig. 8.
Kindtand af Urelefant (Elephas antiquus) set ovenfra, fra Tyggefladen; ca. halv Størrelse. Uglebjerg ved Assens.

Forhold, at Dyret maa have levet her i Landet. Det kan noteres, at man paa Fyn, nlg. i Uglebjerg NØ. for Assens, ogsaa har fundet en Kindtand af en anden uddød Elefant, Urelefanten, Fig. 7–8, men ogsaa den laa paa sekundært Leje. I Ringe Museum fandt Magister *Degerbøl* for nylig en Hornstejle med paasiddende Stykke af Pandebenet af en Saiga-Antilope, den eneste Antilopeart, som har levet i Europa i Kvartærtiden, og som endnu lever paa Stepperne i Sydøst-Rusland og Vest-Asien. Hornet er fundet ved Brøndgravning ved Boltinggaard Skov og laa i 13 m's Dybde i Moræneler og er saaledes heller ikke noget Bevis paa, at Dyret just har levet her i Landet. Af Dyr, som derimod med Sikkerhed vides at have levet paa det her omhandlede Omraade efter Istiden, men senere er uddøde, kan nævnes Rensdyret, hvis Takker er fundne i Leret i Slædbæk Tgvl., ved Brudager, Gudme, Langkilde og Kjellerup ved Ringe. Det sidstnævnte Fund (en naturlig afkastet Tak, Fig. 9) er særlig interessant, fordi det er et af de faa, der viser, at Rensdyret levede i Danmark endnu i Begyndelsen af Skovtiden. Levninger af Elsdyr er fundne i Egebjerg Teglværksgrav (vistnok i Allerødgytjen), ved Hvidkilde og Tved, Lunde Mark Ø. for Stenstrup, Gudme, Sortemose ved Broholm, Bøllemose ved Mullerup og Trunderup Mose N. for Kværndrup. Levninger af Uroxe er fundne ved Svendborg, Aspedam, Ejsemoseløkke ved Broholm og Bøllemose ved Mullerup. Vildsvineknogler er fundne ved Skjoldemose og flere Steder omkring Broholm og Knogler af Bæver er fundne i Lundemose ved Brudager og i Krarup Mose VSV. for Kværndrup. I Kjellerup ved Ringe fandtes dybt i

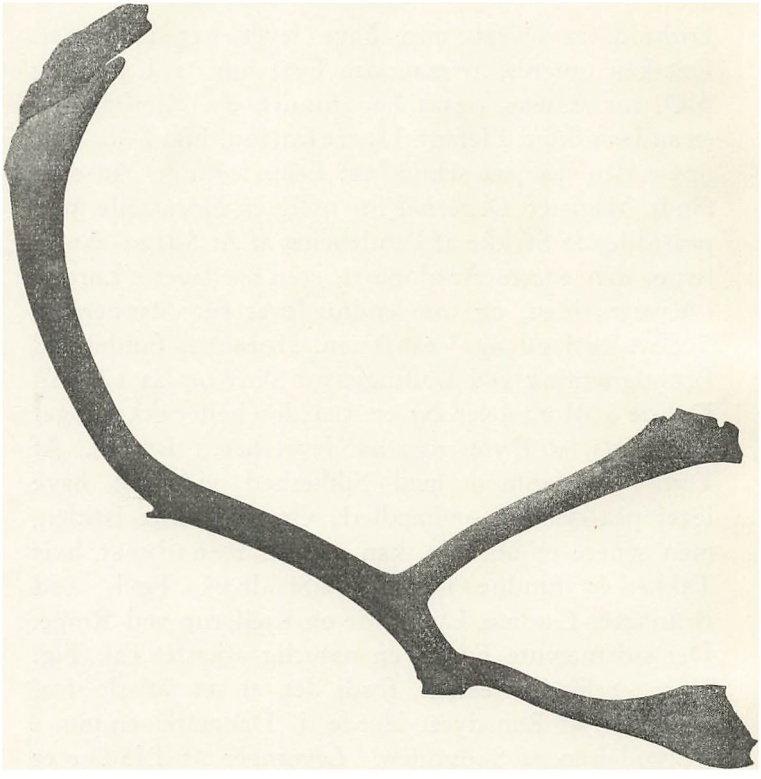
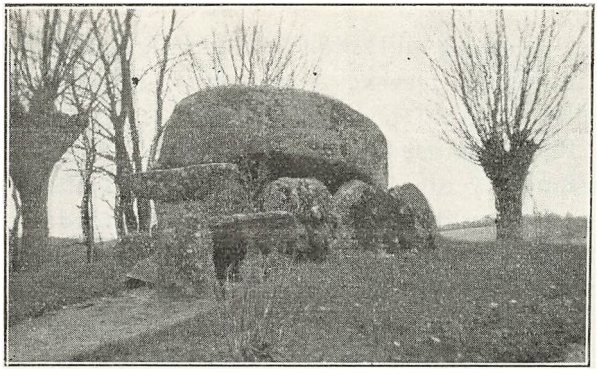

Fig. 9.

Rensdyrtak fra Begyndelsen af Skovperioden. Kjellerup Mose ved Ringe. $^1/_8$ naturlig Størrelse.

Mosen en Aspegren gnavet af Bæver; den laa under den omtalte Rensdyrtak og viser saaledes — hvad vi forøvrigt ved fra andre Fund — at Bæver og Rensdyr har levet samtidig her i Landet; i Stevningen (Snarup Mose) NV. for Stenstrup er der fundet bævergnavede Grene af Ælm og El, altsaa fra en langt senere Periode.

Dyssekammeret ved Gaarden Dybendal, Vejstrup Mark.

Oldtidsminderne i Gudme Herred.

Af Museumsinspektør C. Neergaard.

I arkæologisk Henseende frembyder den forhenværende Gudbjerg Præstegaardsmark en egen Interesse. Paa den Mødeplads, som for nogle Aar siden anlagdes her, findes nemlig et mærkeligt Kompleks af 4 Langdysser fra Stenalderen. Alt andet end almindeligt er dette Kompleks, og det vilde have været særlig tiltrækkende, i Fald Dysserne havde været i god Bevaringstilstand. Men dette er desværre ikke Tilfældet, og det er heller ikke helt let nu af selve Mindesmærkerne at se, hvorledes de oprindelig har præsenteret sig.

Til alt Uheld foreligger der ikke om disse Dysser som om adskillige andre Oldtidsmindesmærker en Beskrivelse af dem i den topografiske Literatur fra Slutningen af det 18. Aarhundrede og nærmest efterfølgende Tid. Den Præst i Gudbjerg, der i 1760'erne

gav Indberetning til Datidens store topografiske Værk om Danmark, Danske Atlas, om Gudbjerg Sogn, fortæller intet om Dysserne, uagtet de laa paa hans egen Præstegaardsmark.

Rasmus Nyerup, Nationalmuseets Medstifter, har paa sine to antikvariske Rejser i Fyen færdedes ikke langt fra Gudbjerg, og det samme er Tilfældet med Biblioteksmanden Chr. Molbech, der i Begyndelsen af forrige Aarhundrede har beriget Literaturen med to saa vakre Skrifter som »Ungdomsvandringer i mit Fødeland« og »Fragmenter af en Rejsedagbog«. Men ingen af dem beretter noget om de 4 Dysser.

Mærkeligst er det næsten, at en tredje Forfatter fra Tiden ved Aar 1800, til hvem man i slige Tilfælde gerne søger, ogsaa er tavs med Hensyn til Gudbjerg-Mindesmærkerne, nemlig Præsten Laurids Wedel, som har meddelt Iagttagelser fra en Rejse i Danmark i Aarene 1799 til 1801, i en Bog med Titel »Indenlandsk Rejse gennem de betydeligste og skønneste Egne af de danske Provinser«. Denne Mand, der ellers brugte sine Øjne ganske godt, og som har haft Interesse for mangt og meget, idet han har skrevet Artikler om saa brogede Emner som The af Jordbærblade, Tobakspiber, tætte Støvlefødder, ja om et endnu saa aktuelt Emne som »Hvor Pengene bliver af«, han har aflagt Besøg paa selve Gudbjerg Præstegaard, men fortæller alligevel intet om de 4 Dysser. Om Præstegaardsbygningen siger han, at den er en af de mest smukke og ordentlige baade ud- og indvendig, som han har set, og han fortæller, at Præsten har ziret Haven med nydelige Buegange, Hække, Træer, Plantninger, Blomster etc.

Den eneste lokalkendte Mand, der i ældre Tid

har givet Oplysning om Oldtidsmindesmærkerne ved Gudbjerg, er Sognepræsten her, H. C. Wegener, Fader til den bekendte Gehejmearkivar C. J, Wegener.

I 1808 udsendte Den kgl. Commission til Oldsagers Opbevaring — den, som en Tid repræsenterede Nationalmuseets Styrelse — en Rundskrivelse til samtlige Landets Præster, med Anmodning om, at hver for sit Pastorats Vedkommende vil give Meddelelse om, hvilke Antikviteter og historiske Mærkværdigheder der fandtes. De indløbne Svar var dog af højst forskelligt Værdi, og mange Præster forsikrede, at der intet af antikvarisk Interesse forelaa i deres Sogne, endda vi nu veed, at der er adskillige. Sognepræsten i Nabosognet til Gudbjerg, Hesselager, beretter saaledes, at der i hans Pastorat ikke er andet af antikvarisk Interesse end et gammelt Røgelsekar i Kirken — og saa er der dog baade Dysser og Gravhøje i Sognet.

I sit Svar til Oldsagskommissionen beskriver Pastor Wegener Oldtidsmindesmærkerne ved Gudbjerg saaledes: Øst for Præstegaarden er en Høj, som synes i Fortiden at have haft en ikke ubetydelig Bestemmelse. Denne Høj er fra Syd til Nord omtrent 130 Alen, dens Bredde omtrent 11 Alen, Højen er i Udkanten ganske besat med store Sten; i Enderne mod Syd og Nord er 2 større Sten, som meget rager over de andre. — Denne Langdysse er identisk med den, som ligger nordligst og østligst paa Mødepladsen.

Derefter fortsætter han: Vesten for bemeldte Høj, omtrent i 20 Alens Frastand, ligger en mindre, som af det, der endnu er tilbage, lader mig formode, at den har haft lignende Beskaffenhed som den forrige. — Den har sin Plads nordligst og vestligst.

Videre hedder det, at der lidt fra førstnævnte Høj, mod Sønder, findes en Samling af flere store Sten, og ovenpaa disse en Sten af betydelig Størrelse, hvilken efter sin Form og Dannelse lader mig formode, at her har været Offersted. — Dermed sigtes til Dyssen omtrent midt paa Mødepladsen.

Og saa slutter Præsten med at sige, at der flere Steder findes Stenkister i Jorden, som lader mig formode, at de har en anden Bestemmelse end de Stenkister, som nedsættes, men da de alle er i en ufuldkommen Tilstand, ligesom min Kundskab herom, og Tid og Omstændigheder ej har tilladt mig selv eller ved andre at faa disse undersøgt, kan jeg ej for Tiden meddele yderligere Forklaring herom. Min Hensigt er det at undersøge disse, og da skal Resultatet vorde den høje Kommission tilstillet.

Hvor disse Stenkister laa, angiver Præsten ikke direkte, men da hans Meddelelser nærmest gør Indtryk af kun at gælde Gudbjerg Præstegaardsmark, er det ikke umuligt, at dermed sigtes til Stenkister, som har været dér, hvor det fjerde Oldtidsmindesmærke ligger — Dyssen længst mod Sydøst, som Pastor Wegener ellers ikke nævner.

Efter den Medfart, disse fire for ca. 5000 Aar siden rejste Langdysser har lidt i det 19. Aarhundrede, passer Præstens Beskrivelser ikke længer helt. Værst er det gaaet ud over Langdyssen mod Sydøst. I Virkeligheden er der nu kun en Tomt efter en Langdysse. Jordhøjningen er ganske borte, saaledes at Mindesmærket ikke hæver sig synderlig over det omgivende Jordsmon; Dyssekamrene er fjernede, og det samme gælder ogsaa væsentligst Randstenene. Det er egentlig kun ved sin Vegetation, at Mindes-

mærket nu tegner sig i Terrænet. For at markere dets Udstrækning er ved dets formentlige Ender, i Nord og Syd, i nyere Tid anbragt en Indskriftsten, der angiver, at det er en fredlyst Plet. Længden har herefter været ca. 380 Fod.

Den nordvestlige Langdysse er ogsaa nu slemt beskadiget. I Sammenligning med den umiddelbart ved Siden af liggende Dysse er den temmelig kort, men mulig har den oprindelig været længere. Dens Beskadigelser har Pastor Wegener paa sin Samvittighed, idet han meget knapt og tørt beretter, at han har ladet den udgrave og sprænge flere Hundrede Læs Sten, men ej sporet det mindste, hvoraf man kunde slutte sig til dens Bestemmelse. Om Langdyssen ligger endnu en Del væltede Randsten.

Bedst bevaret er den nordøstlige Langdysse. Den er 340 Fod lang. Jordhøjningen er sikkert noget afgravet, men hæver sig endnu kendelig over den omgivende Plads, og Jordhøjningen er endnu omsat med ca. 100 Randsten. Nær dens sydlige Ende staar et stensat Gravkammer, hvis Dæksten dog forlængst er fjernet.

Nogenlunde bevaret er ogsaa den fjerde Langdysse. Den er temmelig kort, men forholdsvis høj. Den har indesluttet ikke mindre end 3 Kamre; det ene er nu fjernet, men de to andre bevarede, hvert med sin Dæksten.

Der maa dog straks tilføjes, at Pastor Wegener ikke er den eneste, som har Forstyrrelsen af Gudbjerg-Dysserne paa sin Samvittighed. Flere Gange i forrige Aarhundrede skal de være bleven angrebne og Materiale taget derfra til Brug dels ved Genopførelsen af Gudbjerg Præstegaard efter en Brand, dels

ved Brobygning og ved Landevejsanlæg. En Vejentreprenør var det, som i Tiden ved 1865 molesterede den store Langdysse, der nu kun ses som en planeret Tomt.

Alle 4 Dysser er i 1872 bleven fredlyste under Nationalmuseet og er saaledes sikrede for alle kommende Tider. Ved deres Beliggenhed paa Gudbjerglund Mindeplads er der yderligere Vished for, at Generation efter Generation vil se med Pietet paa disse Minder om vore fjerne Forfædre.

Det er Komplekset af de 4 tæt sammenliggende Langdysser, der gør Stedet saa ejendommeligt og i arkæologisk Henseende interessant. I Sønderjylland, ved Vedsted i Haderslev-Egnen, findes et ganske tilsvarende Kompleks af 4 Langdysser; to og to ved Siden af hinanden og to og to for Enden og i Forlængelse af hinanden. Af disse Langdysser er den ene, med sin Længde af 125 m., den længste i Sønderjylland og blandt de allerlængste i hele Danmark; den synes at have omsluttet ikke mindre end 5 Grav kamre. Andetsteds i Landet kendes tætsluttede Sam linger af Langdysser; saaledes ligger i Valby Hegn, ved Helsinge i Nordsjælland, paa tæt Række ikke mindre end 6 Langdysser, de fleste med 2 eller 3 Gravkamre, og i Skoven Piptorn i Diernisse Sogn paa Fyen findes jævnsides hinanden 3 saa at sige sammenbyggede Langdysser, den ene med 3 Kamre, den anden med 2 og den tredie med eet.

Meget karakteristisk er det at iagttage, at hvor flere Langdysser som i de nævnte Tilfælde ligger umiddelbart sammen, er det gerne enten Dysser med mange Kamre eller Dysser af betydelig Længde. I Modsætning til Runddysserne, med den kredsrunde, stenom-

kransede Jordhøjning og med kun et enkelt Kammer, har Langdysserne ofte to eller flere Kamre, og det er formentlig Ønsket om, at flere Gravsteder eller Gravkamre kunde knyttes nær sammen ved at omgives af en fælles Jordhøjning, der har bidraget til, at Langdysse-Fænomenet blev udformet. Selv om en anselig Langdysse kun indeslutter et enkelt Gravkammer, er det dog ikke udelukket, at det har været Hensigten, at andre Kamre efterhaanden skulde indbygges; og at det kun er særlige eller uventede Forhold, som har hindret Udførelsen. Ved Langdysse-Komplekset ved Gudbjerg er ogsaa ligesom en Antydning i den Retning. I den bedst bevarede Langdysse, mod Nordøst, er der som før nævnt kun et enkelt Kammer; men dette har sin Plads ganske skævt i Dyssen, nær den ene Ende. Dette skal vel forklares saaledes, at det har været Meningen, at andre Gravkamre senere skulde anlægges i Jordhøjningen, og at man derfor straks fra første Færd har beregnet og afsat Plads til disse.

Hvis man dernæst vilde spørge om, hvilke Oldsager Gravkamrene i Langdysserne ved Gudbjerg har indeholdt, kan man ikke give Svar. Kamrene er aabnede for saa lang Tid siden, at ingen Tradition derom lever. Paa det Punkt deler de Vilkaar med mangfoldige andre Stenalders Stengrave rundt om i Landet. Det kan dog med Bestemthed siges, at de her jordede efter Sæd og Skik i den yngre Stenalder har været nedlagt ubrændte, vistnok udstyrede med en eller anden Dødgave: et Lerkar, en Flintøkse, en Flintlække eller lignende.

Et andet og nærliggende Spørgsmaal, der kunde stilles, nemlig hvorledes det i det hele taget forholder

sig med Langdyssers og andre Stenalders Storstens-mindesmærkers Udbredelse i Gudbjerg-Egnen kan derimod besvares.

Ikke langt fra Gudbjerg har været 4 nu ganske vist sløjfede Dysser; fremdeles ligger Nordøst for Landsbyen Ellerup 2 Langdysser og i den modsatte Side af Gudbjerg Sogn, øst for Lakkendrup en Langdysse. Gudbjerg er et stort Sogn, henved 5 Fjerdingvej langt i Nord til Syd og indtil godt 3 Fjerdingvej bredt. Men der er den Ejendommelighed, at alle Dysserne har deres Plads i Sognets Østside, altsaa nærmest ud mod Storebælt. Dette er et Forhold af Betydning.

Vender vi os dernæst fra det snævre Omraade, Sognet, til det videre Omraade, Herredet, for at faa Rede paa Stenalders Stengravenes Udbredelse, viser Forholdet sig at være følgende:

Gudme Herred omfatter ialt 12 Sogne, I Øst gaar de helt ud til Storebælt, hvor det staar med en ca. 2 Mil lang Kystlinie. Dets Bredde er for den sydlige Halvdels Vedkommende ca. $1^1/_2$ Mil, den nordlige Halvdel skyder derimod mod VNV. en Arm ind i Landet, saaledes at Herredets Bredde her bliver godt 3 Mil. Herredet er altsaa her saa bredt, at det faar baade en udpræget Kystside og en udpræget Indlandsside.

Det turde nu være vel bekendt, at i den ældre Stenalder, for ca. 7000 Aar siden, skete Bebyggelsen af Landet væsentlig fra Kysterne eller Fjordene af. De Steder, hvor Skaldyr — Østers, Blaamusling og Hjærtemusling og andre — forekom i Mængder og saaledes afgav et godt Fødeemne for Datidens Be-

folkning, dèr slog man sig ned, og derfra strejfede man ind over det nærmeste Land.

For Gudme Herreds Vedkommende kendes dog ingen udprægede Kystbopladsfund fra den ældre Stenalder. Et Vidnesbyrd om, at Stenalderens Bebyggelse her væsentlig er en Kystside-Bebyggelse, viser derimod tydelig Storstensmindesmærkerne, idet de allervæsentligst holder sig i en $1^1/_4-1^1/_2$ Mil bred Bræmme langs Storebælt. For Gudbjerg Sogns Vedkommende nævntes nys, at Storstensmindesmærkerne her har deres Plads i Sognets Kystside. Noget lignende, dog knap saa udpræget, gælder de andre Sogne i Gudme Herred, de falder indenfor den nævnte Bræmme, nemlig nordligst Øksendrup og Svindinge og derefter Langaa, Hesselager, Gudme, Oure, Vejstrup og Brudager. I disse Sogne kendes nogle og tredive Stenalders Storstensmindesmærker eller saa omtrent. Mest er det Langdysser; blandt disse er en ejendommelig Langdysse ved Brudager, med en dobbelt Række Randsten paa hver Langside.

Modbilledet til Forholdene i disse Kystsogne giver Ringe Sogn, der ligger allervestligst i Gudme Herred, ca. $2^1/_2$ Mil fra Havet. Dér kendes ikke et eneste Stenalders Storstensmindesmærke. Det samme gælder Nabosognet Ryslinge, og i Nabosognet mod Øst til det igen, i Gislev Sogn, er der kun enkelte Dysser.

Tilfældighed eller særlige Forhold kan det ikke være, som har bevirket denne Placering af Storstensmindesmærkerne i Gudme Herred. Af ganske tilsvarende Art er Forholdet nemlig i Naboherredet mod Nord, Vindinge Herred, og tildels ogsaa i Naboherredet mod Syd, Sunds. Allertydeligst gentager det sig dog

i Sallinge Herred. Her kendes ikke mindre end ca. 135 Stenalders Stengrave, og af disse falder over Halvdelen blot paa to Kystsogne, Horneland og Diernisse.

Efter Stenalderen fulgte Bronzealderen. De jordfaste Minder fra denne Periode er Gravhøjene. Undersøgelser og Udgravninger foretagne af Gravhøje, i Gudme Herred synes at vise, at de her væsentligst tilhøre Bronzealderen — i mange andre Dele af Landet, saaledes i Jylland og tildels paa Sjælland gaar Højene derimod i deres Oprindelse tilbage til den yngre Stenalder. Men betegnende er det nu at se, at indenfor Gudme Herred er Gravhøjene væsentligst blevne rejste i det samme Omraade som Stenalderens Storstensmindesmærker. I størst Antal, ca. 100, kendes de indenfor Hesselager og Oure Sogne, to Sogne der grænser ud til Storebælt. For de øvrige Sognes Vedkommende ligger Antallet af Høje gennemgaaende omkring 5, 10 eller 15 for hvert Sogn. De to allervestligste Sogne, ind mod Fyens Midte, Ringe og Ryslinge, har hver kun et Par Høje. Tilsyneladende har saaledes heller ikke Bronzealderen faaet en vid og almindelig Udbredelse i hele Gudme Herred. De Højgrave fra den ældre Bronzealder, som især Kammerherre N. F. B. Sehested i sin Tid har haft Held til at fremdrage i Gudme, Hesselager og Oure Sogne, viser baade efter Art og Indhold, at Befolkningen her har været med i den almindelige Udvikling. Der er fundet adskillige Grave fra ældre Bronzealder, i hvilke man nu efter deres hele Bygning kan se, at det egentlige Liggemme har været en Bulkiste, lavet af en paalangs spaltet og derefter udhulet Træstamme — ganske som de i velbevaret Stand især kendes fra

den jyske Halvø. I de fyenske Grave var Trækisterne derimod forlængst opløste og bortraadnede.

Først naar man kommer ned i Jernalderen, har Bebyggelsen ogsaa af Gudme Herreds Indre taget virkelig Fart. Fra denne Kulturperiode træffes Grave snart sagt overalt. I Ringe Sogn, Herreddets vestligste og aller inderste Sogn, er der saaledes ved Ringe By afdækket en stor Urnegravsplads under Markflade, fra 2., 3., 4. Aarhundrede efter Kr. F. Og ved Sødinge, Rynkeby, Bolteskov og enkelte andre Steder er der fremdraget Grave fra samme Tidsafsnit. Tydeligere Bevis for, at Bebyggelsen nu har bredt sig til det Indre, kan ikke ønskes. I Herredets øvrige Del, lige fra Storebælt til Herredsgrænsen mod Vest, altsaa baade i Kystsogne, og i Indlandssogne, er der truffet og undersøgt mangfoldige Jernalders-Gravpladser under Markflade, deriblandt den næststørste Jernalders Urnegravsplads, der hidtil er truffet her i Landet, ved Broholm, med henved 400 Grave; sandsynligvis dækker Jorden her over adskillige flere. Ogsaa ved Langaa og Hesselager er der, for at nævne et Par Navne, gjort vigtige Jærnalder-Gravfund, førstnævnte Sted Fund fra den ældste Jernalder og mærkelig ved Indhold af Metalbeslag til Vogne, etc., sidstnævnte Sted Fund fra Folkevandringstiden.

Alle disse Jærnalders-Gravpladser har været anlagte under Markflade, og Ligbrænding har været raadende Gravskik. I samtidige Grave især inden for Nørrejylland og Sjælland blev Ligene derimod for en stor Del nedlagte ubrændte. Lokale Forskelligheder gjorde sig mere og mere gældende.

Et lokalt Forhold særlig gældende Svendborg

Amt og indenfor dette Broholm-Egnen i Gudme Herred, fortjener her at nævnes. Det er Guldfundene fra det Afsnit af Jærnalderen, der almindelig kaldes den efterromerske Jernalder og svarer til Tiden ved og nærmest efter det 1. Aartusindes Midte. Denne Periode er Danmarks anden Guldalder — den første Guldalder faldt under Bronzealderen. De Guldsager, som tilhører den nævnte efterromerske Jærnalder er væsentligst Smykkesager til Hals, Arm og Finger, fremdeles Hængesmykker ogsaa Barrer eller andre som Betalingsmiddel benyttede Guldsager, afhuggede Stykker af Ringe etc.

For ca. 15 Aar siden opgjorde jeg rent talmæssig Værdien af alle de Guldfund fra den efterromerske Jærnalder, der hidtil var fremdragne i Danmark — Sønderjylland dog ikke medregnet. Metalværdien af selve Guldet beløb sig dengang til ca. 56000 Kr. men heraf faldt der 16700 Kr. eller nær op mod en Tredjedel af Summen paa Svendborg Amt og af disse igen de 12000 Kr. alene paa Broholm-Egnen. Over en Femtedel af alt det Guld, der er funden i Danmark fra Tiden Aar 500 og i de nærmest efterfølgende to Aarhundrede, hidrører fra denne begrænsede Plet indenfor Gudme Herred. Et mere eklatant Udtryk for, at man her befinder sig i et rigt arkæologisk Terræn, kan ikke tænkes. Et andet Udtryk derfor er den store og betydningsfulde Oldsagsamling, som Kammerherre N. F. B. Sehested i sin sene Levetid skabte paa Broholm, og som væsentlig stammer fra nærmeste Omegn. Sten-, Bronze- og Jærnalderen er her ret lige repræsenteret.

De sydfynske stednavne.

Dr. phil. Marius Kristensen.

Ved Sydfyn forstaar vi her væsentlig Gudme, Sunds og Sallinge herreder og den sydligste del af Båg herred.

Stednavnene i Danmark kan næppe føres længere tilbage end til jærnalderen. Vi ved jo nok, at landet har været beboet længe før, men bebyggelsesforholdene synes at være blevet helt andre i jærnalderen, og det er først disse senere bebyggelsesforhold, som afspejler sig i stednavnene.

Oldsagsfundene fra den ældre jærnalder stammer væsentlig fra den nordlige del af Sydfyn. Vi har en række betydelige fund fra Flemløse, Hårby, N. Broby, Vejlev, Hillerslev, Espe, Ringe, Gislev, Gudbjerg, Gudme og Hesselager sogne, og dersom der er noget i den tanke, som nylig er fremsat, at runebrakteaterne findes langs med handelsvejene, må en sådan handelsvej i mellemjærnalderen have gået fra Assens (Flemløse) over Ringe (Rynkeby) til Lundeborg (Hesselager, Broholm, Lundeborg) med en sidevej til Nordfyn (Odenseegnens rige brakteatfund). Derimod har den ældre jærnalder kun efterladt sig få og ringe minder syd for denne strækning. Dette stemmer mærkværdig nøje med stednavnenes vidnesbyrd.

Ser vi først på sognenavnene, da falder Sydfyn af sig selv i tre skarpt adskilte områder.

Sydligst har vi Skærningerne og Tåsing med Bregninge, Gesinge, Stramløse og Hellev — en lille udskilt gruppe af gamle, til dels ældgamle navne.

Dernæst har vi torp-området fra vest til øst: Håstrup, V. Åby. Åstrup, Krarup, Hunstrup, Ulbølle, Kværndrup, Stenstrup, Ollerup, Kirkeby, Sørup, Vejstrup, Skårup (med enkelte naturnavne: Svanninge (ældre Swanæwik). Horne, Holme (Hågerup), Lunde, Tved, Ore).

Og nord derfor har vi igen gamle navne: Flemløse, Køng (Køinge), Jorløse, V. Hæsinge, Lyndelse, Vejlev, Allested, Hillerslev, Ø. Hæsinge, Vantinge, Gestelev, Herringe, Ringe (Redinge), Ryslinge, Gislev, Gudbjærg, Svinninge, Gudme (Gudum), navne af et helt andet præg. Også her er der enkelte naturnavne og nogle på — by.

Går vi videre og ser på de landsbyers navne, som ikke har kirke, vil det vise sig, at der naturligvis også er *torpnavne* i den nordlige stribe, idet der naturligvis også her er sket senere udflytninger, men der findes ikke så få gamle navne også udenfor Kirkebyerne, og ofte er disse måske sognets oprindelige bygd, således Vittinge i N. Broby, Tørringe og Ølsted i S. Broby, Sallinge i Hillerslev, Findinge i Espe, Boltinge og Sødinge i Ringe. Helt anderledes er forholdet i *torp*-området, kun lige i nordranden finder vi her navne som Millinge i Svaninge, Lydinge og Fleninge i Trolleborg (Holme) og Krarup, ellers er det *torp*, *bølle*, *rød*, *tved*, *holt* helt igennem.

Stednavnene fortæller os da, at der i Sydfyn nordligst er et område, som allerede tidlig havde faste

bygder, dernæst et område, som først senere er opdyrket, og i et hjørne af dette område en gammel bygd (Skærningerne), som formodentlig har stået i forbindelse med den gamle bygd på Tåsing.

Hvorfra ved vi nu, at dette er således? Kan torpbygden ikke være lige så gammel som lev- og ingebygderne?

At *inge*-byerne er et ældgammelt lag, er alle enige om, fordi denne art navne forekommer overalt i de lande, hvor fra gammel tid gottonske folk har boet, altså ikke blot i Danmark eller Norden, men i England. Holland, Tyskland osv.; derimod mangler de i alle nybygder, i Finland og på Island f. eks. Ved *-lev* og *-torp* har vi en mulighed for sammenligning af anden art. Forleddet er i bægge disse grupper i reglen et personnavn, men disse personnavne er ved *-lev* altid ældgamle, medens vi ved *-torp* ikke sjældent har helgennavne (Nielstrup, Pederstrup), hvad man ikke kan forstå på anden måde, end at de på *-lev* er betydelig ældre. Forskellige forhold gør det sandsynligt, at *torp*-bygderne først begyndte at komme til i vikingetiden, og at de begyndte i Sønderjylland. Dær finder vi nemlig aldrig helgennavne foran *-torp*. Til gengæld har vi dær flere herreder med *torp*-navn (Tyrstrup, Rangstrup, Strugstrup), hvad vi aldrig finder nord for Kongeåen. Også det, at landsbyerne på *-inge* og *-lev* (og *-løse*) langt hyppigere er sognebyer end de på *-torp*, vidner om deres større anseelse og ælde. Der kan i virkeligheden slet ikke være tvivl om dette.

Gennemgår vi de enkelte navne, viser det sig, at de på *-inge* og *-løse* er så gamle, at de allerede i de ældste optegnelser er uforståelige. Hvad forleddet er,

kan næsten aldrig med sikkerhed eller endog blot med sandsynlighed fastslås. De sydfynske hører endda til de vanskeligst forståelige. Vi har på *=inge*: Ø. og V. Skærninge, Bregninge, Gesinge; Køng, Millinge, Lydinge, Fleninge, Ø. og V. Hæsinge, Vantinge, Sallinge (herredsby, men ikke sogneby), Vittinge, Tørringe. Findinge, Herringe, Ringe, Sødinge, Boltinge, Ryslinge og Svindinge. På *=løse* har vi, som udløbere fra en stor nordfynsk gruppe, Flemløse, Jorløse Lyndelse og desuden vel Stramløse på Tåsing. Heller ikke de sydfynske navne på *=lev* er lette at tolke; der er Hellev på Tåsing (vel af Helge), Vejlev (af Vede?), Gestelev og måske Gislev (den ældste kendte form tyder ikke på =lev). I *Allested* har vi et mandsnavn, som vi også har i Allerup (og på Glavendrupstenen). Temmelig gamle er nok ogaa navne på *=um* (hvor det er ældre hem — hjem), som Gudme, hvor forleddet er gud (der har vel været en helligdom for Gudme herred); mere usikre er Rudme, Rødme og Kerumtorp (Båg herred).

Ved navnene på *=by* er vi næsten aldrig i tvivl om forleddets betydning. Ofte er det et naturnavn, som Søby, Åby (jfr. Kirkeby); det kan være et retningsnavn, som Nørby, Sønderby, i Rynkeby (Ringe sogn og ved Kerteminde) har vi vist et gammelt ord for kriger.

Torp=navnene har, som allerede omtalt; i reglen et personnavn til forled; i nogle er det tydeligt nok, som i Tygestrup, Nielstrup (helgennavn), Trunderup, Finderup, Gundestrup; og det samme gælder sikkert en stor del af de andre, selv om det er nu ikke brugte, ja undertiden ikke kendte navne. Hen imod en femtedel har dog vist naturnavne eller lign.,

som Sørup (ældre dog Serup), Höjrup, Kværndrup. Sammen med torp-navnene går de andre benævnelser på udflyttersteder, -bøle (beslægtet med bol) og -ryd, -rud (ryddet plads i skoven); vi har tre af hvær slags i Sydfyn (Nybølle, Nakkebølle, Ryskebølle; Mulrød, Katterød, Rårud), ingen af dem med let forståeligt mandsnavn til forled, hvad der ellers er almindeligt, f. eks. ved de mange langelandske -bøller.

Ældre bygdenavn opr. marknavn er vist -tofte; i Båg herred har vi Gamtofte (ældre Gamletofte), Saltofte og Voldtofte, som ser gamle ud; mindre sikkert er det med Hundtofte i Stenstrup s. Mark- og mosenavne har vi i Hesselager, Sandager og Haldager (kan være gamle); Ore (udmark, sogneby og i Ulbølle s.); -fælde i Søfælde (Krarup s.); og tved (Tved og Gultved, Løgtved, Kogtved, måske også Bjærned, Høed). Ore og Tved er vist ikke særlig gamle, så lidt som de på -mose (de to Bjørnemose, Nellemose, Løgismose).

Borgnavne har vi i Fåborg (ældre Foburgh, vist af fo, ræv), Svendborg (af svin d. v. s. vildsvin), Lundeborg og det forsvundne Wordburgh. Damsbo, Søbo og Skovsbo er vel fra først af gårdnavne, og det samme gælder Kaldeko i Diernæs s., egl. Kaldekot — det kolde skur, et navn som findes rundt om i Danmark såvel som i England, og vel fra først af betegner en ladebygning uden arnested.

Rene naturnavne har vi på -næs (Diernæs, Egense), -vig (Svaninge, egl. Svanevig), -slette (Drejslette), Tange, Holme (nu Trolleborg og i Gislev s.), -holt (lund, Tiselholt, Sandholt), Lunde, Espe (aspekrat), Höje, -bjærg, (Albjærg, Bobjærg, Gudbjærg, Glemsbjærg, Skallebjærg) og -kilde (Hvidkilde, Rød-

kilde; Langkilde er vist egentlig Langkil, et agernavn). Som naturnavne er disse navne ofte gamle, men hvor tidlig de er brugt om bygd, er oftest tvivlsomt.

Af Sydfyns mange herregårdsnavne er en del allerede omtalt i det foregående, fordi de til dels er navne på landsbyer, som er gjort til hovedgårde. Jeg skal nu nævne dem med angivelse af, hvornår vi tidligst finder dem omtalt, og med bemærkninger til de ikke tidligere behandlede. Vi har da:

I Sallinge herred: Brobygård (1351), Ølstedgård (1583), Arreskov (ældre Arveskov, hørte 1248 til Abels arv), Gelskov (gel=gyvel? o. 1450), Sandholt (o. 1350), Damsbo (oprettet 1550), Søbo (o. 1400), Østrupgaard (1425), Stensgård (tilhørte Hartvig Sten o. 1275), Hvedholm (hvede?, et af de ældste herregårdsnavne på -holm, o. 1400), Brahetrolleborg (opr. Holme kloster, 1568 Rantzausholm, 1672 fik den sit nuværende navn, ligesom det forrige efter ejerens slægtsnavn), Holstenshus (1723, efter slægtsnavn, tidligere Finstrup 1314), Brændegård (oprettet 1588, men navnet ældre), Nakkebølle (1400), Rødkilde (1314) Flintholm (1506), Fjællebro (1462, egl. et bronavn), Nordskov (1495, men som navn på bøndergårde allerede 1386), Vejlevgård (1467), Lundegård (o. 1550).

I Sunds herred: Fruergård i Holmdrup (efter fru Anna Elisabeth v. Mülheim, død 1705), Björnemose (gl. bondegård), Hvidkilde (kgl. slot 1376), Nielstrup (o. 1340), Skjoldemose (1475), Løgtved (1372), Kroghenlund (kammerjunker v. Krogh, 1800), Langkilde, Egeskov (1405).

I Gudme herred: Rynkebygård (1358), Boltinggård (16 årh.), Lammehave (1419, egl. marknavn), Töjstrup (Tygestrup 1407), Krumstrup (1333, opr.

bondegård), Glorup (1390), Anhof (efter Anne Rumohr, død 1694, tidligere navn Ovenskov), Rygård (af ryd. skovrydning, o. 1350), Hesselager (krongods 1231), Tiselholt (1525), Vejstrupgård (1359), Broholm (1326), Mulderup (15. årh.).

Vi kan lægge mærke til, at Sydfyn har mærkelig lidt af den navneskik, som kom op i det 16. årh., at danne herregårdsnavne af ejerens navn og -holm, ja det eneste typiske navn af denne art, *Rantzausholm*, er endda igen forsvundet. Derimod har vi flere eksempler på ældre navne paa -holm. Vi ser, at mange af de store gårde allerede tidlig har været i adelens eller kongehusets eje. Men hovedparten af navnene vidner dog om, at gården er opstået af tidligere bondebygd.

Vort væsentligste udbytte af denne gennemgang bliver dog, hvad vi så i begyndelsen, at en stor sammenhængende del af Sydfyn endnu kort før vikingetiden må have været en så godt som ubeboet skovstrækning, som selv til kirkebyer har måttet nøjes med nybygder med navne på -torp og -bølle.

Fynske Folkemaal.

Uddrag af et Foredrag af Magister Poul Andersen.

Man er tilbøjelig til i Dialektformer og -ord at se noget meget ærværdigt, hvad der kun i en vis Henseende er berettiget. Man skelner almindeligt mellem *Idiomgrænser* og *Normgrænser*. Dialektgrænser kan være Idiomgrænser ɔ: Grænser der skyldes gammel Stammeforskel, genspejler gamle Stammegrænser, men det er er sjældent, at så gamle Sprogtrin er bevaret til vore Dage. Det skyldes ikke, at Dialekterne er for unge. Dialekterne og dermed Forskellen imellem dem er af meget ærværdig Alder; de gamle Lovhåndskrifter af skånske-, sjællandske- og jyske Lov og gamle Lægebøger (f. Eks. Harpestrengs) viser, at der allerede i 12. Århundrede har været sikre Skel imellem Jyders, Sjællænderes og Skåningers Mål, Skel der sandsynligvis går adskilligt længere tilbage, selvom vi ikke kan se det klart på Runesproget, med dets meget usmidige 16 Tegns Skriftsystem.

Men Dialekterne har forandret sig i Tidens Løb, har været underkastet en lang Udvikling fra Jyske Lovs Vedtagelse 1241 til Nutiden.

Hvorfor forandrer Sproget sig?

Der er Forandringer, der kommer indefra. Indenfor ethvert Sprogsamfund har de enkelte Individer en vis Frihed i Udtalen af Sprogets Lyd; alle Mennesker udtaler ikke et *a* eller et *ø* nøjagtigt ens, men Forskellene er dog ikke større, end at man altid opfatter Lyden (og dermed Ordet) rigtigt. Naar en Sydfynbo på en Restaurant forlanger *Kaffe* (med et meget lyst *a*) får han den samme brune Drik serveret, som når en Københavner forlanger *Kaffe* (med et meget mørkt *a*). Denne Frihed i Udtalen af Sprogets enkelte Lyd, Rigtighedsbredden, som man kalder den, kan i en vis Kreds eller Egn føre til en i en bestemt Retning skubbet Udtale, der kan blive Vane og derfra Lydovergang — altså Forandring indefra. Men Forandringer i Sproget sker hyppigst ved Påvirkning udefra — fra et til en vis Tid, i en vis Periode, toneangivende Centrum, der påfører Naboerne i snævrere eller videre Cirkler sine Udtalevaner. Man må derfor ikke vente at finde meget gamle Forhold bevaret uændret op til vor Tid. De Dialektgrænser, man nu finder, er almindeligvis *Normgrænser* ɔ: Grænser for sproglige Ejendommeligheder spredt ud fra et normangivende Centrum, et Centrum for materiel og åndelig Kultur, der har været bestemmende for Formen af Talesproget i et større eller mindre Område. Og disse Normgrænser kan gå lige på tværs af gamle Stammegrænser, selvom naturligvis Forholdene også kan føje sig således, at en Normgrænse ved at falde sammen med en Stammegrænse (Idiomgrænse), netop opretholder dette gamle Stammeskel. Man er da nu også enige om, at *Middelalderens Samfærdselsgrænser*, administrative og

kirkelige Grænser *har været Grundlaget for de nuværende Dialektgrænser.*

Man må altså ikke tro, at Dialekterne er at sidestille med Oltidsfund — direkte Vidnesbyrd om en længst forsvunden Tids Forhold. Dialekten har en Udvikling bag sig akkurat ligesom Skriftsproget, har været udsat for Påvirkninger snart hist, snart her fra — den ene Bølge af Nydannelser (Novationer) er skyllet over det gamle Grundlag efter det andet, kommende fra forskellige Sider (Centrer), ligesom Isen Årtusinder før skubbede sig hen over Danmark den ene Gang efter den anden i forskellig Udstrækning og Tykkelse; og kun enkelte gamle Træk i Sproget har som høje og modstandsdygtige Tinder formået at stå imod Strømmens Magt. (Mønsk har v r≠ > f r≠ og r n > ≠r, men Området har været større, hvilket ses af nu sjældne sydsjællandske Former som f r i. ə ð, f r i. ð ə vred, Vrede, f r i n s k H e s t, vrinsk Hest (Præstø), Udtalen af Bynavnet Mern: m æ· r; sml. Lyø a· r e j, Arnen).

Forandring har der stadig været, selvom Tempoet i de forrige Århundreder naturligvis ikke har været så hurtigt som i vor Tid.

De første Slægtled af Sprogforskere, der havde Øje for Dialekternes Værdi som Sprogkilde, betragtede disse som ærværdige Minder om ældre Sprogtrin; de havde især hæftet sig ved de »sære« Ord, hvoraf alle Dialekter har en hel Del ɔ: Ord som Rigssproget (i talt og skreven Form) har mistet, men som almindeligvis kendes fra ældre Sprogmindesmærker. Senere kom Sprogforskere som Fonetikeren Otto Jespersen og Dialektforskeren P. K. Thorsen, og med dem følger en anden Betragtning af Dialekterne: disse

viser et yngre Udviklingstrin end Skriftsproget, hvad der også i mange Forhold er rigtigt, når man betragter Lydværket og den lydlige Udvikling.

Sandheden er, at nyt og gammelt er blandet såvel i Dialekt som i Rigsmål, og de har virket på hinanden gensidig. En Tendens henimod et mere afslebet, efter Skriftsprogets lempet Rigs- eller Egns-Talesprog har sikkert været mærkbar i flere Hundrede Aar, og et sådant Talesprog eller på sine Steder rigtigere kaldet Standssprog har været Formidleren mellem den lokale Dialekt og Skriftsproget. Man ser nu ved Siden af de horisontale, geografiske Skel i Sprogområdet også meget tydeligt de vertikale, sociale Skel, og disse sidste er sikkert af ældre Dato end almindeligt antaget.

En Betragtning af de fynske Dialekter vil vise, at en Række Forhold har Rod langt tilbage i Tiden i Olddansk eller tidlig Middeldansk, selv om de i den Form, de nu viser sig i, måske ikke er så gamle.

Således Accentforholdet eller Tonelaget: det gamle Forhold i Norden er, at Ord af 1 Stavelse har én bestemt Ordmelodi, Ord af 2 eller flere har en anden. Dette er bevaret i Sønderjylland, på Als og på Ærø, og en Rest findes i Fynsk, således at de forskellige Melodier ganske vist er forsvundet, men Ord af Enstavelses-Typen intoneres lavere end Ord af Tostavelses-Typen. Også i Sætningsmelodierne viser der sig et sikkert meget gammelt Skel i det danske Sprogområde.

Af samme Art er den gamle Modsætning mellem de sjællandske *u*- Former og de fynsk-jyske *o*- Former i Ord som Bud, Skud, brudt, en Forskel der viser sig tydeligt i de ældste danske Håndskrifter.

Udviklinger, der er udgået fra de danske Øer (central-danske Udviklinger): Svind af glda. *nd, nn, tn* i winda, mand(ær); winna, þunn; watn, botn vinde, (ɔ: sno) Mand, vinde (ɔ: sejre), tynd, Vand, Bund med Over-førelse af Nasaliteten på foregående Vokal og med eller uden bevaret *j* som Rest af det gamle palatalise-rede n. Denne Udvikling har sit Centrum på Fyn (med Rester på Sjælland) og Lolland-Falster, men er også kendt i Hads Herred, Sydsamsø, Vendsyssel med Læsø og Møn.

Også ñ (*ng*-Lyden) svækkes på Fyn således, at den her falder sammen med *nd*: *Senge* og *sende*, *Synd* og *syng*, *Betingelsen* og *Betændelsen* lyder ens.

Den stærke Udvikling af Palataliteten i *n* og *l* i Centralområdet mærkes også i den øst- og sydfyn-ske Behandling af gl. dansk *ld* idet der her udskilles et *i* foran l'et; det hedder *ka'il-* (kold), *huile* (holde).

Udviklingen af gldansk *p, t, k*. Heraf er *p* og *k* (efter Bagtungevokaler) i Sydfynsk blevet til en *u*-(*w*-) Lyd. Det hedder *tawe* og *kawe* tabe og Kage (Østfynsk har Tab af *k* i *a*-Forbindelse: *ka'* Kage, *ba'* bage), og *t* er helt tabt: det hedder *grø* Grød, *fa* Fad, *ma* Mad. En Betragtning af de omkringlig-gende Dialekter, Jysk og Skånsk, viser tydeligt, at de danske Øer i disse Tilfælde har været Udstrålings-centret.

Også Syddanmark, Sydøerne eller om man vil Østersøområdet, er nu Centrum for en Række Lyd-udviklinger, som spores mere eller mindre højt op i Syd- og Østfyn.

Den vigtigste er Svækkelsen og Fremskydningen af k, g foran Fortungevokal og j gammel j-Forbind-else: kj, gj.

Disse Lyd er på Ærø med Småøerne, Langeland, (Lolland-Falster og Møn) udviklet til ustemt og stemt *j*-Lyd i Ord som Kærne, Kød, Kedel, købe, Gæld, give, gøre, og *j* findes også i flere Ord i Sydfyn *jænskye* skyde Genvej, *jiile* Gilde, *jôre* gjorde.

Ved denne Fremskydning falder *skj-* og *stj-* sammen *skjorte* > *sjorte*, *stjæle* > *sjæle* (det sidste i Fjolde-Dialekten i Slesvig).

På Grund af den i en vis Periode herskende Usikkerhed ang. Udtalen af *kj—*, *ki—* i Forhold til *tj—*, og *j—*, har man som Resultat også kunnet få de stik modsatte Udviklinger *tj* > *k* og *j—* > *g*: Det første almindelig i Ord som *tjene* > *kæne*, *Tjære* > *kære*, *Tyr* > *kywr* på Ærø, Langeland, Loll.-Falster og Møn, og det sidste i Syd- og Østfynsk *gæ'n* for Jern, *gö'ne* for Hjørne, *gæ'ni* for Hjernen og i en sydfynsk Samling Ord i Kilderne til Molbechs Dialectlexikon *gjal*-Hjald, om Hønsenes Pinde.

Til samme syddanske Gruppe hører Udviklingen *ang* > *aw* udtalt med Næselyd: lang, Gang, Pranger, Langelænder udtalt som law, gaw, prawer, lawelæjer (med Næselyde). Lignende Træk på Sydsjælland og Stevns.

Mere lokale Særegenheder, nu forekommende i Pletter på Fyn, men tidligere muligvis hørende til et større Udviklingsområde, er sådanne Forhold som det i Lunde Herred forekommende Stød i Flertalsformer som *Hatte*, *Stokke* eller lk-Forbindelse: *malke*, *valke*, til hvilket tilsvarende Forhold findes i Vestjysk og på Stevns, eller Udviklingen af de vestfynske Tvelyd i *Stain*, *Bain*, *Oire*, *Kåwl* for Sten, Ben, Øre, Kål, som også findes i Nordskånsk. I disse Tilfælde er det nu ikke muligt at forklare den mærkelige,

spredte Beliggenhed af Pletterne eller konstruere en Forbindelse imellem dem.

Alle Oplysninger om Dialektord, Vendinger, Udtryk og Talemaader eller Beskrivelser af Almuens Liv og Arbejde, Redskaber og disses Virkemåde modtages med Tak af Udvalg for Folkemål, Tøjhusgade 9, København K.

Sydfyenske Herregaarde.

Dr. phil. Vilhelm Lorenzen.

Herregaardene — ogsaa de sydfyenske — kan ses fra mange Sider: som de store Landejendomme, de er, og derfor vigtige *økonomiske* Faktorer; som drifts*tekniske* Enheder, og *socialt* i Forhold til Bondegaardene med deraf flydende Kamp om Besiddelsen af den danske Jord. Men de kan ogsaa ses som de *Kunstværker*, de tit og mange Gange er, bygget op over følgende tre Elementer: Hovedbygning, Ladegaard og Have — Kunstværker, der faktisk er — eller rettere sagt var — Produkter af alle de først nævnte Forhold.

Hvad her siges om de sydfyenske Herregaarde vil i Hovedtrækkene passe ogsaa paa Landets andre Herregaarde.

Sydfyen er mærkelig ved de meget talrige Herregaarde, der har været fra meget gammel Tid. Skyldes det Landsdelens sene Opdyrkning?

De var, som sædvanlig, Landsby-Herregaarde eller Særbrudsgaarde. Mangfoldige forsvandt i den store Landbrugskrise i det 15. Aarhundrede, gik i Bondejord eller opslugtes af kraftigere Naboer. Arrene er ofte tilbage som Voldsteder, bevarede den Dag i Dag. Færre Voldsteder har nedlagte Landsby-Hovedgaarde efterladt; de er næsten alle udslettede, var vel ogsaa

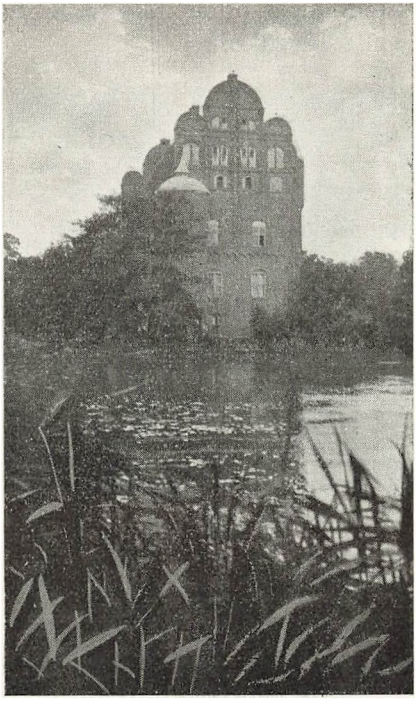
hyppigt uden saadanne, ligesom Bygningerne som oftest har været i Bindingsværk.

Først fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede møder vi Bygninger paa sydfyenske Herregaarde. Den ældre Middelalders bankeagtige Voldsteder er da forlængst afløste af lave, med Grave omgivne Voldsteder og deres uregelmæssige Form af Firkantformen. Stadig er Bindingsværk Regelen, Grundmur Undtagelsen. Er Bygningen paa Borggaardsvoldstedet af Grundmur, er den et kort, højt Hus (Østrupgaard). Denne Type kulminerer i Rygaards ældste Hus, her med Vægterloft. Rygaard i sin ældste Skikkelse er Sydfyens eneste kendte *Borg*. Som Kunstværker er Sengotikens Herregaardsanlæg kun mangelfuldt kendte, da intet vides om deres Ladegaards- eller Haveanlæg. Men alt tyder paa, at Datidens Herregaarde som Totalanlæg har været uregelmæssige og tilfældige i Grupperingen af de nævnte 3 Elementer.

Efter Grevens Fejde begyndte for Alvor Herregaardenes store Tid med øget Landbrugseksport, større Pengemidler, Koncentration af Godsdriften og Nedlæggelse af Bøndergaarde. Samtidig begyndte Renaissancesmagen at gøre sig gældende i Arkitekturen; men stadig maa fastholdes, at Størsteparten af Datidens Herremænd byggede i Bindingsværk.

I Sydfyen rejste sig alt i Kristian d. III.s Tid en Række skønne *Herreborge;* bl. a. Hesselagergaard og Ørbæklunde (i dettes ældste Skikkelse) begge af Rygaardtypen. Hertil slutter sig Dobbelthuset Egeskov. Typisk for de ny Stilfordringer var Hesselagergaard med Hovedhus, Staldgaard og Ladegaard, hver paa sit Voldsted, komponerede efter en fælles Symmetriakse. Men Haven betyder endnu intet!

Paa det af Hesselagergaard i Midten af 16. Aarhundrede anslaaede Standpunkt staar ogsaa de sydfyenske Herregaarde i det følgende godt og vel 100 Aar,

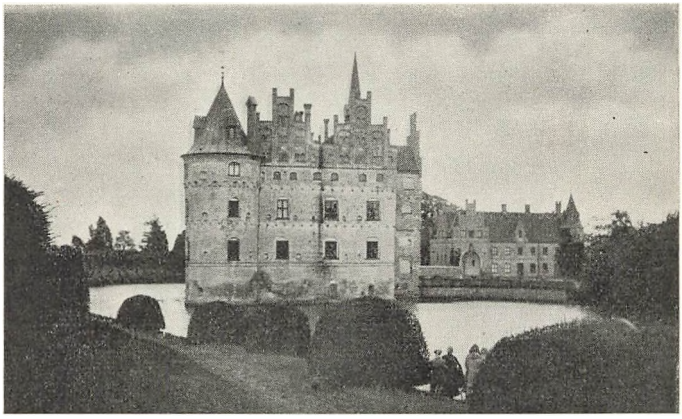

Hesselagergaard

til ca. 1660. Kun trænger den nederlandske Renaissances fejende taarn- og spirglade Manèr stadig stærkere igennem i Udformningen af Hovedbygningerne, og *Herresædet* bliver til!

De klare Typer er dog kun faa, naar der regnes med det oprindelige Anlæg: Enlængede (Skjoldemose),

Parallelanlæg (Damsbo), trelængede (ingen), firlængede (Sandholt, Glorup). Den smukke Type: Tre Længer med lav Fjerdefløj mod Adgangssiden forekommer først ved senere Udvikling paa Holckenhavn. Derimod forekommer flere forvirrede Typer (Arreskov, det gamle Hvedholm).

Egeskov.

Men for hele Perioden er det karakteristisk, at i stigende Grad sammenarbejdes Borggaard og Ladegaard til et kunstnerisk Hele, holdt sammen af den fælles Symmetriakse. Haverne maatte derimod stadig anbringes et eller andet Sted udenfor Voldstedet, hvor det bedst kunde falde sig.

Med den italiensk-fransk-nederlandske Barok, der fra ca. 1660 holdt sit Indtog i Danmark, forsvinder Mindelserne om tidligere Aarhundreders utrygge Samfundsforhold. Gravene bliver til Pynt eller tilkastes, Taarnene forsvinder, ligeledes de stejle Tage og knejsende Gavle. *Palæet* fremstaar og en mere moderne

Boligkultur gør sig gældende, ogsaa indendørs. Samtidig vokser enkelte Herregaarde til Midtpunkter i store Godssamlinger. Særlig det 18. Aarhundrede er Lensbaroniernes og Lensgrevskabernes Tid. Først i denne Periode forsvinder Bindingsværket fra Hovedbygningen, men sjældent eller aldrig fra Ladegaarden.

Baroktidens Herremænd havde i Sydfyen ældre Tiders Bygninger og Anlæg at falde tilbage paa. Disse blev undertiden ombyggede i Barokmanér, som Hvidkilde og Glorup i Midten af det 18. Aarhundrede. Særlig den sidste blev med sit Haveanlæg typisk for Baroktidens Krav om Eenhed mellem Bygningsanlæg, her dog kun Hovedbygning og Have. Det strenge Krav til Eenheden og Helheden i det samlede Anlæg af Hovedbygning, Ladegaard og Have holder sig ogsaa i den følgende Smagsperiode, Klassicismens, der er herskende fra 1770erne og i Sydfyen har skabt de to smukke Repræsentanter: Krengerup og Frederiksgave — fra Slutningen af det 18. Aarhundrede.

Men fra og med de store Landboreformer er Herregaardenes store Tid forbi. Den store Landbrugskrise i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede med Nedlæggelse af mange Herregaarde satte dog ikke større Spor i Sydfyen, og op igennem Aarhundredet bedredes det store Landbrugs Rentabilitet kendeligt. Nye Herregaardsbygninger rejstes vel sjældent, men ældre ombyggedes, omend ikke altid til det bedre, som Hvedholm, der iklædtes en forloren Renaissancedragt. Af helt nybyggede Hovedbygninger paa Herregaarde skal omtales det, efter Brand, af M. Borch opførte Holstenshus, der søger at træffe en moderne dansk Herregaards Tone.

Sydfynske vandmøller.

Foredrag af Dr. phil. Holger Hjelholt.

Næsten overalt i Danmark træffes vandmøllerne som et ikke ubetydeligt islæt i det danske landskab. Kun på de mindre øer, hvor der ingen større vandløb findes, er det vejrmøllerne, der er de overvejende. Dette gælder f. eks. for Langelands vedkommende og også for en ø som Falster. Nu må man indrømme, at vejrmøllen på bakken med vingerne svingende i den farende danske blæst kan være et smukt syn, men det er dog vandmøllen, der særlig har vor kærlighed. Dette hænger sammen med det gennembrud i naturfølelse, som skyldes romantikken i det 19. århundredes begyndelse.

Søger vi bort fra byen eller landsbyen ud i naturens ensomhed, frydes vi, når vi i en slugt finder vandmøllen ved det poetiske vandløb. Vandmøllens beliggenhed vil man snart kunne betegne som en idyl, snart som noget i retning af vildtromantisk, skønt der naturligvis ikke er altfor meget »vildt« over et dansk landskab.

At *vandmøllens skønhedsry* skyldes romantikken, vilde vistnok kunne bevises ved adskillige litterære eksempler. Fra den danske klassiske digtning kan

nævnes afsnittet »I møllen« i Christian Winthers »Hjortens flugt« og stykket om møllegården i Poul Møllers herlige novelle »En dansk students eventyr«. Fra tysk digtning kan anføres Wilhelm Müllers digtcyklus »Die schöne Müllerin«, til hvilken Franz Schubert har sat musik. Af danske digtere fra de senere år, der henter stof fra vandmøllerne, skal nævnes Gyrithe Lemche, der i en endnu ufærdig romancyklus skildrer industrimøllerne ved Furesøstrømmen. Vor fynske forfatter Morten Korch henter ligeledes emner til sine bøger fra møllerne.

De første vandmøller her i Europa byggedes på den romerske kejsertid. I Norden lærte man vel denne kunst af vesterlandet i vikingetiden. Ordet mølle er et låneord i vort sprog, fra det sentlatinske molina, der på gammeldansk bliver til mølne og senere til mølle. Kværn er derimod et gammelt nordisk ord.

I landskabslovene fra det 12. og 13. århundrede findes der bestemmelser for opbygningen af vandmøller. Således hører vi, at en *vintermølle* — den betegnes også senere som *græsmølle* — er en mølle, der ikke kan male om somren, da den af hensyn til naboernes agre og enge skal optage sine stigbord om foråret og først må sætte dem ned igen om efteråret.

I 1356 nævner den sjællandske krønike, at Valdemar Atterdag ikke vilde, at åerne skulde løbe i stranden uden først at have gjort landsgavn. Vi kan da vel have lov at formode, at der også blandt de fynske vandløb har været nogle, ved hvilke kongen har ladet bygge møller. Hans interesse for opbygningen af møller har næppe været uafhængig af den afgift i mel, de måtte svare til hans kasse. Springer vi fra Valdemarernes tidsalder ned til de oldenborgske kon-

gers, træffes en række vidnesbyrd om kongernes interesse for at skaffe sig indtægter af møllerne. De *tilholder kronens fæstebønder at søge kronens møller*, medens adelen på sin side tilholder sine bønder at søge de adeliges møller. Fra 1617 er en forordning om »møller at søge«, der påbyder kronens tjenere at søge kronens møller. Dette påbud går igen i recessen 1643 og senere i Danske lov 1683.

Til disse forsøg på at fastholde en bestemt kundekreds til hver mølle svarer det, at man søgte at hindre opkomsten af nye møller, der vilde virke som konkurrenter til de gamle. *Møllenæringen blev gjort ufri.* Der drages til felts mod bøndernes hestemøller og mod *skvatmøllerne* (d. e. små vandmøller, de kaldes også kvakmøller). Et almindeligt forbud mod disse møller kommer i slutningen af Christian IV.s tid og gentages i Danske lov. Fra forbudet undtages dog bl. a. skvatmøller, der fra gammel tid har svaret landgilde.

Foruden indtægten af fæsteafgiften, landgilden af møllerne havde kronen indtægt af de skatter, som pålagdes møllerne. Efter enevælden indrettedes der ordinære skatter, der lagdes på alt rigets jordegods efter en forudgående skyldsætning, matrikulering af dette. I Christian V.s matrikel (1688) blev ligeledes møllerne skyldsatte. De ansloges til en vis værdi, som kaldtes *mølleskyld*, og hvoraf de havde at skatte. Mølleskylden ansattes af malingen (ikke af ager og eng), og ved ansættelsen toges hensyn til møllens godhed, hvor lang tid den måtte male, hvor stor dens kundekreds var o. s. v.

Medens det måtte være forholdsvis let at kontrollere, at der ikke ulovligt opstod nye møller som kon-

kurrenter til de gamle, måtte det være langt sværere at overvåge, at bonden nu også lod sit korn male på den mølle, han var pligtig til at søge.

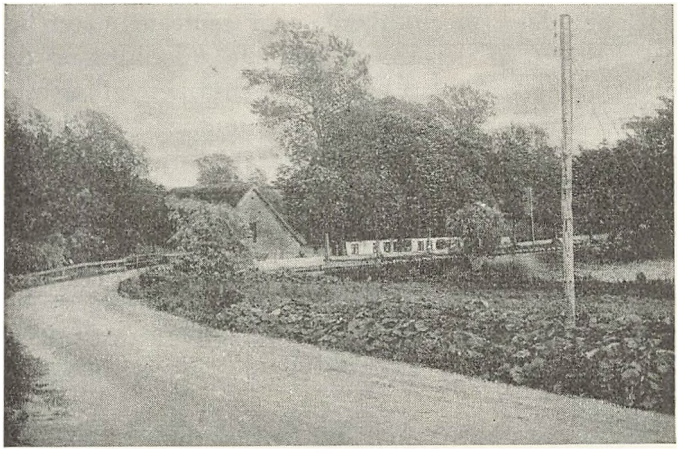
Lovbestemmelserne om mølletvangen strandede da også på deres uigennemførlighed. Ret mærkeligt er det at se, at skønt de stod i selve Danske lov, forudsættes det i et cirkulære, som rentekammeret lidt over midten af det 18. århundrede udsendte, at der ikke herskede mølletvang. Dette cirkulære gik nemlig ud på, om det ikke skulde være muligt at få højere afgifter af møllerne ved at indføre en sådan tvang. De svar, som indkom på cirkulæret, var imidlertid i det store og hele afvisende, og planen skrinlagdes.

Møllenæringen som en privilegeret næring, til hvilken der udkrævedes en særlig kongelig bevilling, bestod indtil kort efter den frie forfatnings indførelse. Først ved loven af 14. april 1852 gjordes møllenæringen fri.

Det synspunkt, som i det foregående er anlagt på vandmøllernes historie, er det retshistoriske. Man kunde også have behandlet deres historie fra et teknisk synspunkt, og man kan behandle den fra et *kulturhistorisk*. Fra dette sidste måtte man omtale bl. a. bondens betaling til mølleren for malingen ved en del af det malede mel, møllerens toldkar og bondens mistanke om, hvorvidt toldkarret nu også var indrettet, som det burde være, m. m. Når en møllers gode kår omkring midten af det 17. århundrede begrundes med: han stjæl og fortjen hver dag, var dette nok en betragtning, der deltes af adskillige møllegæster.

En *opmuntring for bonden* fra det daglige slid og slæb har det dog altid været *at komme til mølle*. Her

traf man sammen med andre i samme ærinde, ofte holdt sikkert en lang række bøndervogne i møllegården. Der spurgtes nyt, og den plagsomme tørst matte stilles. Danske lov nævner i sine bestemmelser om, hvad folk kunde »sige hinanden til«, at så-

Den gamle Vandmølle i Vormark.

dant kunde ske i krohus, møllehus, smedie eller andensteds i slig forsamling.

— — —

I det gamle *Nyborg amt*, de fire herreder Vinding, Gudme, Sunds og Salling, var der ingen så navnkundige møller som f. eks. møllerne ved Furesøstrømmen. Til gengæld var der fuldt op af vandmøller. Det hænger vistnok sammen med rigdommen på herregårde, da hver herregård nok skulde have sin egen vandmølle.

Antallet af *kongelige møller* i Nyborg amt (før 1660 Nyborg len) var ikke særlig stort. I en jorde-

bog fra 1563 træffes af kongelige møller først den ret betydelige Nyborg slotsmølle, der lå udenfor byporten. Den bortsolgtes fra kronen kort efter 1660. Ved Ørbæk å havde kongen Ås mølle, ved Svendborg Svendborg mølle samt Øverste og Nederste Ørkilds møller. Endelig omtales Skårup skovmølle.

Går vi fra jordebogen til lenets ekstraskatter, lærer vi en hel del andre møller at kende foruden de kongelige. Dog anføres her ikke de møller, der hørte sammen med en herregård og derfor var skattefri. Den første bevarede ekstraskat for Nyborg len er fra 1610, og i denne findes i alt 32 møller, de 16 med, de 16 uden avl.

I ekstraskatterne træffes som sagt heller ikke alle møllerne. Det gør vi derimod i den bekendte fynske biskop *Jakob Madsens visitatsbog* (død 1606). Han opnoterer nemlig omhyggelig alle møllerne i de sogne, hvor han visiterer, anfører, om de har 1 eller 2 kværne, åen, ved hvilken de ligger, om det er kvakmøller, hvem der ejer dem, m. m. Om Hesselager skriver han således, at der er 3 møller: Hesselager bys mølle, der er en vintermølle, Vormarks mølle med 2 kværne og Hesselager mølle (møllen ved Hesselagergård), der også har to kværne, og som drives af et vand, der kommer fra Broholm.

Om Vejstrup bemærker han, at Klingstrup å (Vejstrup å) er sogneskel, markskel og herredsskel, den løber ud ved Tiselholt i stranden. Der er to møller, som tilhører Oluf Gås; den ene, Vejstrup mølle, ligger ved gården og har to kværne, den anden neden for, har 1 kværn. Endvidere er der en kvakmølle ved Tiselholt: duer intet!

En undtagelse fra de almindelige vandmøller dan-

ner *Brobyværk* – møllen ved den store Odense å. Det 17. århundrede var for Danmark en ufredens og ulykkernes tid. Landet trængte til våben, og under Torstenson-fejden (1643—45) havde det vist sig vanskeligt at skaffe sådanne indkøbte fra udlandet. Rigsmarsk Anders Bille, der var ejer af Brobygård, fik derfor indrettet en geværfabrik, hvortil vandet leverede drivkraften. Fra året 1648 hører vi, at han var delhaver i denne sammen med 16 andre adelsmænd. Den synes en tid at have ført en ganske blomstrende tilværelse, og der opbevares både på tøjhuset og i nationalmuseet i København flere smukke våben, der stammer fra værket i Sønder-Broby. Men i svenskekrigen ødelagdes det (1658) for ikke mere at genopstå. I det hus, hvor mesteren for værket havde boet, blev der senere indrettet en privilegeret kro. I en skildring af værket, der findes i Odense adressekontors efterretninger fra 1772, hedder det herom, at det var ønskeligt, om på så bekvemt et sted nogen igen vilde gøre et nyt anlæg, »at alderdommen ikke skal bebrejde ungdommen, at den intet gider gjort; bedre dog et værk end en kro«.

Efter svenskekrigens afslutning kom enevælden og med den et bedre indrettet skattesystem på grundlag af den foretagne matrikulering af landets jord.

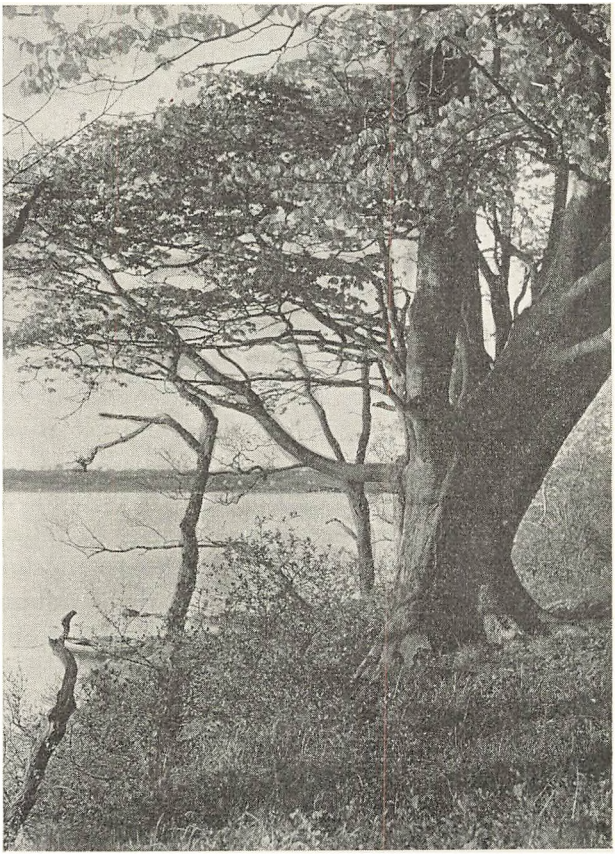
I markbøgerne til Christian V.s matrikel *findes* også *beskrivelser af møllerne* og deres tilstand. Efter den 1689 fastsatte mølleskyldstakst udgjorde mølleskylden for Nyborg og Tranekær amter ialt godt 330 tdr. Størst var Svendborg bys mølle på 12 tdr. mølleskyldshartkorn. Nyborg, Sulkendrup, Sønder-Broby og Utte (Urte i Ollerup) møller ansattes hver til 10 tdr., Vormark til 9, Hesselager til 5 tdr. 4 skpr. og

Skovmøllen under Hesselagergård til 5 tdr. Der var mange møller, men ofte var det kun meget små summer, som de kunde ansættes til.

I de erklæringer, som fra Nyborg amt afgaves i anledning af rentekammerets ovenfor omtalte plan om mølletvang fra 1761, findes mange kulturhistorisk interessante udtalelser om møllernes daværende forhold.

Sluttelig skal omtales en mølle, der ligesom Brobyværk skiller sig ud fra de almindelige vandmøller, nemlig *Rødkilde* mølle. Rødkildes ejer, justitsråd Jens Lange, for øvrigt kendt som en hård husbond overfor sine bønder, fik i 1759 privilegium på et stivelse- og pudderværks anlæggelse. I de første 10 år måtte der ikke anlægges noget stivelseværk i Nyborg amt. Kommercekollegiet roser i dets forestilling herom Lange, fordi han til sit værk forbruger landets produkter og til største delen vil forsende det deraf udkomne pudder og stivelse til fremmede steder, men fornemmelig udeholde den mængde af fremmed pudder og stivelse, som bestandig indføres.

Industrimøller som Brobyværk eller Rødkilde er ellers ikke det, der er et særkende for vandmøllerne på Sydfyn. Typen for disse er den gode gamle danske kornmølle. Selv om møllerne ved vore åløb ikke er særlig store, er der dog en mangfoldighed af dem. Til billedet af vor hjemegn hører foruden den hvide kirke, landsbyens grå stråtækte gårde og herregården, der ligger lidt borte fra landsbyen, også den gamle vandmølle med dens idylliske omgivelser — kornmøllen, der gennem århundreder har malet mel til det nærende danske brød.

Bøgetræ ved Stranden, Parti fra Taasinge.

Sydfyens Fugleliv.

Af Overlæge O. Helms.

Foredraget var helt igennem bygget paa Lysbilleder, af hvilke der forevistes henved 100.

Først tog Foredragsholderen Tilhørerne med paa

en Udflugt igennem en stor Del af Sydfyen, og viste dem Skønheden og Ejendommeligheden ved de forskellige Landskabsformer. Man saa Skoven i Sommer- og Vinterdragt, Bøgehøjskoven med Anemonetæppet, Bækken, der rislede igennem Ellekrattet, og

Sydfyensk Markklandskab med Stengærder.

den rige Plantevækst paa de fugtige Steder. Saa kom en Række Billeder af de Sø- og Mosedrag, hvorpaa Sydfyen er saa rigt; man foretog dernæst en Vandring over Markerne med deres Stengærder, hørte lidt om disses Historie og fik ogsaa et Indblik i, hvorledes de nogle Steder forsvinder i Skærveknuserens Gab. Sluttelig var der en lang Tur omkring ved Kysten og ud paa de Øer og Holme, der i saa rigt Maal ligger langs Sydfyens Sydkyst. Der var Billeder af de nøgne Strandbredder, hvor Søen stadig skyller al Muld og Plantevækst bort, og kun lader

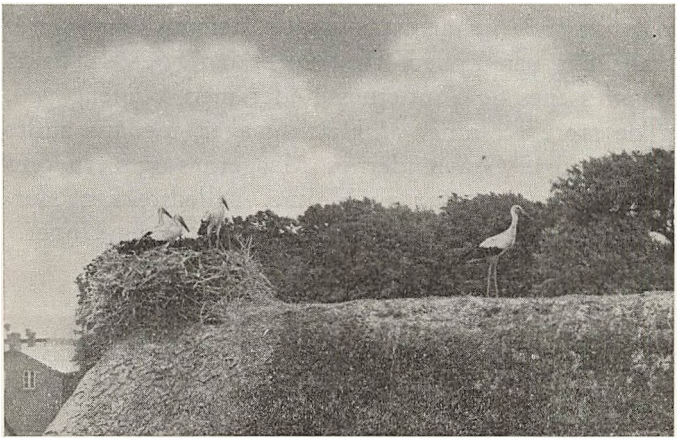
Sten og Sand tilbage, og Billeder fra mere beskyttede Steder, Holme og Strandenge med en rig og ejendommelig Plantevækst.

Dernæst blev der givet Besked om det Fugleliv, der er knyttet til de forskellige Landskabsformer. Der fremvistes en Række Billeder med Æg og Un-

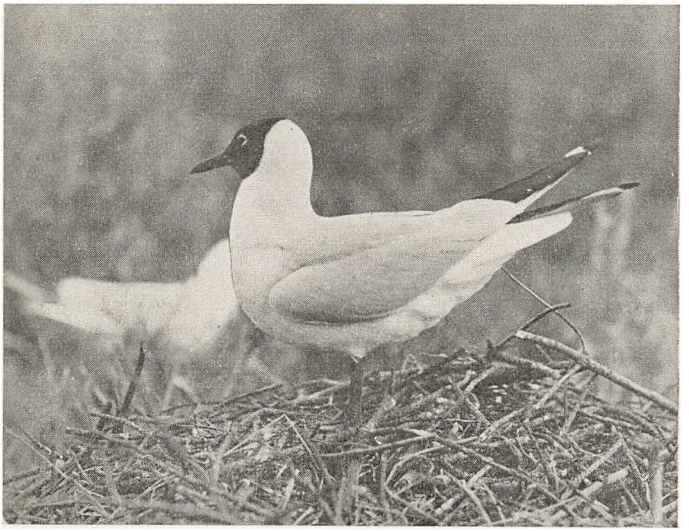

Rørskov med Kanal i sydfyensk Mosedrag.

ger af de forskellige Smaafugle, hvorpaa Landsdelen er saa rig; Stærenes Liv og tusindtallige Forsamlinger blev illustreret med Billeder. Storkene fik en indgaaende Omtale og der berettedes om deres sørgelige Forsvinden fra hele Landet og fra vor Landsdel; medens der for 20 Aar siden var Storkereder hele Vejen mellem Faaborg og Svendborg, er de nu saa at sige borte, og Storken er blevet en sjelden Fugl. Ogsaa dens Slægtning Hejren, af hvilken der tidligere har været Kolonier paa Sydfyen, omtaltes, ligesom den mærkelige Hejrefugl Rørdrummen, der indtil

En Storkefamilie.

Hættemaage paa Rede.

for en Snes Aar siden ynglede i »Sundet« ved Faaborg, og hvis gennemtrængende Stemme var kendt af alle der paa Egnen. Fra Moser og Søer saa man Graagæssenes og Ændernes Reder med Fuglene ved, og de store Kolonier af Hættemaager, medens andre Billeder viste Gravændernes, Maagernes og Ternernes Færden ude paa Øer og Holme. Billedrækken sluttede med en Forevisning af Ugler og deres Unger.

Vejstrup Aadal.*)

Af Stud. mag. Chr. B. Graversen.

Den Del af Vejstrupaadalen, der i Dag skal passeres er med Hensyn til Naturforhold saa egenartet, at alle ens Begreber om dansk Aakarakter ganske omkalfatres. Naar vi forestiller os et dansk Aalandskab, ser vi i Almindelighed for os — naar vi undtager vore Klippeøer — et større eller mindre Vandløb, der slynger sig Vej gennem grønne Enge — kantet af Tagrør og Siv — og blidt — uden Brusen eller stærke Strømhvirvler — glider ud i Havet. Vejstrup Aa er paa vor Strækning derimod en ilter lille Bæk, der har skaaret sig et markeret Leje ned gennem en Dal, med et Aaløb fuldt af store Sten, til Tider fossende og skummende som en Elv, til andre Tider dog ogsaa fredeligt rindende med en munter Lyd, naar Vandet brydes af Stenene. De stejle Bakkehæld og Brinker ned mod Aaen frembyder et Syn af storslaaet Skønhed og fremviser en Vegetation af en Fylde, Rigdom og Ejendommelighed i Artssammensætning, der virker ganske betagende. Paa en Del af Strækningen er Skraaningerne beklædt

*) Her efter „Svendborg Avis" 4. Aug. 1931.

med Bøgeskov, paa andre Dele derimod bevokset med et tæt, filtret Krat, hvor mange af vore smukkeste Urter og Bregner klyngevis udgør Detaljerne i Landsskabet og vokser med en Frodighed, som kan føres tilbage til Vandtilførselen fra de mange Smaabække, der furer Skrænterne, til den kalkrige Jordbund og Solens yppende Virksomhed paa de mod Syd vendende Skraaninger. Det er saaledes, at Antallet af Blomsterplanter i Aaen og dens nærmeste Omgivelser udgør ca. Halvdelen af hele Danmarks, og af blomsterløse Planter er Antallet mindst dobbelt saa stort.

Naar man inden for et begrænset Omraade skal bestemme de Faktorer, som over en særlig Indflydelse paa Plantevæksten, bliver Jordbundens Beskaffenhed og Vandspørgsmaalet — det sidste dog begrænset til Forekomsten af naturlige Kilder — det alt afgørende. Varme og Vand i Form af Nedbør spiller næppe nogen Rolle, naar Talen er om at sammenligne Omraader, der f. Eks. beliggende indenfor Fyn — har omtrentlig Kaarsfællesskab med Hensyn til disse to Faktorer. Nu er Forholdet det, at Kalk afsat af rindende Vand flere Steder træder i Dagen langs Vejstrup Aa — især ovenfor Vejstrupgaard, men ogsaa nedenfor — og lader formode en ret stor Kalkholdighed af Jordbunden paa Aaskrænterne i det hele taget. Man tager derfor næppe fejl, naar man i dette Tilfælde angiver Kalken som Hovedaarsag til den yppige Vegetation i Aaens nærmeste Omgivelser — — —

Om Planternes Relation til Jordbunden ved man imidlertid ikke saa meget som ønskeligt var. Botanikerne undersøger nok Jordbundens Sundhedsgrad og

har ogsaa opnaaet et vist Kendskab til Vekselvirkningen mellem Jordbund og Flora, men Undersøgelserne er langt fra færdige — — —

Den danske Botaniker, *Emil Rostrup*, hvis „*Vejledning i den danske Flora*" er velkendt, virkede som bekendt ved Skaarup Seminarium fra 1. Nobr. 1858 til 1. Aug. 1883, og jeg vil gerne mindes ham her ved denne Skole som den mest alsidige Kender af danske Planter, vi har haft. I et lille Skrift „*En sydfynsk Aa*" — i Skaarup Seminariums Aarsskrift 1878-79 — har han givet en udmærket naturhistorisk Skildring af Vejstrup Aa, der kan læses med Glæde af enhver. Jeg vil gerne henvise til denne lille Afhandling med Hensyn til de Planter, der enten ikke træffes paa den Del af Strækningen, der gennemgaas ved Ekskursionen, eller ikke er fremme paa denne Aarstid. Af fynske Sjældenheder bør saaledes nævnes *Duskblomstret Fredløs*, *Smaabladet Milturt*, *Tandrod*, *Bredbægret Ensian* og *Svovlgul Anemone*, Bastarden mellem Gul og Hvid Anemone, hvor Vejstrup Aaskov er den første Lokalitet for denne Hybrid.

Der findes en Del Planter, de saakaldte *atlantiske Planter*, som hører hjemme i Kystegnene langs Europas Vestkyst, og som trives i et Kystklima med mild Vinter og fugtig Sommer. De kaldes ogsaa undertiden *Ilex-Planter* efter en af de mest karakteriske af dem, *Kristtornen*, *Ilex aquifolium*. En Del af de atlantiske Planter kommer dog ogsaa noget Øst paa, saaledes *Benbræk*, der lige naar over Lillebælt. En anden, *Rapuntsel*, naar helt ud til Storebælt, og Vejstrup Aaskov betegner netop Østgrænsen for denne Art. Vi faar den forhaabentlig at se paa

Turen, om det end bliver i noget afblomstret Tilstand; den blomstrer nemlig i Juni—Juli: En tredie atlantisk Plante, *Storblomstret Kodriver*, naar endog over Storebælt, her paa Fyn træffes den ret almindeligt hele Kysten rundt.

To Arter Bregner i vort Land udmærker sig ved at have to Slags Blade, Blade med Sporehuse, sk. frugtbare Blade, og Blade uden Sporehuse, sk. golde Blade. Den ene, *Kambregnen*, er en atlantisk Plante og findes vel paa Fyn men ikke ved Vejstrup Aa. Den anden derimod, *Strudsvinge*, faar vi Lejlighed til at stifte Bekendtskab med paa Turen. Det er en typisk Skovbregne, men sjælden, og jeg omtaler den blandt andet nu for at bede Dem skaane de faa Eksemplarer, der er.

Endelig skal jeg omtale et biologisk Forhold, der vil blive nærmere Lejlighed til at iagttage hos *Kattehale*. Det er den saakaldte Heterostyli, d. v. s., at Griflerne har forskellig Længde, hvad iøvrigt Støvbærerne ogsaa har. Vi træffer saaledes nogle Eksemplarer med kort Griffel, mellemlange Støvbærere og lange Støvbærere, andre Eksemplarer med korte Støvbærere mellemlang Griffel og lange Støvbærere og en tredie Slags Eksemplarer med lang Griffel, korte og mellemlange Støvbærere. Alt i Forhold til Støvbærernes Længde afsættes Støvet paa forskellige Steder af et bestøvende Insekt, og der opnaas derigennem Mulighed for, at de lange Støvbæreres Støv overføres til de lange Grifler, de mellemlanges til de mellemlange Grifler, og de korte Støvbæreres til de korte Grifler. Forsøg har vist, at Støvdragere og Grifler af samme Længde ved Befrugtning giver den bedste Frødannelse. Det var hos *Kodriver*, at man

først iagtog denne Hesterostyli, og *Darwin* har benyttet denne Plante til at gøre Forsøg med Krydsbestøvning. Som nævnt findes Forholdet ogsaa hos *Kattehale*, endvidere hos *Bukkeblad* og *Vandrøllike*.

Til Slutning vil jeg gerne sige følgende: Vel ligger Vejstrupaadalen hen i fredfyldt Tilstand og tilsyneladende ret uberørt — sandsynligvis fordi den ikke kan bruges til noget. Men saa meget mere Grund er der til, at man snarest muligt søger at faa Strækningen fra Vejstrup-Svendborgvejen til Havet fredet ved Lov. Ud fra geologiske, zoologiske, botaniske og æstetiske Synspunkter bør den skønhedsprægede Natur være selvskrevet til at blive bevaret for Efterkommerne.

Jærnudvinding paa Fyn i gamle Dage.

Sammendrag af Lærer H. C. Frydendahls Foredrag.

Vil man have noget at vide om den fynske Jærnudvinding i gamle Dage, kan man prøve at lytte til de gamle Sagn. Men skønt Sagnene gror villigt nok i det frodige fynske Sind, er de mærkværdigt tavse i den Henseende. Der er i Grunden kun eet, nemlig Sagnet om, at *Hans Tavsens* Fader blev slaaet ihjel, fordi han „brændte Jærn af Myrejord" og derfor blev anset for en Troldmand.

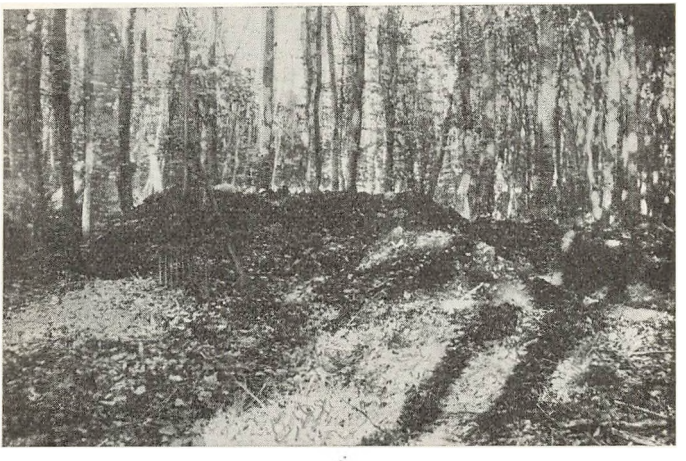
Heller ikke den øvrige Folkedigtning—Folkeviserne, Trylleformlerne og Remserne — har bevaret Minder af denne Art, hvilket derimod er Tilfældet hos andre Folk, f. Eks. Finnerne.

Ogsaa Stednavnene siger forbavsende lidt derom. Der findes dog eet Navn, der minder derom, nemlig *Smeltemosen* paa Lyø.

Af historisk Kildemateriale om Emnet er der hidtil ikke fremdraget noget ud over en Renteritakst fra 1661, hvori der ogsaa for Fyns Vedkommende optræder Takster for hjemligt Jærn.

Der er ikke andet at gøre end at gaa ud i Mark og Skov og bruge Øjnene, undertiden ogsaa Spaden.

Det var da ogsaa jordfundne Rester fra en Jærnudvinding, der først gjorde mig opmærksom paa denne Sag. Det var i 1924. Gennem fortsat Eftersøgningsarbejde, bl. a. ved Hjælp af Dagspressen og de fynske Skoler, er det siden lykkedes at fremdrage

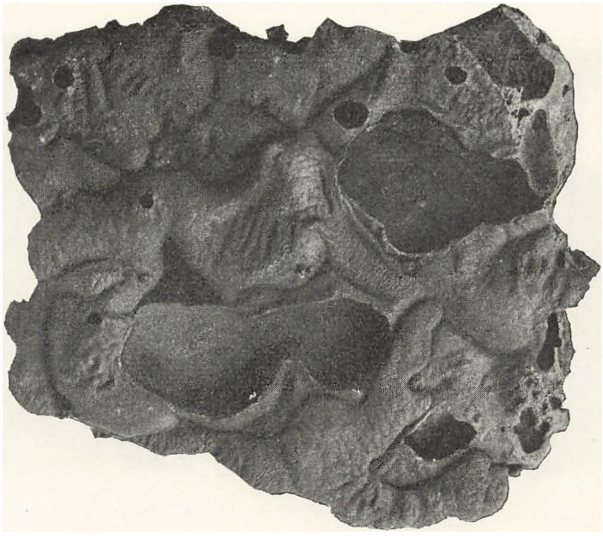
Slaggehob i Skoven Nyvænge, V. Aaby Sogn.

hen ved 70 Fund. Tidligere kendtes kun et Par Fund.

Ses der hen til, hvad disse Fund kan oplyse om Fremgangsmaaden og især om Tidspunktet for Udvindingen, er Udbyttet desværre ikke saa godt, som Fundenes Tal kunde lade formode. Grunden hertil er især den, at den fynske Jord igennem Aarhundreder har været saa indgaaende dyrket, at de allerfleste Fund er blevet stærkt forstyrrede. Mindst forstyrrede er Fund i gamle Skove.

Naar man søger eller spørger efter Slagger eller andre Rester fra Jærnudvinding, kommer man ofte

til at staa over for *Myremalm*. Malmlejerne har som de naturlige Betingelser for Udvindingen ogsaa deres Interesse. Den anvendte Malm har vist alle Vegne været Myremalm. Denne er ikke sjælden paa Fyn.

Slagge fra Forekomsten i Skoven Nyvænge, V. Aaby Sogn Fra 14. Aarh. 1/2 Størrelse. (Gruberne skyldes Lufthlærer i den tyndtflydende Slaggemasse). Fra »Fynsk Hjemstavn«.

Den fynske Malm er ogsaa god nok. Dens Gennemsnitsindhold af metallisk Jærn er efter en Analyse af 8 Prøver, foretaget af Danmarks geologiske Undersøgelse, 27,3 %. En enkelt Prøve viste endog 62,7 % Jærn. Men de fleste Malmlejer er kun af ringe Udstrækning og har derfor ikke kunnet frembyde Grundlag for Jærnproduktion i saa stor Stil som f. Eks. de jydske Malmlejer.

Brændselsmaterialet har derimod været rigeligt nok.

Det har vist alle Vegne været Trækul, og Skove har der været nok af.

Den Fremgangsmaade, der synes at have været den almindeligste i Danmark, er den saakaldte Herdgrubeteknik. *Herdgruben* er en Fordybning i Jorden, formet som en omvendt Keglestub og med en Dybde paa ca. 1 m. og et Tværmaal i Bunden paa ca. $^1/_2$ m. Undertiden blev den forsynet med Lervæg eller Stensætning. Ned i denne Grube fyldtes Myremalm og Trækul. Der tændtes Ild i Kullene, og ved Hjælp af en Blæseindretning sørgedes der for rigelig Lufttilførsel. Der udskiltes da en Slaggemasse samt en Kage af forholdsvis rent Jærn: Luppen eller Ulven. Denne maatte gennemgaa en Efterbehandling, bestaaende af gentagen Ophedning og Udhamring, og endelig formedes det færdige Jærn til Barrer, Stænger eller Ringe, hvis det skulde transporteres, maaske benyttes som Betalingsmiddel, før det anvendtes til Redskaber eller Vaaben.

Paa sine Steder synes Udvindingsfordybningen at have haft Form som en lavere *Jordskaal*, omgivet af en lille Jordvold.

Nogle Steder har man som Udvindingsbeholder brugt en grovt tildannet *Lergryde*, nedsat i Jorden. Dens Bredde foroven har været ca. 50 cm. og dens Dybde ca. 50—60 cm.

Herdgruben og Jordskaalen er der kun fundet faa Spor af paa Fyn. Derimod har Lergrydetekniken været ret udbredt. Den har ogsaa været særlig brugbar til den Udvinding i det smaa, som Fynboerne har været henvist til. Typiske Bundslagger fra Grydeudvindinger er fundet mange Steder paa Fyn. De bestaar af selve Grydebunden, sammenbrændt med den

nedsmeltede Slagge, og har Form som et Kugleafsnit.

Hvad endelig Tidsfæstelsen angaar, er det fundne Materiale meget mangelfuldt. Der er ingen skriftlige Efterretninger, og kun i et Par Tilfælde har Fundene været saa uforstyrrede, at de kunde oplyse noget derom: 1) Et Fund af Jærnslagger i *Ferreslev*, Rolsted Sogn, er af Nationalmuseet anslaaet til at stamme fra 5. eller 6. Aarhundrede eft. Kr. Dette Fund fremdroges allerede i 1897. 2) I en Slaggesamling i *Nyvænge*, V. Aaby Sogn, fandtes i 1926 en Del Lerkarskaar, og de var saaledes blandet sammen med Slaggerne, at de maatte anses for at være samtidige med disse. Nationalmuseet henførte dem til 14. Aarh.

Dr. *N. Nielsen* har ud fra sine Undersøgelser i Jylland fastslaaet, at Lergrydetekniken hører til i Tidsrummet 1300—1600. Hvis dette ogsaa gælder for Fyn, har man derigennem Middel til omtrentlig Tidsfæstelse af en stor Del fynske Fund.

Er det end saaledes, at det fremdragne Materiale er mangelfuldt, saa viser det i hvert Fald, at Fyn i fordums Tider har fremstillet Jærn. Fremstillingen har maaske ingensinde kunnet maale sig med den jydske; men den har dog kunnet give Tilskud til og har maaske i vanskelige Tider kunnet dække det hjemlige Forbrug.

Svendborg og Ørkild.

Efter Foredrag af Museumsinspektør Johs. Olsen.

Den ældste Borg i Svendborg hed „Swinaburgh" og laa omtrent der, hvor Frue Kirke nu ligger. I Kirkebakken har man fundet Fundamenter og Rester af Borgen og Fæstningsværkerne om den. Paa Skraaningen og ved Foden af denne Bakke er Byen opstaaet. Hvornaar det er sket, vides ikke.

Den ældste kendte Tidsangivelse i Byens Historie er 25. Juni. 1229, da *Valdemar Sejr* skænker Indtægten af „Swinaburgh" til sin Sønnekone, *Eleonora* af Portogal. I Aaret 1236 nævnes *Astrad Frakka*, som Høvedsmand paa Borgen; han er nævnte Aar Medstifter af Graabrødreklosteret i Svendborg. Under Kampene mellem Bengærdsønnerne og deres respektive Tilhængere lider Byen meget, og 1253 bliver Borgen tagen med Storm af *Christoffer I.s* Tropper, og baade Borg og By lagt øde.

Den gamle Borg rejstes aldrig mere; den har sagtens ogsaa kun været lille og svag, og den kunde vel heller ikke rigtig komme til at bruge sine Vaaben for Byen, der klyngede sig saa tæt ind til den; endelig krævede den voksende By mere Plads. Saa

rejstes da i Stedet den ny stærke Borg, Ørkild, ca. 1000 m. mod Nordøst for den gamle Borgbanke, eller maaske er der allerede paa et tidligere Tidspunkt rejst en Borg paa dette Sted.

Paa Ørkilds Borgplads er der nu desværre kun nogle Fundamenter tilbage; men Beliggenheden er

Levninger af Volde og Grave i Krøyers Have.

imponerende. Mellem dybe Slugter skyder en vældig Bakketunge med stejle Skraaninger sig frem mod Sydvest. I Slugterne løb henholdsvis Trappebæk og Kobberbækken, som kunde opstemmes, og — som fundne Dæmningsrester synes at vise det — er blevet opstemmet, Hovedborgen laa mod Syd og var af en anseelig Størrelse, ca. 56 m × 56. Den støttede sig til en Ringmur, der har været ca. 1,8 m tyk. Borgens Fundament og Sokkel var Kampesten, men Murene var af store røde Munkesten. Den eneste

Adgang til Borgen var fra Nord, og flerdobbelte, halvkredsformede Volde og Grave dækkede den mod Angreb fra den Kant. Ogsaa disse Grave synes at have været vandfyldte ved Tilledning fra Nord. Alt i alt var det saaledes et stort og stærkt middelalderligt Fæstningsværk, en Rigsborg, hvor kongelige Fogder, maaske ogsaa undertiden Kongen selv residerede. Desværre kendes Borgens Historie kun brudstykkevis.

1264 d. 30. August udstedte Biskop *Regnar* af Odense her sit Testamente, som et Gavebrev til Sancta Clara Kloster i Odense. 1330 pantsatte Christoffer d. II. Borgen til de holstenske Grever, og i de følgende urolige Aartier er den i deres Hænder, men 1369 er den i *Valdemar Atterdags* Besiddelse; og han forlener den nævnte Aar til Ridderne *Heino Kabel* og *Henning Køtelberg*, der begge nævnes flere Gange i de følgende Aar som Kongens Høvidsmænd paa Ørkild, 1375 er Ridderen *Hans Offesen* Befalingsmand paa Ørkild, og 1394 hedder Høvidsmanden *Tue Skytte*. 1421 blev Ørkild Kronlen under Fyens Bispestol; men allerede før den Tid har de Odensebisper periodisk haft Magt over Borgen, mulig som et Pant.

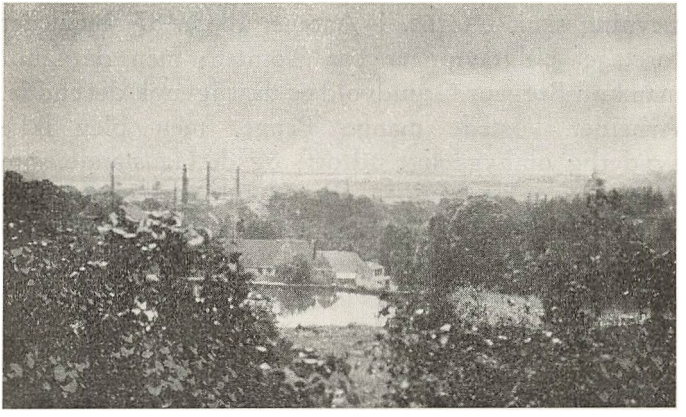
I Aarene 1403—07 udsteder Biskop *Johannes* af Odense en lang Række Afladsbreve og andre Brevskaber fra Ørkild. 1445 udsteder Biskob *Henning Torkildsen Ulfeld* herfra et Afladsbrev til St. Laurenti Alter i Stenstrup, og 1464 udsteder Biskop *Magnus*, ligeledes fra Ørkild, et Gavebrev til Maribo Kloster. Ogsaa Biskop *Karl Rønnov* udsteder Breve her 1480, 1484 og 1493. Særlig ejendommeligt er Brevet fra 1480, i hvilket Karl Rønnov paalægger

Sognepræsten i Snøde paa Langeland, som har overtraadt Paabudet om Cœlibat, en Bøde bestaaende deri, at syv Fæstebønder under Sognekaldet skal svare 1 Td. Havre aarlig til Bispen og gøre hver 2 Dages Arbejde aarlig paa Mølledæmningen ved Ørkild.

1501 blev Skomagersønnen fra Brøndum i Himmerland, *Jens Andersen* (Beldenak) Biskop i Fyens Stift. Denne stridbare og snedige Prælat kom straks i Strid med sin Formands Broder, *Markvard Rønnov* til Hvidkilde, og i 1503 belejrer Hr. Markvard Ørkild, hvor Bispen opholder sig. Ogsaa den sidste katolske Biskop paa Fyen *Knud Gyldenstjerne* har været paa Borgen, og den holdtes til hans Haand, da den blev ødelagt 1534. Ved Siden af Bisperne nævnes gennem Aarene en lang Række Fogder eller Høvidsmænd paa Ørkild. I Ly under den stærke Borg og støttende sig til den opstod *Ørkilds By* bestaaende af ca. 20 Gaarde, 2 Vandmøller og et Teglværk. Byen synes at have trivedes godt under det biskoppelige Værn, og efterhaanden er den bleven en nok saa besværlig Konkurrent til det store Svendborg. Der opstod især en stærk Spænding mellem Svendborg og Ørkild om Handelen paa det sydlige Udland.

Saa kom Reformationsrøret og Borgerkrigen, „Grevens Fejde". Rundtom rejste Borger og Bonde sig mod Herrerne, ogsaa de Svendborg Borgere greb til Vaaben. En Julinat 1534 drog de „Mand af Huse" over mod Ørkild, hvis svage Besætning overgav sig uden større Modstand. Derefter stak Sejrherrerne Ild paa Borgen og brændte den af til Grunden. Desværre brændte formodentlig ved samme Lejlighed vigtige Dele af Fyens Stifts Arkiv, som

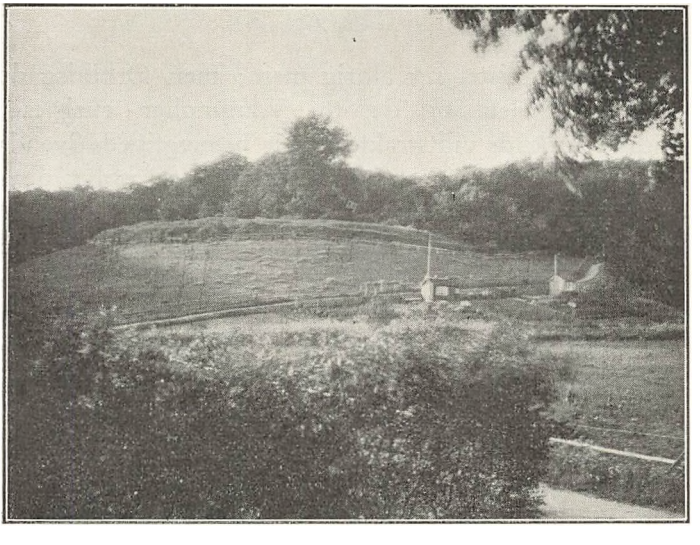
opbevaredes der. De gode Svendborgere glemte nu heller ikke at gøre det grundigt af med Ørkild By; saa havde man den Konkurrent fra Halsen.

Udsigt fra Ørkild Borgplads.

Ørkild rejste sig aldrig mere; men Ørkildsgade minder om den, og de to Vandmøller eksisterer endnu. Ørkilds vidtstrakte Jorder bemægtigede Svendborg sig for i 1566 at leje og senere at købe dem af Kongen. Siden den Tid har Svendborg haft forholdsvis betydelig Markjorder. Skovene købte Byen af Kronen 1765. Borgen Ørkild med de stærke Mure forsvandt efterhaanden, thi Ruinerne benyttedes som Stenbrud. I mange Bygninger i Svendborg sidder den Dag i Dag Munkesten fra Ørkild. Den ene Fløj af Gaarden „*Bjørnemose*", som blev opført af Oberstløjtnant *E. C. Sehested* i Aarene 1745—46, skal være opført af Sten fra Ørkild. Det samme siges om Tærskeladen paa Hvidkilde og en Del af Gaarden „*Nøjsomhed*" i Skaarup Sogn.

Saa mægtige var dog de Materiale-Masser her var slæbt sammen, at det tog Aarhundreder at udslette Borgen; endnu i 1813 stod der tilbage en tyk Mur paa ca. 20 m. Længde; men ogsaa denne sidste Levning sank i Grus. I Aarene 1885—87 blev der foretaget Udgravninger paa Tomten; men da fandt man kun Borgens Grundvold og daarligt nok det endda. Arbejdet kostede mange Penge, men blev ikke synderlig omhyggeligt udført; og de Genstande, som fandtes, var ikke mange eller synderlig værdifulde; men det udelukker ikke, at der ved en virkelig rationel og grundig Undersøgelse kunde findes adskilligt, som kunde kaste nyt og værdifuldt Lys over den gamle Borgs Historie.

Borgen Ørkilds Tomt.

Johan Friis til Hesselagergaard.

Af cand. mag. R. L. Balslev.

Naar Kansleren Johan Friis er blevet Emnet for et Foredrag paa Hjemstavnsstævne her i Østfyn, er dette saare naturligt, herfra er han nemlig udgaaet som en af denne Egns store Mænd, og her staar Hesselagergaard som det største Minde om ham. Men hans Hovedvirksomhed er ikke Egnens, men vort Lands Historie. Hans Ven, Anders Sørensen Vedel, bruger de Ord om ham: „Den Tid han han har levet, er sket en mærkelig Forandring baade i det verdslige og aandelige Regimente, som ej tilforn i nogen Mands Minde. Han har været af de allerfornemste i alle de vigtige Sager og Handel." Det er rigtigt, i 50 Aar, fra 1520 til 1570 havde Joh. Friis sin Gerning i det danske Kancelli, i Centrum af Landets Styrelse, og disse Aar var en mærkelig Overgangstid. Han, som ved sin Fødsel og Opdragelse tilhørte den gamle Tid, kom ved sin Virksomhed til at grundfæste den ny.

Joh. Friis er født paa Ørbæklunde i Aaret 1494, hans Moder var en Brockenhuus, og saaledes tilhørte han baade gennem sin fædrene og mødrene Slægt Fyn. Han var ikke ældste Søn, og derfor blev han,

som det var naturligt paa den Tid, opdraget til at træde i Kirkens Tjeneste, en Vej, som senere blev forladt af Adelen. Derfor ser vi ogsaa, at Joh. Friis paa sine gamle Dage var lærdere end sine yngre Standsfæller. Han kunde tale Latin og holdt vel ogsaa nok af at vise det engang imellem. — Han begyndte sin Skolegang i Odense, men kom snart efter til Aarhus Skole, og her mødte han for første Gang et Pust af den nye Tid, idet Rektoren for Skolen der, Morten Børup, var en Repræsentant for den frembrydende Humanisme „navnkundig over al Riget for sin Lærdom og Flittighed," siges der om ham. Paa sine gamle Dage mindedes Joh. Friis med Glæde sin Rektor i Aarhus.

Fra Aarhus kom Johan Friis til Universitetet i København, og her er han vist igen kommet under en ny Indflydelse. Den førende Skikkelse var her Roskildebispen Lage Urne, en af den gamle Katolicismes værdigste Mænd. Det er formodentlig under hans Indflydelse, at Johan Friis, da han efter Tidens Skik drog til Tyskland for at fuldende sine Studier, tog til Køln, som var Midtpunktet for den gammeldags Katolicisme, uberørt af Humanisme og andre reformatoriske Bevægelser. I Køln blev han Magister. — „Anno 1519 blev Joh. Friis og jeg Mestere, en Dag og Stund, som var udi Køln" — hedder det i en samtidig Selvbiografi. Johan Friis var ikke dermed færdig med sin Uddannelse; hvis man vilde frem til de højeste Poster i Kirken i de Dage, maatte man til Italien. Han tilbragte $1^1/_2$ Aar der. Der lærte han Renaissancen at kende, men paa samme Rejse kom han ogsaa til et andet Arnested for den nye Tids Idèer, nemlig til Wittenberg.

Johan Friis kom imidlertid aldrig til at træde ind i Kirken. Da han kom hjem, blev han ansat i Kristian II's Kancelli. Paa den Tid, hvor det var Kongen, som øvede den største Indflydelse paa Besættelsen af de store kirkelige Embeder, var det i Virkeligheden ogsaa Vejen fremad, og Johan Friis var sikkert endt som Biskop ligesom Lage Urne og Ove Bille, Biskopperne i Roskilde og Aarhus, som begge var begyndt i Kongens Kancelli, om ikke vigtige Begivenheder var indtraadt, som helt ændrede Udviklingen, nemlig Kristian II's Fald i 1523 og Frederik I's Tronbestigelse. Og for at forstaa Johan Friis' senere Levned, maa vi se lidt paa Tidens politiske Forhold, paa de Modsætninger, hvoraf den nye Tid fødtes.

Med Begivenhederne i 1523 føres vi ind i et stort Opgør mellem gammel og ny Tid. De høje Adelsmænd og Bisperne, som afsatte Kristian II og skrev Frederik I's Haandfæstning, søgte derved at dæmme op mod den fremtrængende Kongemagt, som navnlig under Kristian II var traadt saa stærkt frem. Deres Ønske var at svække Centralmagten saa stærkt som muligt. Det var en Slags »Selvstyrebevægelse«, kan man vel sige, paa aristokratisk Grundlag. Men man kan sige, at de i denne Kamp havde Tidens almindelige Udvikling imod sig. Kristian II var vel i flere Henseender forud for sin Tid, men han var ogsaa med Tiden og ikke mod den. Den centraliserede Kongemagt var i mægtig Fremgang rundt om i Landene, med sit Hof, sine Embedsmænd og sin Lejehær. Kongen hed vel endnu kun „den naadig Herre", men den Tid var ikke fjern, da han skulde hedde »Majestæt«. Og Kongen stod ikke alene i

sin Kamp mod Højadelen. Borgerstanden følte sig utvivlsomt bedst repræsenteret af Kongen, og mange Lavadelsmænd saa hen til en Stilling i Kongens Tjeneste, uden som Højadelen at bryde sig om selv at øve politisk Indflydelse. Men Højadelen og Bisperne var stærke ved Tronskifte, da kunde de stille deres Krav i Haandfæstningen. Frederik I. var nødt til at gaa ind paa Haandfæstningens Vilkaar, men i Praxis søgte hans Regering helt andre Veje, ikke forskellige fra Kristian II's. Tidens Personligheder blev prægede af denne Modsætning. Til Rigsraadspartiet, Højadelen, hørte først og fremmest de mægtige Slægter, Bille og Rosenkrantz; der var mellem dem mindre heldige Skikkelser, præget af Overgangstidens Uro, som den upaalidelige Anders Bille paa Stegehus, men ogsaa andre højst tiltalende, værdige Repræsentanter for det gamle System og for Katolicismen, som Oluf Nielsen Rosenkrantz til Vallø og Aarhusbispen Ove Bille. Føreren for Rigsraadspartiet var den djærve, men stridbare og grove Tyge Krabbe. Noget isoleret, om end højst respekteret af Højadelen, men sikkert fulgt af en stor Del af Lavadelen, stod Landets mægtigste Mand, Kongen af Nørrejylland, Mogens Gøje. Han stod i mange Henseender venligt over for den nye Tid og havde stor Indflydelse hos Frederik I. Nærmest ham stod vel Johan Friis, dog med den Forskel, det maatte give i Indstillingen over for det nye, at være yngre af Aar, høre til en mindre fornem Slægt, og endelig ved sin Ansættelse i Kancelliet at være knyttet nær til Kongen og Centralstyret. Hans Stilling i Kancelliet maatte jo føre ham lige ind i Hjertet af den kongelige Politik.

Det er naturligt at sige et Par Ord om Kancelliet, hvor Johan Friis jo tilbragte saa mange Aar af sit Liv. Kancelliet svarer til vore Dages Ministerialkontorer, her udfærdigedes Kongens Breve og Beslutninger. Rigsraaderne, den gamle Tids Mænd, betragtede Kancelliet med stor Ængstelse og Mistænksomhed; de manglede jo selv en saadan permanent Institution. Det er betegnende, at Tyge Krabbe, da han indsender Mønsterseddelen over Adelens Rostjeneste, vedlægger et Brev til Johan Friis, hvor han beder ham indstændigt ikke skrive det i nogen Bog — det var virkelig uhyggeligt med et saadant Kontor, som aldrig glemte. Men de havde ogsaa deres stærke Kritik over Kancelliet, og ikke uden Grund. Kontoret var jo endnu i sin Vorden, der manglede en fast Forretningsgang, de fleste af dets Sekretærer var unge Adelsmænd, der kun tjente der i kort Tid. At man ikke var ukendt med Uregelmæssighed, derom vidner den Bestemmelse i Haandfæstningerne, at Kongen ikke maatte give »Brev imod Brev«, altsaa ikke udstede Breve, som stod i Modstrid med tidligere udstedte Breve; noget som jo kunde hænde, naar man ikke bogførte sine Breve omhyggeligt. Paa Herredagen i Odense 1523 udtaler Rigsraadet, at »Kongen skal skikke et godt Regimente og en god Skikkelse i Eders Naades Gaard med gode Embedsmænd efter Rigets Lejlighed; alle magtpaaliggende Breve skal registreres, saa at der ikke af Kongens Kancelli skal udstedes Brev mod Brev«. Men det er nok ikke lykkedes at faa en helt tilfredsstillende Ordning, for i 1527 udtaler Rigsraadet: »Her gaar stort Raab og Klage det menige Rige over, at der gives Brev imod Brev af hans Naades Kancelli«.

Der synes ikke at være kommet stort bedre Tilstande, heller ikke efter at Johan Friis var blevet Leder.

I Frederik I.'s Tid var Johan Friis Øverste-Sekretær. Vi har et Par Breve fra denne Tid, der fortæller noget om hans Stilling i Kancelliet og om ham selv. De viser ham som en munter Mand; der er mange helt kaade Bemærkninger i dem. Brevene er skrevet fra Gottorp, hvor Frederik I. holdt til, til stor Misfornøjelse for den danske Adel; »han var som en gammel Høne, der ikke vil ud af sin Rede«, siger Hvitfeldt. Kongen var her under Indflydelse af de mægtige holstenske Adelsmænd, Ranzauer og Ahlefeldter, en Indflydelse, som Johan Friis her mærkede for første Gang, og som han senere skulde bekæmpe i Danmark selv. Et af Brevene er skrevet til Kansleren Claus Gjordsen og handler blandt andet om en paatænkt Indskrænkning af Kancelliet, noget den paaholdende Konge var interesseret i, men som Kancelliembedsmændene naturligvis modarbejdede. Friis havde da ogsaa gjort Henstilling herom til Kongen, men som han siger, »han er ond at tale til, nu det lider mod Omslaget«. Der hentydes her til det saakaldte Kieler Umschlag, hvor Terminsforretningerne blev afgjort. Det andet Brev er til en af Landets mægtige Mænd, Eske Bille, Broder til Aarhusbispen, og viser, hvorledes Johan Friis gennem sin Stilling kom i venskabelig Forhold til mange af Landets ledende Mænd. Han overbringer en Hilsen fra den tyske Kansler Utenhof med følgende Ord: »Abraham med det graa Skæg lader Eder sige mange gode Nætter. Og lader han sige Eder stor Tak for de to Klepperter«. Det kan ikke nægtes, at det rent per-

sonligt kunde være ganske indbringende at tjene i Kongens Gaard. »Det gik lystigt til i de Dage med Forleninger for dem, der førte Pennen i Kancelliet eller sluttede sig nøje til Kongen,« siger en dansk Historiker.*) Den vigtigste Forlening, Johan Friis erhvervede i den Tid, var Dalum Kloster ved Odense.

Frederik I's Tid var en Overgangstid; da Kongen døde i 1533, stod Højadelen og Bisperne parate til at tage Magten, som de havde gjort 10 Aar tidligere. Claus Gjordsen var død Aaret i Forvejen, og Johan Friis var nu Kansler, hvis man i det hele kan sige, at der var nogen dansk Regering; for Rigsraaderne havde ved Herredagen i København 1533 udsat Kongevalget og derefter ført deres midtpunktflyende Tendenser ud i sin fuldeste Konsekvens, saa at Landets Styrelse var opløst i en Række Stiftregeringer med Bispen som Leder. Johan Friis tog Konsekvenserne af denne Tingenes Tilstand. Fyen var den Landsdel, han tilhørte; han tog saa hjem til Hesselagergaard, og der opholdt han sig, da Grevefejden udbrød.

Grevens Fejde var en eventyrlig Tid. For Adelsmændene en Tid fuld af Spænding og Fare. De saa deres Gaarde gaa op i Luer, og ofte undslap de kun med Nød og næppe selv, snart maatte de tjene en, snart en anden Herre. Det er da ikke saa sært, at de paa deres gamle Dage og i roligere Forhold har haft Lyst til i Erindringen at genkalde disse Eventyr-Dage, og for den historisk interesserede Johan Friis var det ikke mindst Tilfældet. Nu traf det sig saadan, at han havde en interesseret Tilhører i Historikeren Anders Sørensen Vedel. Blandt Vedels Opteg-

*) H. F. Rørdam.

nelser har vi da ogsaa et Stykke. som aabenbart gengiver Kanslerens Fortælling.*) Den 9. Juli 1534, Dagen før Skt. Knuds Marked, mødte Johan Friis sammen med en stor Del af den fyenske Adel i Hjallese, hvor de vedtog at følge den jydske Adels Exempel, som under Mogens Gøjes Ledelse havde givet sig under Hertug Kristian af Holsten, den senere Kristian III. Men kort efter kom der en Bonderejsning ogsaa paa Fyen, og Johan Friis maatte opleve, at hans Gaard brændte. Johan Friis opholdt sig nu paa Nyborg Slot, men i August blev dette Slot overrumplet af Grev Kristoffers Folk, og Johan Friis blev ført til Sjælland. Her maatte han nu ligesom de sjællandske Adelsmænd sværge Greven Troskab, og han maatte endogsaa opleve den Ubehagelighed, som det sikkert maa have været, at optræde som Grevens Udsending ved en Forhandling i Kolding med Hertug Kristian. Fra Begyndelsen af 1535 begyndte det at gaa tilbage for Greven, de skaanske Adelsmænd faldt fra ham, og det gav Nervøsitet paa Sjælland. Johan Friis blev taget til Fange og maatte tilbringe nogen Tid i Blaataarn paa Københavns Slot. Han fik dog Lov af Greven at rejse ud af Landet, men nøjedes med at rejse ned til Oluf Rosenkrantz paa Vallø. Her blev han i 14 Dage og tog saa til Anders Bille paa Søholm i Stevns; men da Anders Bille selv blev taget til Fange, flygtede Johan Friis i Baad, først til Møen og derfra til Rügen. Han opholdt sig nu nogen Tid i Tyskland, drog saa derfra til Holsten og meldte sig i Hertug Kristians Tjeneste, og saaledes var det lykkedes ham tilsidst og i rette Tid at komme paa den rigtige

*) Rørdam. Monumenta. II. 184.

Side, og da endelig København faldt i 1536, og Landet var Kristian III.'s, stod Johan Friis som Kongens danske Kansler og fortsatte i denne Stilling ogsaa under hans Efterfølger lige til sin Død i 1570.

Men var 1536 en Sejr for Johan Friis? Med det Aar sejrede den stærke Kongemagt afgørende, det danske Aristokrati maatte nu søge sin Indflydelse ved at tjene Kongen. Saa vidt havde den Retning, som Johan Friis havde tilhørt, sejret, men der var rigtignok Fare for, at Kongen og hans nærmeste vilde gaa langt videre. Allerede paa Gottorp havde Johan Friis mærket Holstenernes Indflydelse. Nu kunde det jo ikke nægtes, at Landet faktisk var erobret af Holstenerne, og at Kongen foreløbig stod ret fremmed over for sit Folk. Da Bisperne, som det hedder i den prøjsiske Gesandts Indberetning, i Guds Navn blev taget ved Vingebenet, var der Fare for, at det kunde gaa de verdslige Raader paa samme Maade, de tilhørte jo dog for største Delen det samme Parti; men det hedder videre i Indberetningen, Kongen havde ladet det fare, fordi han var blevet raadet derfra af nogle af hans Raader, hos hvem han altid havde fundet Troskab. Der er Grund til at tro, at der med disse Mænd menes Mogens Gøje og Johan Friis, de havde jo altid tidligere staaet det nye System nærmest. Det var ikke forgæves, at Friis havde tjent i Gottorp. Vi forstaar, at han ved sin Virksomhed der, og ved den Tillid, han der havde vundet for sig, har jævnet Vejen for den danske Adel over i den nye Regeringsform.

Vi ser ogsaa i de følgende Aar, at Johan Friis ved sin Indflydelse øver en gavnlig Modvægt mod den stærke tysk-holstenske Indflydelse. Hans Mod-

poler var Kongens Feltherre Johan Ranzau og den tyske Kansler Utenhof. Man kan godt tale om et dansk og et tysk Parti ved Hoffet. Johan Friis var den absolutte Fører for det danske Parti. Mogens Gøje var jo nu en gammel Mand og døde allerede i 1541. Aaret efter vandt Johan Friis en betydelig Sejr. Det kom til en Slags Udsoning mellem Kongen og det danske Aristokrati, og den tyske Indflydelse mindskedes. I de følgende Aar og indtil Kristian III.'s Død stod Johan Friis paa sin Magts Højdepunkt. Som Kansler var han den absolut ledende inden for Landets indre Styrelse. I alt, hvad Regeringen foretager sig, ser vi Johan Friis være med. Han er Sjælen i den nye Organisation af Stat og Kirke, og Tidsrummet kan med Rette benævnes efter ham. Han nød da ogsaa i høj Grad sin Konges Gunst og Tillid. De havde sikkert adskillige Berøringspunkter. Jævnaldrende, som de var, stod de med samme Indstilling over for Tiden, hos begge var Ungdommens Voldsomhed modnet i Manddommens besindige og rolige Konservatisme. Personligt var det ogsaa Opgangsaar for Johan Friis; det er i disse Aar, at han delvis ved Kongens Gunst samler sit store Godsrige og bygger sine Borge.

Men den gamle Kansler skulde komme til, efter at være blevet mere end 60 Aar gammel, at tjene endnu en ny Herre og derved opleve ligesom et nyt Livsafsnit, da Kristian III. døde i 1559, og Frederik II. fulgte ham paa Tronen. Overgangen har vist ikke været saa nem. Det var ikke blot det, at det var en ny Herre og en gammel Tjener, der skulde arbejde sammen, men der var ogsaa andet, der gjorde deres indbyrdes Forhold vanskeligt.

Johan Friis havde altid staaet i et ret skarpt Forhold til Kristian III,'s tyske Dronning, som nu efter sin Mands Død søgte at gøre sig gældende i Regeringen. Peder Oxes Fald i 1558, hvor Dronningen vist har været medvirkende, har vist ogsaa kastet en Skygge over Johan Friis, som stod Peder Oxe nær. Enkedronningen benævner dem begge: »Skælmer«. Hertil kom, at der i Kristian III.'s sidste Aar havde udviklet sig et Modsætningsforhold mellem Far og Søn, som var saa stærkt, at Frederik II. trods gentagne Bud undlod at indfinde sig paa Koldinghus, hvor Faderen laa for Døden. Der er da Grund til at tro, at Frederik II. har set med nogen Kølighed paa sin Faders gamle Raadgiver.

Frederik II.'s første Aar var en kritisk Tid, i Syvaarskrigens første Halvdel var der stor Bitterhed mellem Konge og Adel. Det tjener da Kansleren til Ære, at han stadig har stræbt at virke beroligende og samlende. Frederik II., hvis impulsive Karakter træder saa aabent frem i hans Breve, lærte da ogsaa at skatte sin Kansler. »Vi maa vel bekende«, skriver han til Johan Friis, som havde laant ham nogle Penge, »at os i denne Tid vederfares meget større Hjælp og Undsætning af dem, vi havde forventet os mindst af. Vi tro og vist, at Gud har tilføjet os denne Krig, synderligen til vort Gavn og Bedste, at vi kunne lære at kende baade Hedninger og Kristne, thi vi have forfaret meget i denne Tid, vi tilforn ikke havde vidst«. Og et andet Sted paalægger han Kansleren et vigtigt Hverv med den Tilføjelse: »Efter som I selv ved om al Ting, Rigets Lejlighed anrørende, fast bedre Besked end vi«. — Disse Breve, som er citeret, er skrevet i 1565 og 1566.

Kort efter kom en anden Sejr for Johan Friis, nemlig Peder Oxes Hjemkaldelse i 1567, han oplevede nu for anden Gang, at den danske Indflydelse sejrede over den tyske ved det danske Hof. Johan Friis og Peder Oxe nævnes nu stadig Side om Side i alle Regeringshandlinger. »Kongen er paa Frederiksborg. Johan Friis og Peder Oxe fører for meste Regeringen«, skriver Enkedronningen til sin Datter Anna i Sachsen. Men Johan Friis var Nr. 2 i dette Medarbejderskab. Han var nu en gammel Mand, og med Peder Oxe kunde han ikke maale sig; med Rette bærer Tidsrummet Navn efter denne.

Johan Friis naaede knap at opleve Syvaarskrigens Ophør. Medens Fredsforhandlingerne førtes i Stettin, opholdt Kongen sig paa Nykøbing Slot. Den 76aarige Kansler maatte da ved Vintertid færdes mellem København og Nykøbing. Han blev syg undervejs, maatte blive i Køge og døde der den 5. December 1570.

Det vil være naturligt at dvæle et Øjeblik ved Johan Friis som Godsejer. Den Tids Adelsmænd var store Godssamlere, det var ikke noget Nyt, det havde Mogens Gøje og mange andre været før i Tiden. Det, som derimod var nyt, var Tilbøjeligheden til ved Magelæg og Køb at samle Besiddelserne, som før ofte laa spredt fra Skagen til Gjedser. Det var da muligt i højere Grad at udnytte Jagtret og Bøndernes Hoveri. Der er før ved Hjemstavnsstævne her paa Fyen talt om den Rytme, der kan iagttages i Danmarks Historie mellem Bøndergaard og Herregaard.*) Denne Tid var Herregaardens Tid. Studeopdræt og de stigende Priser paa denne Exportvare

*) Beretning om det andet danske Hjemstavnskursus. S. 96. ff.

gav det økonomiske Grundlag, og de mange stolte Herregaarde er de synlige Minder om denne Tid. Johan Friis var en af de fremmeligste i denne Bevægelse. Han ejede paa Sjælland bl. a. Borreby og Hagestedgaard, begge Steder samlede han Bondegods, fik Kaldsret til de nærliggende Kirker og byggede Gaarde. Men Østfyen var dog hans egentlige Domæne. Han havde en Mængde Gods i Gudme Herred. Hesselager Sogn var Centrum i hans Besiddelser. Her ejede han efterhaanden alt, Bøndergods og Kirke, og her fik han, hvad der dengang var noget ret nyt, Hesselager Sogn gjort til et særligt Birk, skilt fra Gudme Herredsting, hvor han indsatte Dommeren. Her var han altsaa Konge; her havde han, som det hedder i et Dokument fra Tiden, »sit Enemærke, fri Birk og Ejendom«. Først ca. 60 Aar senere lykkedes det hans Nabo, Kristoffer Valkendorf paa Glorup, paa samme Maade at blive Ejer af hele Svinninge Sogn og det endda uden Birkeretten. Og her var det saa, at han til Forbavselse og Beundring for sine Standsfæller opførte sin stolte Gaard, som endnu staar som et Minde om ham, saaledes som han selv udtaler Ønsket om i Indskriften over Døren:

„Her har paa Fædrenes ældgamle Grund Johan Friis ladet rejse / ny denne Bygning til Bo baade for sig og sin Slægt. / Ejerens Vaaben du skuer velhugget i Sten for at vise / Herkomst og Byrd, at hans Hus gammel Oprindelse har"*.)

Endnu paa en tredie Maade skulde Johan Friis forbavse sin Samtid. I Aaret 1548 fik han Hesselagergaard anerkendt som Stamhus, der udelt skulde

*) Oversat fra Latin af Sophus Michaëlis.

gaa i Arv i hans Slægt. Det var noget ganske uhørt og fik ogsaa kun en kort Levetid. Først halvandet Aarhundrede senere trængte Stamhusinstitutionen rigtig frem herhjemme.

Vi kan nok se en Bagside ved Johan Friis' Godserhvervelser. Allerede i sin Ungdom i Kancelliet havde han lært, at det ikke nyttede at komme tomhændet til Gottorp, naar man vilde opnaa noget. Og der er Grund til at tro, at han har opretholdt denne Praxis, da han selv er blevet Kancelliets Leder. Bispen i Trondhjem, som ønskede at opnaa noget for sit Stift skriver: »Kunde man nu gøre ham nogen Foræring eller Skænk, da var det godt«. Og Troels Lund gør opmærksom paa, at Johan Friis og Peder Oxe i den Tid, hvor Staten var i den frygteligste Finansnød, stadig blev rigere. Kapitlet om Johan Friis som Godsherre har da ogsaa et sørgeligt Efterspil. Der opstod efter hans Død Strid mellem Arvingerne om Stamhuset, og det endte med, at Stamhusbrevet af Kongen blev erklæret ugyldigt med den for den afdøde Kanslers Minde krænkende og vistnok ganske urigtige Begrundelse, at det var erhvervet ved falsk Undervisning. Og samtidig sattes en Undersøgelse i Gang for at klarlægge paa hvilken Maade, Godset var erhvervet, en Undersøgelse, som Arvingerne maa have været bange for, eftersom de gik ind paa at betale 50,000 Daler for at slippe for den.

Smukkest staar Friis ved sin Interesse for Aandslivet. Niels Hemmingsen siger om ham: »Guds Ords Tjenere og Skoler haver han som en Fader haandhævet og forfremmet. Han haver og ikke sparet Gods til at forfremme Skolebørn med«. Naar Johan Friis viste denne Interesse var det delvis paa sit Embedes

Vegne. Han var Kansler for Universitetet, og denne Institution betød som Præsteskole meget for Grundfæstelsen af den nye Kirke. I 1555 stiftede han det første private Legat. Ogsaa i det lokale virkede han for den nye Kirke. Biskop Jacob Madsen, som visiterede de fyenske Kirker nogle Aar efter Kanslerens Død, siger om Hesselager, at den allerede var reformeret af Johan Friis, men at der rigtignok manglede den forordnede danske Bibel, for den lærde Kansler forlangte af sin Sognepræst, at han skulde benytte Bibelen paa Grundsproget og selv fordanske den. Det var dog ikke blot paa Embeds Vegne, men ogsaa af Lyst og Interesse, at han stod saa venligt over for den lærde Stand. »Han maatte vel lide alle lærde og mest dem, der kunde tale og snakke om gamle Monumenter og fordums Historier«, siger Vedel. Af dette sidste ser vi, at han især interesserede sig for Historie. »Han havde læst adskillige Landes Historie og vidste som en herlig Mand af en dyrebar Hukommelses-Gave at gøre sig det til Gavn«, siger Vedel videre. Sansen for Historien er et saare tiltalende Træk hos den Tids Adel. De adelige Kvinder samlede Folkeviser og skrev Slægtebøger, og mange skrev om deres Levned. Motivet har vel været noget lignende, som naar de byggede Herregaardene, sig selv og Slægten til Ære og Minde; men ikke blot Slægtens, men ogsaa Landets og Folkets Minder vilde de samle og værne. Denne iøvrigt smukke Bestræbelse gav sig et ejendommeligt Udslag, som vi har vanskeligere ved at forstaa; det blev til en Kappestrid mellem Rivalerne Danmark og Sverige, om hvem der havde den ældste og ærefuldeste Historie. Danmark havde et stort Forspring i Saxo. Der er bevaret et

Exemplar af Saxo, som har tilhørt en svensk Historiker omtrent fra den Tid; han har gjort Tilføjelser i Marginen: »Her løj du, Jyde« — »en stor Jydeløgn« o. l.*) Johan Friis var stærkt interesseret i den Sag. Gustav havde nemlig selv forfattet en Rimkrønike, hvor han stærkt angreb Danmark og særlig Kansleren. Denne gav sin Harme Luft i en Nidvise om den svenske Konge, hvoraf et Par Vers efter Vedels Optegnelse**) lyder saadan:

»Kong Gustav af Sverige, den mægtige Mand,
han lod sin Vilje kende.
En Krønik skrev han med egen Haand
i Danmark ind at sende.
Han spotter saa mangen ærlig Mand
i Danmarks Konges Rige.
Han er nu groet saa højt paa Stand,
han men, han haver ej Lige«.

Og saa for at minde ham om hans jævne Oprindelse tilføjer han:

»Sit Fængsel stjal han sig fra.
Fik en Fordans med Kagen i Lybæk.
Kosvans —«.

Der er ingen Slutning, saa man ved ikke, hvilken Ondskabsfuldhed han hentyder til med Ordet: Kohale. Man imponeres jo ikke af Kansleren som Digter, men forbavses snarere over, at dette var Tonen fra en Førsteminister til en Nabokonge.

Allersmukkest træder Johan Friis frem i sit Forhold til Anders Sørensen Vedel. Vedel var Slotspræst i

*) Svensk historisk Tidsskrift. 1923. 163 ff.
**) Rørdam. Monumenta II. 186.

København og kom ofte i Kanslerens Hus, »og efterdi han formærkte«, fortæller Vedel, »at jeg havde ogsaa læst noget udi de gamle græske og romerske Historier og endogsaa udi vor danske Krønike, da lidde han mig saa meget des heller«. Hos Friis mødte Vedel andre af Adelens bedste Mænd, som var interesserede i Historien og førte Samtaler derom, f. Eks. Peder Oxe og Niels Kaas. Mest lyttede de nok til, naar den gamle Kansler fortalte fra sit Liv og sin Læsning. »Det var synderlig lyst«, siger Vedel, »at høre paa ham, naar han begyndte at repetere og fortælle de gamle Historier —— og man kunde ikke noksom forundre sig over hans statelige Ihukommelse«. En Dag i Aaret 1570 kom Johan Friis til Vedel med en tyk Bog, som indeholdt, hvad Christian Pedersen havde oversat af Saxo. De gennemgik hans Arbejde, men fandt det ikke tilfredsstillende. Meningen var ikke ret »dræbt«, siger Vedel. Kansleren opfordrede ham da til at besørge en ny Oversættelse, som ogsaa kom nogle Aar efter Johan Friis' Død, og han har altsaa sin Del af Æren for dette Storværk i vor Litteratur. Johan Friis' Forhold til Vedel sikrede ham et Eftermæle, der sammen med hans Slotte, om end ikke saa iøjnefaldende som disse, vil bevare hans Navn. Jeg tænker paa en lille Bog udgivet i 1571 og indeholdende Vedels Ligtale over Kansleren. Vedel fortæller, hvorledes han hører, at Kansleren ligger syg i Køge og beredte sig paa Døden. Vedel rejste da derned og var hos ham i hans sidste Stund og har givet en skøn Skildring heraf. Den er værd at læse. Vedel har lagt al sin Kunst og Varme ind i Skildringen af sin gamle Vens og Beskytters sidste Timer, og den er typisk for den Tids gammellutherske Fromhed.

Naar vi skal prøve at give en samlet Dom over Kansleren Johan Friis, kan vi igen ty til Vedel, som siger om ham, at han vilde, at alle Stænder i Endrægtighed skulde nyde deres Privilegier, frygte Gud og tjene Kongen. Det er hans politiske Program. Han var ogsaa sikker paa sin egen Plads. En Selvhævdelse, kan vi sige, der var hos ham, typisk for Renaissancetiden. Han byggede Gaarde og samlede Gods, for at han og hans Slægt skulde mindes, og naar han møder en Fjende som Gustav Vasa, er det med Skarphed. Han vil som Adelsmand nyde sine Privilegier; men han vil ogsaa tjene for dem. »Han haver og ingen Tid sparet sig eller begæret Orlov fra Hoftjenesten«. Han havde Tidens Fejl, som vi har set, ellers vilde han jo ogsaa være et mærkeligt Menneske, men han har ogsaa repræsenteret det bedste hos Adelen i denne Adelens Storhedstid. Og hertil kan vi føje et menneskeligt Træk, der gør hans Skikkelse levende for os; der er et lunt og muntert Smil ved ham. I hans Ungdom kunde det blive Kaadhed, som vi har set i hans Breve fra Gottorp, i hans Alderdom blev det til munter Mildhed, som hans Venner saa op til. »Han var ikke en Løve udi sit Hus, men en Fader, som ikke alting paa det skarpeste udrette, men med al Taalmodighed oversaa«, siger Niels Hemmingsen.

Han var en smuk Repræsentant for sin Tid, og som saadan vil vi vedkende os ham og sige: Han var en god dansk Mand.

Niels Juel.

Uddrag af et Foredrag paa Taasinge af Baron Cai Schaffalitzky de Muckadell.

I Holmens gamle skønne Kirke ligger Danmarks store Søn, *Niels Juel*, begravet.

Kingo, hans gode personlige Ven, der ofte var hans Gæst her paa Taasinge, har skrevet den malmfulde Gravskrift over ham, begyndende med de kendte Ord:

»Staa, Vandringsmand, og sku en Søhelt an i Sten!« —

Ry og Ære vunden paa Slagmarker forgaar! De evige Værdier opstaar kun, naar Folket i sit Liv har faaet Impulser fra dem, og det er sjældent.

Danmarks store Søn vilde ikke have faaet det Eftermæle, han fik, ved sine Sejre alene; det er hans nationale Indsats paa et helt andet Omraade, der har givet hans Navn den skønne Glorie, det har lige til vore Tider. Niels Juel er en af dem, vi skylder, at vi bevarede vor *Nationalitet* og vort *Sprog;* ham skylder vi, at det danske Rige kunde komme økonomisk igennem de svære Aar. Han øjnede Faren for det lille Danmark for at blive overfløjet baade nationalt og økonomisk.

Det Danmark, der omgav *Niels Juel*, da han levede, var et Landbrugsland, som det er nu. Vi levede af vor Kreatureksport; men det voksende Folketal maatte have nye Næringsveje. De danske Konger fra Kristian II.s Dage havde klart indset dette, men Vanskelighederne var store. Først maatte vi kæmpe med Hansestædernes Handelshegemoni og derpaa med Hollænderne. Denne ualmindelig dygtige Nation krævede ikke Handelsmonopoler som Hansestæderne, den var Tilhænger af den frie Konkurrence. Holland havde Penge fra sine Kolonier og sin blomstrende Oversøhandel; det havde Forbindelser overalt, og det havde navnlig overlegent dygtige Handels- og Søfolk.

Østersøhandelen, der var en vældig Indtægtskilde, strømmede forbi Danmarks Porte under hollandsk Flag, og en national Handel og Søfart havde alle mulige Vanskeligheder at kæmpe med fra disse hollandske Skibe, der baade sejlede sikrere og billigere end Konkurrenterne.

Saa kom den lange Ufredsperiode i det 17. Aarhundrede, og vi kunde ikke klare os herhjemme. Hollandske Flaader under *de With* og *Opdam* hjalp os i 1658; den store *Micheel de Ruyter* i 1659; og disse Mænd med deres Følge satte deres Spor.

Indfaldsporten for hollandsk Indflydelse var den danske Orlogsflaade, og da Krigen brød ud igen, var den stærkt hollandiseret. Christian den Femte ansatte den hollandske Admiral *Tromp* i Spidsen for den; Hollandsk taltes der og flagedes der fra for til agter.

Fra dette var der kun et Skridt til hollandsk Handelshegemoni, om ikke Niels Juel havde forstaaet

det og budt det Spidsen. Dansk, som han var, til Marven satte han Danskheden ind paa sin rette Plads, og ved sine lysende Sejre viste han, at vi kunde klare os selv. Folket fik Tiltro til sin Sag, og Nationen fik Traadene til Fremtidens Opgaver i sin Haand.

Skuddene fra Køge Bugt drøner derfor endnu i vor Historie. I Braget af dem fødtes vor nationale Selvfølelse paa ny. Fremmede var ikke det eneste saliggørende. Sejre kunde vindes af en dansk Sømand, med danske Matroser og under Dannebrog. I Køge Bugts Orlogsskibes Kølvand sejlede Handelsskibene ud til Landets Gavn, og smukkere Eftermæle kan ingen faa end det at have bevaret Landets Danskhed og vist det Vejen frem til Udvikling og Liv.

Brødrene Wegener fra Gudbjærg.

Af Dr. phil. Marius Kristensen.

PRÆSTEN Hans Christian Wegener, hvis indberetning om oldtidsminderne i sognet museumsinspektør Neergaard omtalte, og hans hustru Marie Kirstine f. Kellinghusen havde to sønner, som fortjæner at mindes.

Den ældste, *Caspar Frederik Wegener*, blev født i Gudbjærg præstegård den 13. december 1802. Han gik i skole i Nyborg, senere i Roskilde, blev student 1821, og måtte som student tage arbejde som privatlærer, men studerede — uden eksamen som mål — især historie og stod i nær forbindelse med den historiske professor Engelstoft. Han blev 1826 adjunkt ved Sorø skole, hvor han efterhånden blev inspektør og bibliotekar, overlærer, og (1837) tillige lektor ved akademiet i historie, geografi og statistik. Samtidig studerede han videre, blev 1828 teologisk kandidat, men arbejdede særlig med historiske æmner og blev 1836 dr. phil. for en afhandling om Pergamon-hoffets betydning for kunst og videnskab. Dette er for øvrigt den eneste gang, han behandlede et æmne, som ikke angik Danmark.

Som lærer var Wegener grundig og nøjeregnende, som regel rent saglig og rolig, men han kunde være utrolig hæftig til tider, og når ænmet greb ham, behandle det på en sådan måde, at det gjorde et uudsletteligt indtryk på disciplene. Ved siden af undervisningen fik han tid til at arbejde i hovedstadens arkiver og biblioteker, idet han tilbragte den mest mulige tid med studier og helst holdt sig frisk ved indendørs legemsøvelser. Som frugt af disse studier kom 1843 hans »Liden Krønike om Kong Frederik [VI] og den danske Bonde«, et ikke ueffent forsøg på folkelig historiefortælling. Desuden de to akademiprogrammer »Om Carl Danske, Greve af Flandern« (1839) og »Om Anders Sørensen Vedel« (1846). Hvor righoldigt dette sidste skrift er, vil bl. a. kunne skønnes af de uddrag af det, som adjunkt Balslev har fremdraget i sit foredrag om Johan Friis. Det fik da også den for et program vistnok enestående skæbne, at det allerede næste år måtte optrykkes igen, og som tillæg til udgaven af Vedels Sakseoversættelse 1851 blev det for tredje gang trykt.

I 1847 blev han kgl. historiograf, til sorg for Grundtvig, og ridder af Danebrog, og næste år gehejmearkivar og titulær professor. Dermed opnåede han, hvad han længe havde ønsket, at få en fast stilling i København.

Allerede 1841 havde han i en anmeldelse af Dahlmanns Danmarks Historie taget til genmæle mod de slesvig-holstenske tanker. Nu blev han en af hovedmændene i den kreds især af professorer, som skrev mod Slesvig-Holstenerne, og til de »Anti-slesvigholstenske Fragmenter« skrev han fire afhandlinger om forholdet mellem Danmark og hertugdøm-

merne i ældre og nyere tid (nr. 10, 11, 12 og 15). Han blev kongevalgt medlem af den grundlovgivende rigsdag imod sin vilje, og da grundloven var vedtaget, nedlagde han indsigelse mod den, fordi han mente, valgretten var alt for vid. Mest kendt blev han, da han 1852 udgav sit skrift »Forsvar for Danmarks Kongers og Kongehuses, navnlig Prins Christians og Gemalindes fulde Arveret efter Lex Regia (Kongeloven).« Han havde i forvejen forelagt regeringen alle de aktstykker, der skulde begrunde denne arveret både på mands- og kvindelinien, og han anså en afvigelse fra Kongeloven for farlig for rigets helhed. Da ministeriet opgav kvindeliniens arveret, trådte han derfor offentlig frem. Ministeriet lod ham tiltale, men rigsdagens flertal blev så stærkt påvirket af Wegeners skrift, at ministeriet først efter en opløsning af folketinget og dernæst af hele rigsdagen fik sin vilje sat igennem. Wegener blev frifundet, men fik en tilkendegivelse af kongens mishag, som Frederik VII dog lod ham vide, ikke kom med kongens gode vilje. Et hyldesttog af studenter blev forbudt, og hovedmændene for det fik en irettesættelse. Begivenhederne gav anledning til den i sin tid meget kendte vise om »Konferensråd Wegener den brave«.

Wegeners indlæg i den politiske strid var udslag af hans udpræget danske sindelag og utvivlsomt ensidige, hvad tiden måske også krævede. Men det blev også sidste gang, hans voldsomme sind skaffede sig en sådan udladning. Han blev ved at høre til Frederik VII.s nærmeste kreds, og ligesom han tidligere havde skrevet mindeskrifter over Frederik VI og Christian VIII til sørgefesterne i Sorø (1840 og 1848), skrev han et mindeskrift over Frederik VII

(1866), ligesom han efter dennes opfordring skrev om udgravningerne af Asserbos og Søborgs ruiner og »Historiske Efterretninger om Abrahamstrup (Jægerspris)«. Også Christian IX stod han nær, og han vedblev at være kongelig historiograf til sin død — som den sidste i Danmark.

Som gehejmearkivar indlagde han sig i de første år betydelig fortjæneste ved at gøre arkiverne lettere tilgængelige for forskningen. Men ret snart blev han »en modstander af alle forandringer, selv til det bedre«, og han var i sine senere år en hindring for en bedre ordning, så da han 1882 tog sin afsked, blev der meget at udrette for hans eftermand, A. D. Jørgensen. Sin tid, når han ikke var i arkivet, tilbragte han helst i sit store bibliotek, som nu udgør en af grundstammerne i landsbiblioteket i Århus, den største private bogsamling, der fandtes i Danmark.

Han levede endnu, åndsfrisk til det sidste, i ti år efter sin afsked og døde først i en alder af over 90 år den 9. Maj 1893.

Hans yngre broder *Johan* Jørgen Stiller *Wegener* (f. den 3. august 1811) har vist i sind lignet den ældre. Han blev i sine drengeår historisk vakt ved læsning af Grundtvigs fordanskning af Sakse og Snorre. Det vilde være betydningsfuldt, om det kunde udredes, hvad betydning disse oversættelser, som lå rundt omkring i landets skoler, har øvet på læselystne unge i tidernes løb; men selv om vi kender bestemte tilfælde, hvor de har givet afgørende tilskyndelse, er der sikkert endnu meget at oplyse, hvis det da kan oplyses. Johan Wegener er da en af disse unge. Han blev student i 1831 og teologisk kandidat 1838.

Derefter blev han huslærer hos provst U. A. Ples-

ner i Humle på Langeland, hvis datter han senere ægtede. Han var med på studentertoget til Uppsala 1843, og om det første møde på Skamlingsbanke den 18. Maj 1843 skrev han en beretning til Hempels Avis i Odense, der viser, at hans følelser for den danske sag ikke var mindre varme end broderens. Det var derfor ikke så mærkeligt, at han blev udset til forstander for den folkehøjskole, der skulde begynde i Rødding. I tiden før højskolens åbning færdedes han i Sønderjylland, og hans uddrag af den slesvigske forenings protokol, som blev offentliggjort mod patentet af 29. Marts 1844, var saa kraftigt i sine udtryk, at det førte til statsmagtens indgriben.

Den 17. oktober 1844 kom han til Rødding, og ved åbningsmødet den 7. november holdt han sin berømte åbningstale over Ingemanns:

»Stat op af graven, du slægt, som døde!
Forkynd dit fald, og afmal din brøde!
Advar os for udslettelsens dom,
og vis os, hvorfra din frelse kom!
— — —
Og blunder atter i blødheds drømme
mit fødeland ved de dybe strømme,
— — —
da ryster sjælen, og vækker ånden,
og styrker hjærtet, og ruster hånden
til dansk og stor og til herlig id —
til Danmarks frelse i nødens tid!«

Men også for hans vedkommende blev det kun i nødens tid, hans stemme fik denne klang. Snart fik sygdom og uenighed med P. Chr. Koch (hvem han fandt for lidt dansksindet) Wegener til at opgive

gærningen i Rødding. Han lod sig af grev Frijs til Juellinge kalde til præst til Halsted og Avnede på Låland, og med undtagelse af nogen deltagelse i kampen mod bondevennerne og en kortvarig virksomhed som folketingsmand for Nakskov-kredsen (1850—1853) levede han i stilhed i sin præstegård til sin død den 7. oktober 1883.

Fælles for de to brødre fra Gudbjærg præstegård er da en stærkt vågen ungdom, en varm følelse for konge og folk, som en kort tid driver dem midt ind i begivenhederne, og så en mærkelig falden til ro i stædig konservatisme. Men den indsats, de gjorde i deres første manddomsår, skal ikke glemmes, så lidt som det varme fædrelandssind, der drev dem ind i noget, som ellers lå deres natur så fjærnt.

Den aandelige Vækkelse i Sydøstfyn for hundrede Aar siden.

Af Valgmenighedspræst Anders Nørgaard.

Enhver, der udefra kommer her til Sydøstfyn, kan ikke vel undgaa at lægge Mærke til, at dette Stykke Danmark har *sine* Ejendommeligheder. Det er ikke blot dansk, det er ogsaa fynsk, og indenfor det fynske har det igen sine Ejendommeligheder i Natur, Maal og Historie.

Det, der mere end noget andet, har præget Egnen fra Svendborg og mod Nordøst, er dog ubetinget en stærk aandelig Bevægelse, der i forrige Aarhundrede gik hen over Egnen og efterlod sig dybe Spor i Folkelivet, vi kan ogsaa — maaske nok bedre og sandere — sige, bar rige Frugter, der indtil den Dag i Dag blev dagligt Brød for Folkene her.

Denne aandelige Bevægelse var et Led af den almindelige gudelige Forsamlings-Bevægelse, der hist og her skød frem i den rationalistiske Tid, ofte i Forbindelse med Kristiansfelt, undertiden under direkte Paavirkning derfra, undertiden ogsaa — og vel tiest — simpelthen Opdukning af et dybere Lag af folkelig Fromhed, der nok overalt laa nedenunder det

rationalistiske Overlag, og som under Tid og Omstændigheder kom frem i Dagens Lys.

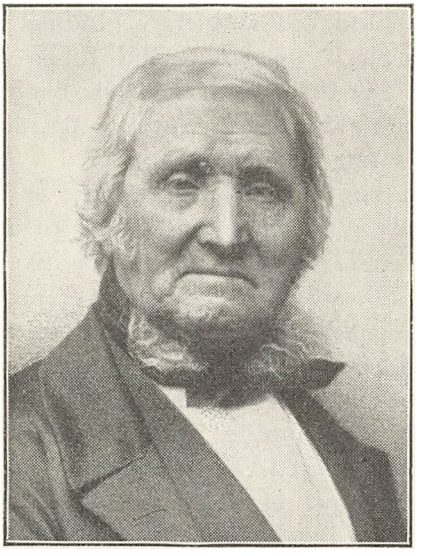
Her i Sydfyn var Rationalismen, som anden Steds, herskende. Dog var der i Svendborg By adskillige »gudeligt vakte« Familier. Det blev dog ikke derfra, den egentlige gudelige Bevægelse udgik. Den kan dateres fra et Møde i Galdbjerg i Gudme Sogn, hvorved Arbejdsmand og Spillemand Johan Nielsen fra Skaarupøre fik sin Vækkelse. Denne Begivenhed blev Udgangspunktet for hele Bevægelsen, og Johan Nielsen Bevægelsens første Hovedskikkelse.

Johan Nielsen var født i Øksendrup Sogn og under Glorup Gods 1789, kom som Dreng til at gøre Tjeneste, »drive Plov«, paa Glorup, fik ikke ret megen Skolegang, gik til Præst og blev konfirmeret af en Provst i Langaa-Øksendrup og modtog under Konfirmationsforberedelsen Indtryk, der vel senere blev skubbet til Side, men næppe blev helt glemte. Sammen med en Ungdomsven, Hans Mikkelsen, spillede han til Dans, hvorved han tjente sig en extra Skilling. 1815 blev han gift og flyttede 1817 til Skaarupøre, hvor han tjente Brødet som almindelig Arbejdsmand og som Spillemand. Naar han imellem skulde besøge sin Kones Forældre, faldt hans Vej gennem Galdbjerg, hvor Ungdomsvennen Hans Mikkelsen nu boede. Og han besøgte da Vennen, indtil denne sluttede sig til »de hellige«, saa gik han uden om ham. Men da han engang mødte ham paa Vejen, og Mødet førte en Samtale med sig, gjorde denne Samtale det Indtryk paa Johan Nielsen, at han lovede at komme til en »Forsamling«, som skulde afholdes Skærtorsdag hos Hans Mikkelsen med den mærkelige Lægprædikant Peter Larsen Skræppenborg, som Leder og Hoved-

ordfører. Ved denne »Forsamling« var det saa, at Johan Nielsen saa det, der før havde ligget i Mørke for ham.

Det var i Aaret 1826.

Ved Mødet i Galdbjerg bad Johan Nielsen Peter

Johan Nielsen.

Larsen Skræppenborg, og en anden kendt Lægpræ= dikant Anders Larsen fra Gamborg, der ogsaa var til Stede, om at komme ned til sig en Søndag for at holde Forsamling. Det gjorde de ogsaa. Men det va= rede ikke længe, inden Johan Nielsen selv blev Leder af og Taler ved Forsamlingerne.

Der kan ikke være Tvivl om, at han har haft sær= lige Evner dertil. Man behøver næsten kun at se paa det Billede, vi har af ham i Vejstrup Valgmenigheds

Menighedsstue, for at forstaa, at var den Mand først vakt, kunde han selv blive Vækkelsesprædikant, og at han saa vist ikke for Modstandere var god at bide Skeer i Stykker med.

Men han fik ogsaa Brug for baade sin Hjærtevarme, Trosiver og Begavelse. Thi han mødte megen Modstand og Forfølgelse.

Først fra Sognepræstens Side. Efter almindelig Opfattelse i de Tider, var Sognepræsten eneberettiget aandelig Forsørger og Forsyner i sit Sogn. Og der kunde da allermindst være nogen Mening i, at en ulærd Arbejdsmand gav sig til at forkynde. Sognepræsten, Amtsprovst Wedel, var en dygtig Rationalist, der havde faaet Skaarup Seminarium oprettet, optaget af rationalistisk Oplysningsarbejde, og ingenlunde nogen ondsindet Mand, men aabenbart Johan Nielsen langt underlegen som Begavelse og jo ganske uden Begreb om den Magt, der bevægede Johan Nielsen.

Efter Loven skulde Johan Nielsen jo anmelde Forsamlingerne. Dette gav Anledning til mærkelige Samtaler mellem de to Mænd, og Samtalerne gav ogsaa Anledning til, at Amtsprovsten gjorde Forsøg paa at møde Johan Nielsen med aandelige Vaaben, idet han gav sig til at holde Bibellæsninger i Skaarup Kirke. De maatte imidlertid snart standses paa Grund af manglende Tilslutning. Hvorimod Johan Nielsens Ord groede iblandt Folk. Saa gav Amtsprovsten sig til at fortrædige den fattige Lægprædikant paa mangfoldige Maader og naturligvis — som altid — med det alt andet end tiltænkte Resultat, at den gudelige Forsamlingsbevægelse snarere fremmedes end hæmmedes ved disse Fortrædigelser.

Dernæst mødte Johan Nielsen — vi kan godt sige

naturligvis — Uvillie fra den ikke vakte Befolknings Side. Hvorfor skulde han prædike? Det havde man jo Præsten til. Undertiden gav Uvillien sig ondsindet Udslag i, at Johan Nielsen kom til at mangle Arbejde. Og da han for sin Samvittigheds Skyld holdt op med at spille til Dans, blev der meget trange Kaar i Hjemmet, saa trange, at Johan Nielsens Hustru i Fortvivlelse kunde sige, at de »nok for Fødens Skyld blev nødt til at skikke sig lige med Verdens Børn«.

De holdt imidlertid baade Fortrædigelserne fra Sognepræsten og den uvillige Befolknings Side ud.

Men saa kom han, som de fleste Lægprædikanter, ogsaa ud for retslig Forfølgelse. Han blev fra 1826—1839 arresteret en Mængde Gange. Han nøjedes nemlig ikke med at prædike hjemme i Skaarup, men tog ogsaa anden Steds hen, især til Langeland, hvor han maatte døje meget.

Disse Forfølgelser holdt dog op, da Christian VIII. kom paa Tronen, thi saa rejste Johan Nielsen straks ind til Dronning Karoline Amalie, der talte hans Sag for Kongen, som igen gav ham Tilladelse til at prædike frit og lovede, at han skulde nok tage sig af de Embedsmænd, der vilde forstyrre ham.

Fra den Tid kaldte han sig Indenrigsmissionær.

Imidlertid fik den paabegyndte Bevægelse socialt en anden Skikkelse og aandeligt en stor Styrkelse, da Gaardmand Kristen Hansen fra Vejstrup kom med.

Han, der var født 1811, var Søn af Hans Christensen, Kohavegaarden, der blev Stænderdeputeret, Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling og var sin Egns utrættelige Fører for Bondestandens Frigørelse og Højnelse. Men som tillige var uden Forstaaelse dengang for det gudelige Forsamlingsliv, optaget

som han var, af den politiske og økonomiske Stilling hos sine Standsfæller. I en af Stænderforsamlingernes Sessioner omtalte han saaledes bidsk og temmelig haanligt Johan Nielsen.

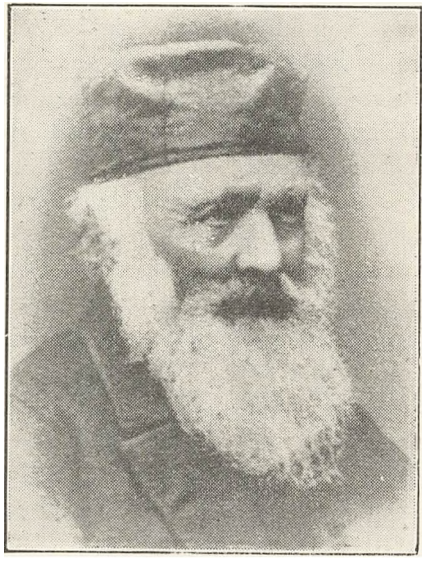
Efter endt Uddannelse blev Kristen Hansen gift og Ejer af Rosagergaard paa Vejstrup Mark. Han overtog Faderens Sognefogedbestilling og tegnede til at skulle følge i Faderens Fodspor som Fører for sin Stand paa det sociale Omraade. Men han var stedt i stærk Sjælenød, som han imidlertid gik ene med. Undertiden havde han nok Lyst til at prøve at faa Hjælp ved at søge til Johan Nielsen og hans Forsamlinger, men veg tilbage derfor af Hensyn til Faderen, som han vidste vilde tage det meget unaadigt op. Da imidlertid en ung Gaardmand Hans Andersen, der hørte til Johan Nielsens Folk, kom til Rosagergaard og udbad sig Tilladelse til at tale med Kristen Hansens Svigermoder, som laa for Døden, lyttede Kristen Hansen til Hans Andersens Tale og med det Resultat, at han fik et aandeligt Gennembrud, saa han kastede alle Betænkeligheder bort og sluttede sig til Forsamlingsfolkene.

Det gav Anledning til stærke Opgør med Faderen og mange mærkelige Optrin, der dog endte med, at Hans Christensen ogsaa selv kom med iblandt de vakte, men det gav ogsaa Anledning til, at Bevægelsens Tyngdepunkt nu flyttede til Vejstrup. Kristen Hansen traadte herefter mere og mere i Forgrunden og blev dens Hovedskikkelse.

Det var i 1842, Kristen Hansen sluttede sig til Forsamlingsfolkene.

Endelig skete der saa en Opvækkelse, der havde sit Udgangspunkt paa Oure Mark, men bredte sig

derfra til Gudme, Galdbjerg og Hesselager. Den skete især blandt Ungdommen. Til denne Opvækkelse, hvis Banebrydere var de to unge, Peder Rasmussen, Grønnemosegaard, og Anders Knudsen, Oure Mark, hørte ogsaa Rasmus Hansen, der først var

Kristen Hansen.

Tjenestekarl hos Kristen Hansen, men senere blev Friskolelærer i Vejstrup Friskole, den første paa Egnen, der fik sit første Lokale i Kristen Hansens Huggehus. Rasmus Hansen blev senere kendt som Folkemindesamler.

Det var i Aarene 1845—46—47, denne Opvækkelse fandt Sted.

Den gudelige Forsamlingsbevægelse udviklede sig saaledes i tre Etaper.

Det næste Skridt bliver Forbindelsen med det grundtvigske Livsrøre.

Baggrunden for denne Forbindelse er en stærk Trang hos Forsamlingsfolkene til rigere Vækst og en dermed følgende Længsel efter mere Lys over Kristenlivet. Det er forunderligt at se, hvorledes de ikke skyede nogen Ulejlighed for at faa dette Lys, naar de mente, der var Hjælp at faa. Engang drog saaledes en Skare til Skørpinge paa Sjælland, fordi de havde hørt, at Præsten dèr i Skørpinge, Budstikke-Bojsen, skulde forkynde Daab til Salighed. En anden Gang tog de op til Kertemindeegnen, fordi de havde hørt, at nogle af Forsamlingsfolkene dèr var blevet »Grundtvigianere«.

Men først da Kold, der havde hørt, at Kristen Hansen var i Forlegenhed med sine Børns Skolegang, kom i Besøg i Vejstrup, fik de den Hjælp, de længe havde sukket efter.

Det er en forunderlig skøn Historie, den, der handler om Mødet imellem de gudelige Forsamlingsfolk her i Sydøstfyn og den grundtvigske Bevægelse. Men den vilde kræve et Kapitel for sig.

Rasmus Hansen skriver i sine Optegnelser, at »fra 1854 kan Adskillelsen mellem Pietister og Grundtvigianere godt regnes som fuldkommet«.

Adskillige af det ældste Kuld gjorde nemlig ikke Overgangen til det grundtvigske med, medens Folkene fra Kristen Hansens og de unges Vækkelse vist saa godt som uden Undtagelse gik med.

Frugten af Forbindelsen med det grundtvigske blev først Friskolerne, der rejste sig i en Kreds med Vejstrup som Centrum. Rasmus Hansen begyndte 11. Maj 1856 i Kristen Hansens Huggehus, en Friskole-

bygning opførtes 1860, samme Aar begyndte en Friskole paa Brudager Kile, 1866 i Ellerup, o. s. v. Den næste Frugt blev Vejstrup Højskole, der begyndte 7. November 1867. Ogsaa denne Skole havde en meget mærkelig Tilblivelses- og Begyndelseshistorie. Endelig oprettedes 1874 Vejstrup Valgmenighed, hvis Kirke indviedes Palmesøndag 1875. Men Valgmenighedens første Præst, Rasmus Pedersen, begyndte sin Præstegerning allerede i Oktober 1874.

Hele dette Livsrøre, der altsaa tog sin Begyndelse med det lille Møde i Galdbjerg, gav kirkeligt, folkeligt og kulturelt Egnen sit Præg. Det ligger som en egen Farve over Egnens Liv den Dag i Dag. Det blev Historie, virker med Historiens Magt, men blev — i al Fald ikke endnu — kun Historie.

Friskolelærer Rasmus Hansen i Vejstrup.

Af Arkivar Hans Ellekilde.

RASMIUS HANSEN, der var Friskolelærer her i Vejstrup fra 1. Maj 1856 til sin Død d. 9. Maj 1883, er næppe Fyns største Folkemindesamler, i alle Tilfælde har han haarde Medbejlere i Vedel Simonsen til Elvedgaard, der 1829 har samlet de fortrinlige Folkesagn om Svenskekrigen, jeg gennemgik paa sidste fynske Hjemstavnsstævne i Kerteminde, og i Frk. Christine Reimer med hendes store og grundlæggende Værk, Nordfynske Bønders Liv I—V, men han er sikkert den Optegner paa Fyn, ja, maaske i hele Danmark, der umiddelbart fra sin Barndom af har raadet over den største og værdifuldeste Folkeoverlevering. Rasmus Hansen var født d. 3. Marts 1825 i Gudme. Hans Fader var Skrædder og Husmand *Hans Hansen*, hvis Slægt stammede fra Nabobyen Gudbjærg; hans Moder Kirsten Hansdatter (1790-1860) var af god gammel Gaardmandsæt fra Gudme. »Det var endnu i Slutningen af den Tidsalder«, skriver Rasmus Hansen, »da Husmænds og Arbejdsfolks Kaar for det meste var bedre end Gaardmændenes, og blandt Husmændene hørte mine Forældres Stilling

til de mest heldige.« (Rasmus Hansens Mindebog 1883 S. 3.) Faderen havde fæstet sit Hus i 1818 og givet 100 Rigsdaler Sølv i Indfæstning til Herskabet paa Broholm, og han skulde i aarlig Afgift svare 8 Rigsdaler Sølv, foruden en Dags Arbejde ugentlig som Hoveri. Hoveripligtig var han dog ikke længe, han laa endnu inde med lidt Penge af dem, han havde faaet i Medgift med sin Hustru, og han enedes med Herskabet, der trængte til Penge, om at afløse den ugentlige Hoveridag mod en Afgift af 50 Rigsdaler Sølv engang for alle, og han fik da Sætningen om Hoveripligten slettet af sit Fæstebrev. Denne Handel omtalte han altid med Stolthed og Glæde, han regnede sig ikke uden Grund til de saakaldte Fribønder, dvs. Fæstebønder, der ikke gjorde Hoveriarbejde. Alligevel var Kaarene naturligvis ret knappe; han havde en lille Lod paa godt fire Tønder Land, og Hustruen og han kunde tilsammen ved deres Skrædderarbejde Dagen igennem kun tjene $2^1/_2$ Mark, altsaa knap en Krones Penge. Men Tiderne var nu dengang saaledes, at det maatte kaldes en god Fortjeneste. Den lille Rasmus hørte da heller aldrig i sit Hjem den mindste Klage over knappe Kaar, men levede et lykkeligt Barndomsliv i et fattigt, men nøjsomt Hjem.

Foruden hans tre større og fire mindre Søskende havde Skrædderen sin gamle Moder i Huset. Hun var født i Gudbjærg i 1750 og døde, da Rasmus var 16 Aar gammel, i en Alder af over 90 Aar. Denne gamle Farmoder, Kirsten Hansdatter, var Overleveringsbærer af den allerbedste Art: meget kunde hun mindes af egen Oplevelse om Bøndernes Liv før og efter Stavnsbaandets Løsning, og meget kunde hun erindre fra sin Barndom af, hvad hendes Fader, By-

hyrde i Gudbjærg, født 1699 havde fortalt. »Hun lærte mig en Mængde gamle Salmer og Viser«, skriver Rasmus Hansen selv i sin smukke lille Bog »Minder fra min Barndom«, og hun fortalte mig en Masse Sagn. Men hvad der var mere værd end alt det, jeg lærte, hun vakte Kærligheden hos mig til hele den store og rige Skat, vi har af dette Slags. Og dernæst satte hun mig levende ind i den fra Fædrene nedarvede Tankegang, som er det, jeg sætter højest Pris paa af alt, jeg har fra hende, og ser som et helligt Arvegods, jeg har at nytte til Livets Tarv. Og det er min bestemte Mening, at jeg uden Samlivet med hende i mine Barnedage, ikke havde naaet den særegne Udvikling, jeg har naaet«. (R. H.s Mindebog S. 40.)

Farmoderen var ikke den livlige og opvakte Drengs eneste Folkemindekilde. Hans Slægtskabsforhold førte ham meget til Gudbjærg i hans Drengeaar. Her var han med til mange Gilder. »Det var dengang en ren Naturtrang for mig«, skriver han i Forordet til sin Bog Gamle Minder 2den Del fra 1883, »at staa og lytte til Mændenes Samtaler og Fortællinger uden at agte de andre Børns Drilleri over min Ulyst til Leg. Ved saadanne Lejligheder var der en meget gammel Husmand, som altid var rede til mit Forsvar. Han var for Resten en levende Saga, næsten uudtømmelig i sine Frasagn, som hans Tilhørere var utrættelige i at høre efter. Det var først i Trediverne, men de nyere Tænkesæt synes ikke at have berørt Gudbjærg Bylav, i det mindste mindes jeg aldrig, de kom til Orde«. De nyere Tænkesæt kendte han fra sin Hjemby Gudme, ja, fra selve sit Hjem, hvor der altid var en vis Spænding imellem Farmoderens gammeldags Rettroenhed, og Forældrenes, især Fade-

rens nymodens Tænkemaade, præget af den rationalistiske Tid, han var opvokset i. Men ogsaa i sin Fødeby Gudme fik Rasmus Hansen et levende Indtryk af gammeldags Liv, ikke mindst gennem sin Moders Fortællinger. Han skriver i Indledningen til første Bind af sine Gamle Minder fra 1882: »Den overvejende Del af de Minder og Sagn, som jeg har samlet i disse Fortællinger, har gennem Tiderne gaaet fra Mund til Mund i min mødrene Slægt. — — — En Del af det optegnede har jeg hørt af min egen Moder, og en anden Del af min Kones Moder, der er af samme Slægt. De er begge to født ved Aar 1790 og har begge hørt de ældste Sagn af deres Faders Farmoder, der maa være født kort efter 1700, da hun døde o. 1800, 95 Aar gammel. Han fortæller i sine »Minder fra min Barndom« (Side 44) om, hvorledes han hver tredie Aften skulde vugge sine smaa Søskende. Dette skulde vare til Klokken ti, og det blev set som en Byrde, hvorfor det fordeltes paa os tre ældste, men det var ikke nogen Byrde for mig, derimod blev de to Timer, efter at de andre Børn var gaaet i Seng, en virkelig Nydelse for mig, for det slog aldrig Fejl, at saa snart Fader og Moder sad paa Skrædderbordet, og Børnene var gaaet i Seng, saa faldt Talen altid om gamle Dage, baade hvad de selv havde oplevet, og hvad de havde hørt af de gamle. Og ingen Bi kunde være ivrigere efter at suge den søde Saft af Blomsterne, end jeg var efter at høre om disse gamle Sager. Af og til lod jeg mig da ogsaa overtale for gode Ord, at tage en Tur for de andre, og jeg tør nok sige, at det var nogle af de bedste Timer, jeg havde i min Faders og Moders Selskab«. (R. H.s Mindebog S. 44.)

Ogsaa Børnenes almindelige Leg var i Gudme o. 1830—40 i en ganske anden Grad end i Nutiden præget af Fortidens Overlevering og Historie.

Børnene Nord for Gudme Præstegaard dannede en egen Legekreds. »Vi var vist omkring ved 12=14, naar vi var samlet alle sammen. Somme Tider kom Raden til mig, at jeg skulde foreslaa Legen. Dette blev da altid at lege »holde Skole«, eller naar de andre krympede dem derved, da at »lege Soldat« eller »paa Strandvagt«, som det ogsaa kaldtes. Naar vi fik fat paa Soldaterlegene, knyttede vi dem altid til den sidste Krig, og tiest til det, der laa nærmest Stedet, hvor vi boede, til, at Engelskmanden vilde gøre Landgang. Men vi legede ogsaa, at vi marcherede til Frankrig, for at hjælpe »Bonaparte«, at »de fynske Dragoner gjorde Indhug ved Sehested«, at »Engelænderne gjorde Landgang paa Sjælland og belejrede København«, og meget andet, vi havde hørt af de ældre, for den Gang var der ingen Aviser, Folk kunde sidde og hænge over og i, naar de kom sammen, men saa talte de om, hvad de i deres Dage havde oplevet og hørt af de gamle, og i hvert Fald var det Livet i en fyldigere Skikkelse, end vi nu finder det mange Steder, og vi Børn fik noget at høre. Naar disse Lege kom frem, vilde jeg altid være Officer. Men naar der skulde leges Skole, nødte de mig altid til at være Skolelærer, selv om jeg satte mig derimod. Dette gjorde jeg da heller kun paa Skrømt, for i Grunden havde jeg Lyst dertil." Alle de andre Lege undtagen at fiske var han udygtig til, eller havde han ligefrem Lede til. Rasmus Hansen tror fuldt og fast, at hans gode Engel allerede dengang lod hans egentlige Manddomsgerning at holde Skole staa for ham,

for at Frøet, den skulde udvikles af, kunde slaa dybe Rødder og drage hans Hjertes Længsler der hen imod. (R. H.s Mindebog S. 29.)

Alligevel, da der ganske uventet viste sig Muligheder for den tolvaarige Dreng at blive uddannet som Skolelærer, naar han voksede til, gav han imod sin Faders Ønske Afkald derpaa. Da han var tolv Aar gammel, kom Fyns Biskop paa Visitats der i Sognet. Ved Overhøringen tiltrak han sig Bispens Opmærksomhed ved sine hurtige og træffende Svar. Bispen havde tilsidst ladet ham kalde frem foran de andre, klappet ham og fremstillet ham som et Mønster paa Flid og Dygtighed. »Nogle Dage efter denne Visitats blev min Fader kaldt ned til Fruen paa Broholm, (Kammerherre Sehesteds Moder) og han fik Tilbud om, at hun efter Bispens Raad vilde holde mig paa Seminariet, om min Fader ønskede det, og jeg havde Lyst dertil. Min Fader blev noget overrasket ved dette Tilbud, men han satte ikke videre Pris derpaa, han vidste snart ikke hvorfor. Han takkede for Fruens Tilbud, men sagde, at det skulde komme an paa mig selv. »Nogle Dage efter, at min Fader havde sagt mig Fruens Tilbud, svarede jeg bestemt, at jeg slet ikke havde Lyst til at blive Degn. Og paa nærmere Spørgsmaal lagde jeg til, at det var, fordi Degnen efter min Mening var det mest forhadte Menneske, der var i hele Byen.

Det gøs i mig bare ved at tænke paa, at jeg kunde blive ligesaa forhadt.« »Et saadant Tilbud faar du næppe mere«, svarede min Fader, »men derfor maa Vorherre raade! Jeg har givet dig mit Ord, maaske er det fejl af mig, men tvinge dig kan jeg ikke. Du faar saa svinge Plejlen og følge Ploven«, sagde han, og der-

med var den Sag afgjort.« (R. H.s Mindebog S. 51 f., S. 82)

Degnen i Gudme By var af den gamle Skole, Prygle- og Terpeskolen, og selv om han ikke hørte til de værste af denne Art, og den flittige og velbegavede Rasmus Hansen i hele sin Skoletid kun fik tre Skrup af Tampen, der sved til Marv og Ben, (Mindebogen S. 47) saa havde hans Barndomsoplevelser i Skolen givet ham et saa brændende Had til den gammeldags Maade at holde Skole paa, at det blev bestemmende for hele hans Løbebane. Foreløbig maatte han da, som Faderen sagde, køre Plov og svinge Plejl. Først var han til sin Konfirmation Tjenestedreng i Præstegaarden, derefter var han fra Efteraaret 1840 et Par Aar Tjenestedreng i Oldermandens Gaard, saa var han i seks Aar indtil Maj 1848 hos en Enke i Nabogaarden til hans Barndomshjem, hvor de ikke blot var Nabofolk, men ogsaa gode Venner, og endelig havde han Maj 1848 fæstet sig til den kendte og meget fremragende fynske Bonde Kristen Hansen i Vejstrup, en af de smukkeste Typer af fynske Bønder, som jeg har Kendskab til.

Kristen Hansen i Vejstrup havde ganske samme Uvillie imod Statens Almueskole, som Rasmus Hansen havde. Da hans ældste Søn o. 1845 blev skolepligtig, kom det til at staa levende for Faderen, hvorledes han selv var blevet forkvaklet i Statsskolen med dens døde Bogvæsen, dens Udenadslæsning efter Balles Lærebog og dens rationalistiske Religionsundervisning. Han havde sluttet sig til den fynske Lægmandsopvækkelse, og han talte med sine Venner i de gudelige Forsamlinger om at tage en af Staten anerkendt, eksamineret Lærer til at undervise deres Børn, en Lærer, som de kunde vælge efter deres

Hjerte, og som de turde haabe kunde bringe dem den Tilfredsstillelse, at Skole og Hjem kunde gaa Haand i Haand med hinanden. Men de opvakte paa Vejstrupegnen var dengang for største Delen fattige Folk, som ikke havde Raad til at afholde de Udgifter, det medførte at holde en Lærer, og Kristen Hansen maatte da, ihvor ondt det end gjorde ham, sende sin Søn i den offentlige Almueskole. Da nu Rasmus Hansen Maj 1848 kom i hans Tjeneste, og Kristen Hansen snart opdagede, at de havde fælles kristeligt Livssyn, og at Rasmus Hansen havde stor Begavelse, saa kom han paa den Tanke, at nu kunde maaske hans Tjenestekarl hjælpe ham ud af Forlegenheden med at faa sine Børn undervist. Han foreslog Rasmus Hansen at tage til Skaarup Seminarium og uddanne sig til Lærer og lovede at afholde Udgifterne derved, naar Rasmus Hansen efter endt Uddannelse vilde tage tilbage til sin Husbond og undervise hans Børn. Rasmus Hansen sagde imidlertid nej til sin Husbonds Forslag, og dermed var Haabet, som lysnede for Kristen Hansen faldet bort. (Lars Frederiksen: Friskolebevægelsen i 1852 og de følgende Aar S. 56). Den 25 Maj 1848 blev Rasmus Hansen indkaldt til Soldatertjeneste, og han deltog nu i Treaarskrigen og fik i Slaget ved Idsted sit ene Ben skudt over, saa han maatte ligge 8 Maaneder paa Lasaret i Aabenraa, før han som fuldstændig kassabel kunde sendes hjem. Mens Rasmus Hansen laa paa Lasarettet i Aabenraa, havde hans gode Husbond fornyet sit gamle Tilbud, han tænkte nemlig, at Rasmus Hansen som Følge af sit Saar vilde blive fuldstændig uskikket til Bondearbejde, men ogsaa denne Gang svarede Rasmus Hansen nej, han blev dog stærk Karl igen og kom efter

Krigens Ende igen i Tjeneste hos sin gamle Husbond. »Du er noget sær af dig«, sagde hans Fader, »dog staar det for mig, du bliver Skolelærer, næste Gang siger du ikke nej, og Tilbudet kommer nok.« (R. H.s Mindebog S. 82.) Der gik dog over 4 Aar hen, hvor Rasmus Hansen fortsatte sit gamle Liv som Tjenestekarl i sin Husbonds Gaard. Da blev han i Høsten 1855 syg af en Forkølelse, og som han laa der, drog Livet ham forbi i mange farvede Billeder. Han mindedes sine Barnedrømme, hvor han legede og drømte i sit Gudhjem, skilt fra det onde »ved dunkle Skove og aaben Strand«. Dengang svarede Gudme for ham til sit Navn, Gudhejm eller Gudhjem, og kun Gudbjærg, hvor den hvide Himmeldue havde vist Folkene, hvor de skulde bygge Kirken, og hvor Troldene havde maattet afgive deres Guldbæger til Alteret, og Gjaldbjærg nord for Gudme, hvor en Engel efter Farmoders Fortælling skulde staa før Dommedag og blæse i et stærkt Horn og samle alle Guds Børn, kunde lignes med hans Gudhjem i Lykke. (Fylla 1870 Nr. 31). Barnedrømmene fra Gudhjem om at være Lærer, men Lærer af den rette Art, til Liv og ikke til Død, slog igennem hos ham. Det var, som en meget kendt Stemme hviskede ham i Øret: »Nu er Tiden kommen, du skal holde Skole. Men du skal ikke paa Lærerskolen, for der visner du, du skal paa en Højskole, der grønnes du.« Han prøvede, om han kunde mindes, at han havde hørt om en Højskole. Jo rigtig, han havde hørt om Hindholm Højskole paa Sjælland. Forkølelsen mærkede han ikke mere til, han stod op, klædte sig paa og fortalte Kristen Hansen det. »Jeg vidste nok, at det maatte komme, men jeg vidste ikke hvordan,« svarede

Kristen Hansen. »Men det er nu et Ord, du holder Skole og rejser til Hindholm med det allerførste.«

Det blev nu alligevel ikke paa Hindholm, at Rasmus Hansen kom paa Højskole, derimod paa Hindsholm, paa Kolds Højskole i Dalby. Hos sin Ven Rigsdagsmand Jens Jensen i Kværndrup havde Kold faaet at vide om Kristen Hansen og hans Tjenestekarl, og han kom nu og besøgte Kristen Hansen i Vejstrup. Kold raadede Rasmus Hansen fra at tage til Hindholm: »Der forstaar de dem slet ikke paa den Sag at sørge for Børnenes Uddannelse, nej derom maa De søge hos mig. Jeg har selv en Børneskole, De kan komme i og gøre Dem kendt med Maaden. Vi har alt gjort én Bondekarl i Stand. Han udstod Prøven i Ranum sidste Sommer og holder nu Skole i Sanderum ved Odense, og det gaar, og det maa kunne gaa med Dem ogsaa.« (Mindebogen S. 84.) Kolds Ord var Rasmus Hansen Borgen for, at det var paa hans Skole i Dalby, han skulde søge sin Uddannelse, men Prøven paa en Lærerskole gjorde han Indsigelse imod. »De holder selvfølgelig Skole ligegodt,« sagde Kold, »men det giver Dem en Sikkerhed, De ikke skulde undvære, og maaske bliver det en Nødvendighed for Myndighedernes Skyld, dog derom kan vi tale siden«. Rasmus Hansen kom da altsaa paa Dalby Højskole Efteraaret 1855 og var der et Halvaar. Kold prøvede jævnlig at overtale ham til, at han efter Opholdet paa Dalby skulde tage paa en Lærerskole, men Rasmus Hansen holdt fast ved, at det vilde han ikke. Han vilde gøre Forsøget med at holde Skole uden Examen og stole paa, at Himlen vilde lade det lykkes. »Men«, sagde Kold, »om saa en Provst eller Bisp kommer og spørger: »Hvor tør De,

som ingen Examen har taget, holde Skole? Hvad berettiger Dem til en saadan Optræden?« Hvad vil De saa svare?« Rasmus Hansen grundede nogle Dage paa disse Spørgsmaal og sagde saa: »Jeg vil svare en saadan Spørger: Jeg er vis paa, at alle de, jeg holder Skole for, agter mig for den bedste, det er dem muligt at faa, og hvad Dag en bedre er at faa, tager de ham. Og denne Sikkerhed er mig nok. Kan Deres Højærværdighed nu pukke paa, at Højskolen har sagt Dem at være dygtig, at Kongen har udnævnt Dem, saa staar De langt tilbage for mig i dette ene Stykke, for det kan dog være, at et meget lille Mindretal af dem, Deres Højærværdighed er Bisp eller Provst for, agter Dem for den bedste de kunne faa til det, og selv om Folk nu var baade led og ked af Dem, kunde de jo endda ikke blive Dem fri. Altsaa er jeg saa fri at mene, at jeg har bedre Sikkerhed for at være i min gode Ret med Hensyn til min Gerning, end Deres Højærværdighed har med Hensyn til Deres.« »Ganske rigtigt«, svarede Kold, »men om nu vedkommende kalder dette grovt og sætter, om ikke Himmel og Jord, saa dog hele den eksaminerede Verden med Ministeriet i Spidsen i Røre imod Dem, hvad saa?« »Ja, saa kan de i det højeste forbyde mig at holde Skole; men jeg tror fuldt og fast, at Tanken om at begynde Skolen er fra Vorherre, og saa lader jeg ham sørge for Udfaldet. Alt staar jo dog tilsidst i hans Haand. Lærerprøven tager jeg ikke. Noget nyt skal begyndes. Om det skal lykkes, derfor raader kun Gud. Jeg vil agte det for langt større Held som fri at blegne end leve brændemærket som Træl«. »Ja, begynd saa i Guds Navn Deres Skole«, svarede Kold, »og Himlen, De stoler paa, giver dem nok Lykke dertil.« (Mindebog S. 92).

Rasmus Hansen havde nu faaet Kold til at gaa ind paa sit Syn, at han burde tage Lærergerningen op uden at have Examen eller offentlig Autorisation dertil. Omvendt hjalp Kold ham, naar Anfægtelserne meldte sig, naar han gruede for Kampen og længtes tilbage til den roligere Tjenestekarlsgerning. Saa trøstede Kold ham med Grundtvigs Ord:

»De høje Bjærge, som vor Hytte
end true haardt med Undergang
dem vil ej Aanden fra os flytte,
men jævne lig den grønne Vang,
som Havets Bjærge tit man saa
sig jævne ud til Bølger blaa».

Saadan kom det ogsaa til at gaa med Rasmus Hansen som Friskolelærer, de store Vanskeligheder, der taarnede sig op fra Begyndelsen af, jævnede sig ud efterhaanden. Han begyndte med 3 Børn i Kristen Hansens Gaard, to, som kort forud havde været til Prøve hos Præsten, samt en mindre Dreng, der endnu ikke var naaet den skolepligtige Alder. Rasmus Hansen var meget bly ved at begynde Skolegerningen, fortæller Kristen Hansen, (L. Frederiksen: Friskolebevægelsen S. 59 f.) »saa bly, at han ikke havde Børnene i den ny indrettede Skolestue den første Dag, men underviste dem i sit eget Kammer. Det var jo ogsaa en mærkelig og brat Overgang i Løbet af et halvt Aar at forandre sin Stilling i den samme Gaard og for den samme Husbond, saaledes at han fra at være Tjenestekarl, nu var bleven Lærer«. Da han havde undervist Børnene den første Dag i sit Kammer, flyttede han næste Dag hen i Skolestuen, og her begyndte da Friskolen i Vejstrup. Nu da Kristen Hansen havde naaet, hvad han i saa mange Aar havde sukket for og længtes efter, en Undervisning for sine

Børn efter Hjerternes Trang, var det ham kært at tilbyde Naboer og Venner Del i denne Undervisning, for saa vidt de ønskede det. Og det varede ikke længe, før hans Nabo, en Indsidder, sendte sine to Smaadrenge i Friskolen, og snart efter kom en lille Pige. I Løbet af Sommeren kom der fire Børn til, og Antallet var da vokset til 10.

Om Efteraaret 1856 var der Examen i Friskolen, der var kun 10 Børn at overhøre, men der var hele 23 Mænd til Stede som Tilhørere, og iblandt dem var der en Del, deriblandt Præsten og to af Sognets Lærere, der ikke saa med milde Øjne paa Friskolen, men de blev beskæmmede, hvis de havde troet ved denne Lejlighed at kunne underkende den. Børnene lod sig ikke hæmme af, at der var saa mange fremmede til Stede, nej de baade fortalte og hørte og spurgte R. Hansen ud og bad ham fortælle, hvad der nu faldt dem ind at spørge om, alt som Børn kan spørge deres Forældre. Friskolens Venner, som var til Stede, var glade over at have overværet denne Prøve, hvor baade Børnene og Rasmus Hansen klarede sig saa godt. Fra Skolekommissionens Side bemærkedes intet, hverken Misfornøjelse over eller Tilfredshed med Skolens Tilstand. Men det heldige Udfald af denne Prøve havde sin store Betydning for Skolens Fremtid, thi nu begyndte den ene efter den anden at melde sig med deres Børn.

Om Foraaret 1857 var der igen Examen, men denne Gang havde Præsten kun Skoleforstanderne med. Skolens Venner havde som sidst givet Møde. Prøven faldt atter godt ud, og skønt Præsten var Skolens Modstander, blev han ved det Møde, han her havde sammen med glade Mennesker, ligesom revet med i Glæden og lod sin Fortrædelighed fare.

Den gamle Præst, Pastor Riis, blev afløst af en ny, Pastor Regoli, og da han havde været et Aar i Sognet, lod han sin Datter undervise i Friskolen. Dermed var jo Kritiken fra den Side faldet bort, og det var jo tilmed en stor Anbefaling, at Præsten lod sin Datter gaa den offentlige Almueskole forbi, ud til Friskolen paa Vejstrup Mark. Den havde nu bestaaet tre Aar og besøgtes af 40 Børn. Nu fik den ogsaa Tilgang fra Brudager Sogn, hvor Kristen Hansens Søster boede, men da Skolevejen var for lang, dannede der sig snart her en særskilt Friskolekreds, som rejste Friskolen i Gravvænge.

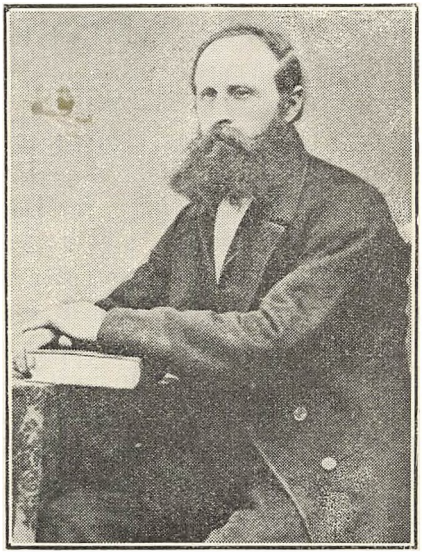
I Maj 1860 kom Fyns Biskop, Engelstoft, paa Besøg, og ogsaa denne Prøve faldt særdeles vel ud. Bispen sagde til Kristen Hansen, at det glædede ham at træffe Bønder, som havde saa megen Kærlighed til Børneundervisningen, at de kunde gøre saa store Ofre derfor, som her var gjort, og det glædede ham, at man havde været saa heldig i Valget af Lærer. I Skolens Protokol skrev Bispen: »Efter Anmodning besøgte jeg Friskolen paa Vejstrup Mark den 16te Maj 1860 og befandt, at den, saavel efter sin Plan som efter Lærer Rasmus Hansens Lærergaver og Livlighed og Klarhed maa antages at ville hæderlig tilfredsstille de Fordringer, der kan gøres til Almueskolen og i enkelte Retninger overskrider samme. Gymnastik savnes, men Skoleapparaterne var iøvrigt meget gode«. (L. Frederiksen: Friskolebevægelsen S. 81).

Efter denne sidste Sejr kom der en afgørende Forandring i Skolens ydre Stilling. Hidtil i de første fire Aar havde Kristen Hansen været den, som havde baaret Ansvaret for Skolens ydre Kaar og afholdt Skolens Udgifter. Nu var der fire Mand foruden, som

i Forening med ham købte et Stykke Jord paa $3^1/_2$ Tønde Land, hvorpaa der kunde holdes to Køer. Her opførte de Skole og Beboelseslejlighed for Rasmus Hansen, og de sluttede den Overenskomst med ham, at saa længe han var Lærer for deres Børn, vilde de dyrke ham Jordlodden frit, vedligeholde Bygningen, og levere ham fornøden Ildebrændsel baade til sit eget og til Skolens Brug. Rasmus Hansen skulde da have Ejendommens Indtægter og desuden en aarlig Løn af 220 Kr. Nu kunde Rasmus Hansen gifte sig og i Efteraaret 1860 flytte ind i sin nye Lejlighed. »Nu havde Friskolen i Vejstrup rigtig sat Bo«, skriver Kristen Hansen, (L. Frederiksen: Friskolebevægelsen S. 62), »det var en velsignet Tid, og mens Tiden gik, bragte den fremdeles Grøde og Frugtbarhed for det begyndte Værk«, og Rasmus Hansen fortsatte sin Gerning som Friskolelærer i Vejstrup indtil sin Død i 1883, altsaa i et Tidsrum af 27 Aar. Hans gamle Husbond skriver i sin Redegørelse for Vejstrup Friskoles Udvikling, som jeg har fulgt: »Minderne om de Sejre, som Friskolen vandt, naar man ved Overhøringerne vilde den til Livs, samt Minderne om de glade Børn, der med straalende Øjne sang Lovsange, fordi de var komne i Skolen, hvor Livet var saa friskt, og Lyset skinnede saa klart, disse Minder er mig saa kære, og disse Oplevelser hører til mit Livs gladeste Dage«. (Friskolebevægelsen S. 62 sml. A. Uhrskov: Friskolefolk I S. 81–98.)

Men Kold var ikke den eneste, Rasmus Hansen havde været under Indflydelse af under det for ham saa lykkebringende og udviklende Ophold paa Dalby Højskole i Vinteren 1855—56, Kold havde ogsaa en Medlærer A. C. Poulsen-Dal, som fik Betydning for

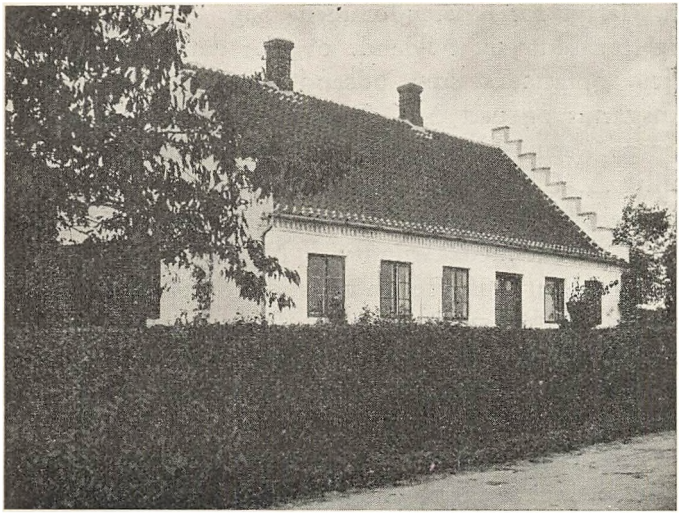
Rasmus Hansen. A. C. Poulsen var blevet grebet af Svend Grundtvigs Arbejde med Indsamling af danske Folkeminder, og han havde selv gjort et stort Arbejde for at faa den værdifulde Hindsholmsoverlevering optegnet, derunder Sagnene om Fynshoved-

Rasmus Hansen.

manden, (se „Læreren og Samfundet" 1914 I S. 37 sml. S. 41-43) Ogsaa Rasmus Hansen maatte rykke ud med de Folkesagn, som han kendte fra sin Barndom i Gudme og Gudbjærg, og de blev sendt ind til Svend Grundtvig i København, og de findes den Dag i Dag i Dansk Folkemindesamling paa det kongelige Bibliotek i København. Nogle af disse Optegnelser blev ogsaa trykt i Svend Grundtvigs fortrinlige Værk, Gamle danske Minder I—III 1854—61. Vi finder

her Optegnelser om Gudbjærgs Kirkelam, om Gudmes Kirkeso og Hesselagers Kirkehest, (II S. 256–57) og navnlig nogle fortrinlige Optegnelser om den natlige Genfærdspløjning og de Forestillinger, som Gudmeegnens Folk knytter dertil. (III Nr. 114–115) Det var Optegnelser efter Svend Grundtvigs Hjerte, men

Vejstrup Friskole.

der var en Optegnelse, han var mindre tilfreds med, Rasmus Hansens Optegnelse om den berømte fynske Helligkilde, Regisse Kilde i Frørup eller som den, hedder paa Folkemunde Rise Kilde, (Sml. Svendborg Amts Aarsskrift 1927 S. 16 ff, Danske Sagn III Nr. 1139, Fylla 1872 Nr. 45).

Rasmus Hansen meddeler, at Ricia prækede Kristendommen for Bønderne ved en Freiers Fest, der blev afholdt hvert Aar, kort efter at de var færdige

med at saa deres Vaarsæd, men at hun blev ihjelslaaet med en Økse af en Mand i den rasende Mængde. Drabsmanden blev levende opslugt af Jorden, men en Kilde med det klareste Vand, den nuværende Risekilde, vældede frem, hvor Ricias Blod flød, og Bønderne antog Kristendommen, betagne af dette Under, og fejrede hvert Aar lige før St. Hansdag Ricia som en Martyr for Kristendommens Sag. Svend Grundtvig forholdt sig tvivlende overfor dette Sagn, hvor Ricia opfattedes som udsendt af selve den hellige Ansgarius og bad A. C. Poulsen om nærmere at udspørge Rasmus Hansen. I et Brev til Grundtvig fortæller A. C. Poulsen, Aug. 1856, at han personlig har talt med Rasmus Hansen i Vejstrup og gjort ham bekendt med Grundtvigs Mistanke, men R. H. forsikrede, at Optegnelsen var god, Fortællingen havde han fra sin Bedstemoder eller Moster, om hvem han med Sikkerhed vidste, at hun ikke havde læst sig det til. Navnene Ansgarius, Ricia og Freyers Torp var ægte.

Grundtvigs Mistvivl om Rasmus Hansens Optegnelse, der var fuldt berettiget for den ufolkelige Iklædnings Vedkommende, men næppe berettiget for Optegnelsens folkelige Kærne, havde den uheldige Virkning, at den fjærnede Rasmus Hansen fra den grundtvigske Folkeminde-Indsamling, saa at han ikke kom til at optegne Folkesagn og andre Folkeminder til Svend Grundtvig, saaledes som Friskolelærerne Lars Frederiksen i Ryslinge, Didrik Johansen fra Nørre Lyndelse, Chr. Rasmussen Stenbæk i Ormslev, og mange flere Fynboer gjorde det. Men man maa jo ogsaa huske paa, at Rasmus Hansen i Friskolens første Aar, hvor den voksede langt ud over sin Op-

havsmands dristigste Drømme, maatte have fuldt op at gøre med at skaffe sig den nødvendige Uddannelse, saa det hele ikke skulde blive en March paa Stedet, men have Udviklings- og Vækstmuligheder. Først i 1870 tog han 45 Aar gammel et litterært Arbejde op. Morten Eskesen, Rasmus Hansens gode Ven, var 1869 begyndt at udgive sit Tidsskrift »Folkebladet Fylla«, der i 1876 blev afløst af »Højskolebladet«, der jo lever den Dag i Dag i bedste Velgaaende. »Fylla« er et Blad, der er berygtet for at være fuldt af grundtvigiansk Eftersnak, men der kan med Sandhed siges, at dette Blad, lige som de fleste Mennesker, er bedre end sit Rygte. Der findes andet end Bragesnak deri, der findes bl. a. en Mængde gode Folkemindeoptegnelser deri, som endnu ikke er almindelig kendt, deriblandt mangt og meget fra Rasmus Hansens egen Haand. Vi kan med Sikkerhed sige, at uden »Fylla« var Rasmus Hansen næppe kommet ind paa sit ikke helt betydningsløse Forfatterskab, som Folkemindesamler og Folkelivsskildrer. Det vokser ud af de Tilløb dertil, som Rasmus Hansen har kunnet gøre i »Fylla«, hvor han efterhaanden uddanner sin egen gode folkelige Stil, i det mindste i sit Folkemindeforfatterskab; hans Indlæg for Friskolen kan jo være nok saa lovlig grundtvigianske.

Vi finder i Fyllas Aargang for 1870 først og fremmest det samme Sagn om Frederik den Sjette i Wien, som kendes i en saa ypperlig og festlig vestjysk Opskrift fra Fejlbergs Æ Kaargild, her fortalt af Faderen, Skræder Hans Hansen, i Gudme (Nr. 9), vi har Fortællinger om Slaget i Kongedybet (Nr. 10), om de fynske Dragoners Indhug ved Sehested (Nr. 17), og Farmoderens Fortællinger om Englænderkrigen 1807—14 (Nr. 17-19). Vi har Sagn om Svenskekrigen 1658 fortalt af Kristen Hansens Fader i Vejstrup, den 88-aarige Hans Kristensen (Nr. 28), og vi har Sagn

om kloge Præster fra Skaarup, Oure og Hesselager (Nr. 39, 45, 49, 50, 51). Desuden begynder Rasmus Hansen i denne Aargang 1870 sin udmærkede Serie til Kolds Mindekrans, hvor der er en Mængde og yderst livfulde Oplysninger om hans Lærer og Ven, Kristen Kold. (Nr. 31,32,34,36 og 37. sml. R. H.'s Mindebog S. 81 ff.). I tredie Aargang 1871 skriver han om »Folkeskikke og Folkesagn«, der knytter sig til Jordfællesskabets Tid og dettes Ophævelse, (Nr. 4 og 5), »Sagn om Kirker og Kirkevarer« (Nr. 22), og navnlig begynder han med at offentliggøre sine »Gamle Minder«, Farmoderens Fortællinger om sin Fader og hans Skæbne (Nr. 44-52, IV 1, 3. 5). I 4de Aargang fra 1872 har vi en Mængde Artikler vedrørende Friskolens Stilling, men ogsaa en udmærket Artikel om St. Hans Aften og Frørup Kilde (Nr. 41-45). I Aargangen 1873 offentliggør han »Nogle Blade af min Dagbog«, eller Minder fra 1850 (Nr. 33, 37, 39, 41, 42), og desuden Sagn fra Vejstrup Sogn om den onde Herremand Niels Brink paa Tidselholt (Nr. 49, 51). I 1874 fremkommer der en ny Række Artikler om Kirker og Kirkevarer (Nr 3-6) og en Folkelivsskildring, »Hans og Karen« (Nr. 46, 48, 52). I 1875 har vi foruden en Artikel om Spaniolerne paa Fyn (Nr. 16), Prøver af Folketro og Folkesagn om Ellefolk og Trolde. (Nr. 24)

Samme Aar, 1875, udkommer hans første Bog »Minder og Dagbogsblade fra 1848, 1849, 1850«. Denne Bog vækker ikke hans Ven, Morten Eskesens ubetingede Begejstring, og han skriver en ret advarende Artikel om den i »Fylla«, (1875 S. 365), hvor jo en Del af denne Bog Minderne fra 1850 allerede havde været offentliggjort. Sagen er den, at Rasmus Hansens Minder og Oplevelser fra Krigsaarene er en mærkelig virkelighedsnær Skildring af Soldaterlivet i Fred og Krig uden Retouchering af den Raahed og Smaalighed, som ofte klæbede ved baade Menigmand og Officerer i denne Krig, men netop derfor betydningsfuldt som Kildeskrift for alle, der vil have et usminket Billede af det danske Folk i Treaarskrigen. Det er en sjælden livfuld og virkelighedsfyldt Bog; jeg

ved ikke noget Sted at have læst en saa virkelighedsnær Skildring af en dansk Landsby, som ganske uventet bliver overrumplet af Tidenden om den kommende Krig, som i Rasmus Hansen Minder og Dagbogsblade fra Treaarskrigen.

Aaret før Rasmus Hansens Død udkommer hans betydningsfuldeste Bog »Gamle Minder I«. og umiddelbart efter hans Død »Gamle Minder II«, en utrykt Gamle Minder III har vi i »Dansk Folkemindesamling«. I Gamle Minder I og II samler Rasmus Hansen en stor Del af den Folkeoverlevering, han fra sin Barndom kendte fra Gudme og Gudbjærg, man kan sige, at første Del af Gamle Minder er en Gudmebog, hidrørende fra hans Moders og hans Svigermoders Fortællinger, som de kan huske fra deres Oldemoder født o. 1705. 2.den Del er en Gudbjærgbog, hvilende hovedsagelig paa hans Farmoders og de gamle Gudbjærgfolks Fortællinger. Rasmus Hansen siger selv i Forordet til første Samling af de Gamle Minder: »Vi har et gammelt Ord som siger: Alt smager af Karret. Og det skal indrømmes, at disse foreliggende Træk smager af min Fortælle- og Fremstillingsmaade, for ikke at nævne, at jeg har forudskikket Bemærkninger og tilføjet Slutninger her og der. Men jeg har intet ændret ved selve Sagnene, og jeg har gengivet Samtaler og fremstillet Tankesæt med den Troskab, Kærligheden til det menige Folk mellem Fædrene saa at sige nøder mig til. Hvad Kritikere end kan have at sige derom, bedes de at drages til Minde, her hverken foreligger historiske Bidrag og endnu mindre poetiske Forsøg, men ret og slet Træk af Folkets Liv og Tankesæt, gengivne efter mundtlige Fortællinger«.

Med andre Ord Rasmus Hansen vægrer sig imod, at han skulde ønske sine gamle Minder opfattet som objektive strengt historiske Bidrag til Fortidens Liv, og endnu mere at det blot skulde være en selvopfunden, digterisk Fremstilling af, hvad de gamle led. Nej, det er slet og ret folkelig Sagnoverlevering om Fortidens Liv, bortset fra den Iklædning, Rasmus Hansen har givet disse Sagn, og de bør derfor bedømmes som folkelig Sagnoverlevering, der af sine Bærere har været fortalt i fuld Overbevisning om Sagnenes Overensstemmelse med Sandhed og Virkelighed. Gør man det, kan jeg i al Fald ikke komme til andet Resultat, end at Rasmus Hansens Gamle Minder I—III er et ganske overordentligt betydningsfuldt Kildeskrift, til det 18. Aarhundredes Folkeoverlevering og Folketro, som burde kendes langt mere, end hvad det gør nu. Det er ikke blot et Kildeskrift, som kan fryde en Folkemindeforskers, en Historikers, en Sprogmands Hjerte, men det er ogsaa en Folkebog, velskrevet og letlæst som kun faa af den Art. Naturligvis maa disse Bøger læses med Kritik baade af læg og lærd, man maa paa Forhaand gøre sig klart, at dette mærkelige Forsøg paa at skrive Danmarkshistorie ud fra Folkeoverleveringens Vidnesbyrd naturligvis hviler paa en ensidig, paa mange Maader snæversynet og uretfærdig Almueopfattelse, som man derfor ikke har Lov til ganske umiddelbart at tage for objektiv historisk Sandhed, men som det det er, folkelig Fortælling om Fortidens Liv. Af de to Samlinger, Gudme- og Gudbjærgsamlingen, er den sidste utvivlsomt den bedste, naar det gælder at fremlægge virkelige historiske og kulturhistoriske Vidnesbyrd, den staar Virkeligheden saa

meget nærmere, som den er baseret paa hans elskede Farmoders Oplevelser i det særlig gammeldags Gudbjærg fra Tiden omkring 1765, mens derimod Gudmebogen er fjærnet et Par Slægtled eller tre fra sin Oplevelsestid og derfor paa Forhaand mindre paalidelig, mindre troværdig. Forskellen imellem Kristian den Femte, Herremændenes og de vilde Dyrs Konge, og hans af Almuen saa højt elskede Søn, Frederik den Fjerde, er derfor blevet næsten uhyggelig grel.

Som Prøve paa Gamle Minder I.s Fremstilling anførtes S. 46–48 Kristian den Femte og S. 86 Frederik d. 4de og Ladefogden, af Gl. Minder II anførtes S. 152–53 (Oldermandsskiftet).

Foruden Tredie Bind af Gamle Minder, som ligger uudgivet i Dansk Folkemindesamling, men hvoraf en Del af Stoffet fra Englænderkrigens Dage allerede er trykt i Fylla, saa har vi i Dansk Folkemindesamling Rasmus Hansens Hovedværk „*Prøver af Folkesagn og Folketro*" liggende i Manuskript. Jeg haaber, at det før eller senere skal lykkes mig at faa gennemført Udgivelsen deraf. Det er efter min Mening ligesom Gamle Minder et stort og værdifuldt dansk Kulturværk med et overordentlig rigt og indtrængende Førstehaandskendskab til den østfynske Folketro- og Sagnverden, som er det store Værks Kilde. Forfatterens Mening er ikke blot at fremlægge det store østfyenske Folketrosstof, han fra sin Barndom og senere Liv raader over, men ogsaa efter bedste Ævne at give en Forklaring paa denne gamle Tro for Eftertidens Mennesker. Denne videnskabelige Stræben har sine iøjnefaldende Fortrin og sine ganske aabenbare Fejl. Til Fortrinene hører, at Forfatteren selv fra sin Barndom af har kendt og med den mest levende Samfølelse tilegnet sig denne

gamle Tro, som særlig hans elskede gamle Farmoder har næret, hvor ærlig gammeldags Kristendom og ældgammel nedarvet Tro har indgaaet en næsten uløselig Forbindelse med hinanden. Rasmus Hansen fremstiller derfor Folketroen ud af Oplevelse, og ikke som de fleste Folkemindeforskere af Faget ud fra Iagttagelse eller Studium. Til Gengæld kan man ikke sige andet end, at Studium af Folkemindelitteratur fra andre Egne af Danmark eller Norden end Østfyn i ret høj Grad savnes, Rasmus Hansen kommer derved ligesom til at mangle Perspektiv i sin egen Opfattelse af Folketroen. Hans Forsøg paa at kommentere Folketroen ved Hjælp af Bibelen, af Sagaerne derunder ogsaa Hauchs Torvald Vidførles Saga og hans elskede Lærer og Mester Grundtvigs Skrifter, er gennemgaaende ikke heldige, naar man skal se paa dem ud fra strengt folkemindevidenskabeligt Synspunkt. Men naar man saa tænker paa, hvorledes store Aander som Grundtvig og Heiberg har vaaset paa disse Omraader, Grundtvig saaledes i sin store nordiske Mytologi og i Bragesnak, saa finder man det i høj Grad anerkendelsesværdigt, hvad Rasmus Hansen har naaet uden virkelige Forbilleder og Mønstre og uden de ypperlige Hjælpemidler, vi i voie Dage har i Feilbergs Jysk Ordbog og andre lignende Værker; sikker og klar er han, naar det gælder om at fremstille virkelig østfynsk Folketro, usikker og famlende, af og til ogsaa fantastisk, naar det gælder at klare samme Folketros Oprindelse og Udvikling. Jeg tror, at det vil være bedst at give en Prøve af dette Værk, hvor det er ypperst, hvor man virkelig gennem det faar Kendskab og Forstaaelse af den gamle Folketro, og jeg vælger dertil Afsnittet om

Marer og Varulve, saa vil ogsaa Tilhørerne faa et Indtryk af netop denne Egns Sagnverden, og faa Kundskab om Rasmus Hansens virkelighedsstærke Fremstillingsævne. Rasmus Hansen tager sit Udgangspunkt i en Begivenhed, som siges at være gaaet for sig i hans Fødeby Gudme, for snart halvandethundrede Aar siden, altsaa omkring 1725.

Rasmus Jensens Søn Jens var Byens dygtigste Karl, men han led meget af Mareridt. Længe vidste han ikke Rede paa, hvad der egentlig plagede ham i Søvne, og han vilde helst bilde sig selv ind, det hele kun var en Drøm. Men en Nat kom han først i Seng imellem Midnat og Hanegal, som netop er Tiden, da Marerne driver deres Uvæsen. Han laa da ogsaa vaagen i Sengen, da han hørte noget rusle ude i Foderloen foran Karlekammeret. Han kaldte paa sin yngre Broder, der laa i Sengen hos ham. Lidt efter aabnedes Døren, og de saa begge en Kvindeskikkelse komme listende ind i Kammeret. Det var klart Maaneskin, og Jens mente tydeligt at kunne kende hende. Han hilste derfor og sagde: »God Aften. du har vist vildet dig i Nat, eller ogsaa gaar du i Søvne?« Skikkelsen svarede ikke, men gav et dybt Suk og gik ud af Døren. »Hvem var dog det? spurgte den yngre Broder. »Saa jeg ret, saa var det Peder Jensens Anne«. Næste Morgen fortalte de to Brødre deres Oplevelse ved Davrebordet, der var ogsaa to fremmede Huskoner kommet til Stede for at karte Uld. De frittede Karlen ordentlig ud for at faa at vide, hvem hun var. »Jeg har kun en Mening«, svarede Jens tilsidst. »Jeg saa hende kun i Maaneskin eller, om I vil, i Mørke, Jeg vil derfor ikke vedstaa det hverken for Gud eller Mennesker, men efter denne min Mening lignede hendes Skikkelse Peder Jensens Anne«. »Ha, ha!« tog den ene Kone Ordet. »Hun er ogsaa en Mare, den Tøs. Havde du holdt din Mund, havde du snart bleven mareredet«. »Ja, men jeg laa jo lysvaagen«, svarede Jens. »Det havde ikke hjulpet dig«, vedblev den fremmede Kone meget ivrigt. »Hvor tør du dog sige det saa frit, at hun er en Mare«, spurgte Konen i Gaarden. »Hendes Moder er en Heks«, svarede Husmandskonen. »Vel ved jeg, at der kan gro en ret Gren paa et kroget Træ, og vi maa ikke dømme Pigen haardere, end vi kan forsvare det for Gud og

Mennesker. Men at hun er en Mare, kan da snart ethvert Menneske se, ja, en Blind skal være nær ved at føle det med sin Kæp, for saa vidt de gamles Paastand er rigtig, at alle, hvis Øjenbryn gror sammen, er Marer. Men hvad det ellers vedkommer at dømme Pigen, da er det jo egentlig hendes Moder, vi dømmer. Det er hende, der har forsyndet sig!« Den første Huskone er ikke for at rykke ud med, hvad det er, at Pigens Moder skulde have gjort, men den anden fortæller, at hun for at slippe Fødselssmerte er krøbet gennem en Horseham, d. v. s. den Hinde, hvori et Føl er blevet født. »Med en saadan Hinde skal de gaa ud i Marken ved den dybeste Midnat, naar der hverken skinner Stjerner eller Maane, de skal nævne Djævelens Navn, krybe igennem Hammen, idet de siger nogle Ord, som jeg ikke vil nævne, da de gør et Kvindemenneske Skam«. »Vi vil heller ikke høre de Ord«, sagde Konen i Gaarden, »for hvad vi ikke ved, har vi ikke ondt af, og hvad vi ikke forstaar, er vi ikke fristet til at gøre. Og Gud fri hver kristen Mø for at høre dem.« »Men«, vedblev Huskonen, »naar en gør dette, mens hun endnu er Pige, slipper hun som Moder alle Smerter ved Børnefødsler. Og det er ikke alene det, at hun kan rejse sig og staa op straks, men under hele sit Svangerskab føler hun slet ingen Svaghed, men er saa stærk, som kun Mødre ellers er, naar de giver deres Børn Bryster.« »Men underligt er det«, siger den første Huskone, »at her gaar aabenbar det gamle Ord i Opfyldelse, hvad So forbryder, maa Gris bøde for, eftersom det jo er saadanne Kvindfolks Børn, der bliver Marer«. »Ja«, siger den anden Kone, »Vorherre har jo selv sagt, at han vil hjemsøge Fædres Misgerninger paa Børn«. »Ja«, svarede den første, »men det kan jeg ikke lide ham for, hver skulde dog bøde for sit«. »Hold dig nu ikke klogere end Vorherre«, afbrød Manden i Gaarden, Rasmus Jensen, hende. »Se hellere lidt nøjere til, og du skal se, Vorherre og Mennnesker er enige i det Stykke. Siger ikke han: »Jeg vil hjemsøge Fædres Misgerninger paa Børn«; og siger Mennesker ikke: »Hvad So forbryder, skal Gris bøde for«. Men mindst af alt skulde vi lade Vorherre noget høre, han har bødet for det, vi alle har hrudt.« »Det siger Præsterne, han har«, svarede den ene Huskone, »men skal vi nu ogsaa tro, han har bødet for det, saadanne Kvinder har brudt? Hvad Fordel har saa jeg og andre Stakler, fordi vi har døjet, hvad han har lagt paa os? Er det dog ikke et Slags

Uret mod skikkelige Folk. Havde jeg vidst Rede og Rigtighed paa det hele, mens Tid var, jeg tror min sandten ogsaa, jeg havde puttet mig gennem en Horseham«. »Se nu vel til, du ikke forivrer dig«, afbrød Rasmus Jensen hende med Vægt. Det skal staa fast, at Vorherre har lidt for Alverdens Synder, saavel for deres, der dristig følger deres onde Lyster, som for deres, der gærne vilde, dersom det ikke var bagefter, men deraf følger just ikke, det gavner saadanne Kvinder noget, for salig bliver kun den, som tror Guds Ord. Men desuden er det ikke saa lige en Sag for dem, selv her i Tiden, som føder Børn uden Smerte: De har jo gjort dem lige med Fæet i et Stykke, og det siges for vist, at de bliver det i alle. Jeg har da hørt det af min Farmoder, der var en Kone af det Slags, som ikke findes under hver Busk, ikke i hver By og knap i hvert Land, at saadanne unaturlige Kvinder stod i samme Forhold til deres Børn, som ethvert Dyr stod til sine Unger. De kunde ikke elske dem som Mennesker, fordi Vorherre havde givet dem et Dyrehjærte til Straf for, de havde gjort dem gemene med Fæet. De kender altsaa ikke noget til Moderglæden, der jo efter Vorherres Ord rigelig skal kunne opveje Angsten og Smerterne, der er gaaet forud«. »Du er en god Mand at tale med«, svarede den Huskone, der havde ytret, at hun ikke kunde lide Vorherre, fordi han havde lidt for Heksenes Synder, »hos dig kan vi faa Sandhed at høre. Og Gud forlade mig den slemme Synd, at jeg sagde, jeg ogsaa havde krøbet gennem Horsehammen, havde jeg vidst det forud«. »Det gør han nok«, svarede Manden, »For han er i Sandhed god at bede«.

Rasmus Hansen fortsætter med at lade den unge Karl, Jens, Sønnen i Gaarden, der havde set den unge Pige i sit Kammer, spørge de to Huskoner ud om Marerne og lade dem fortælle videre derom ved Kartegilde, men her vil det være passende at afbryde. Jeg tror, at Tilhørerne vil have faaet et Indtryk af Ejendommeligheden ved Rasmus Hansens Fremstilling af Folketroen og for Resten ogsaa af Fortidens Historie i gamle Minder, han fører det frem i levende Samtale og ildfuld Drøftelse af Fol-

ketroens Problemer. Disse Samtaler er som Goethes Levnedsskildring, Digtning og Sandhed. De er Digtning ligesom Samtalerne i Snorres Kongesagaer, fordi det ikke er muligt Aarhundreder igennem at bevare en saadan Samtale eller Drøftelse i dramatisk Form, noget helt andet er det med et Sagn i episk Form, men de er Sandhed, fordi de er udsprunget af Mindet af ganske lignende Samtaler, som Rasmus Hansen selv har oplevet i sin Barndom og Ungdom. Derfor er han ogsaa i Stand til med saa fin en Karakteriseringsevne at tildele de enkelte optrædende Personer netop den Viden om Folkets Tro, som de efter deres Alder og Livsforhold virkelig er i Besiddelse af. Derfor er Rasmus Hansens Sagnoptegnelse i det hele og store saa beundringsværdig. Mens Tang Kristensen paa en vis Maade river Sagnene ud af deres naturlige Livsforhold for ligesom at samle tørrede Planter til sit Herbarium, saa gengiver Rasmus Hansen Sagnene og Troen med den Livsfriskhed, de har haft for ham fra hans tidligste Barndom af, fortalt først og fremmest af hans elskede gamle Farmoder. Det personlige spiller tit saa ringe Rolle for Tang Kristensen, Folkets personlige Forhold til den fra Fædrene nedarvede Tro, den større eller mindre Inderlighed, hvormed de enkeltte Fortællere knytter sig til den gamle Digtning og Tro. Desværre dør Rasmus Hansen i forholdsvis ung Alder midt i sin sene og dybe Modning, blot 58 Aar gammel. Om han blot havde levet 20, ja 10 Aar til, saa havde han været et af vore bedste Navne indenfor den danske Folkemindelitteratur. Nu døde han, mens han alligevel kun var i sin Vorden. Dybere og sandere end nogen anden, selv gamle Feil-

berg, hvis Hundredaarsdag det i Overmorgen er, vilde han kunne have fremstillet den danske Folketro, de gamles Tro.

Lad mig til sidst fremdrage et andet Vidnesbyrd fra Rasmus Hansens Forfatterskab, hvor vi paa samme Maade, som i Fortællingen om Marerne, mærker hans Tilslutning til den gamle Folkeoverlevering, og hvor vi ligesom hører hans fynske Hjærte slaa. Jeg vælger et Stykke fra Gamle Minder II. (S. 220 f.) hvor Farmoderen har fortalt om Forholdet mellem Karle og Drenge i gamle Dage, hvorledes Karlene, der selv blev mishandlet i Kongens Tjeneste og paa Hovmarken, lod Pryglene videre gaa. En Karl, som havde ligget ved Rytteriet flere Aar, tvang, naar han kom sent hjem om Aftenen, Drengen til at staa op og trække hans lange Rytterstøvler af. Det maatte ikke ske ved Hjælp af en Støvleknægt eller med Hænderne, nej, han skulde tage Støvlerne mellem sine bare Laar, klemme dem haardt sammen og paa den Maade drage Støvlen af. Saaledes havde Karlen selv, sagde han, maattet gøre for Underofficeren, mens han laa ved Rytteriet, og det maatte jo saa høre med til god Orden. Drengen maatte derefter viske hans Støvler og stoppe dem med Halm indvendig, hvis de var vaade, og det skulde han ogsaa gøre nøgen. Karlen var slet ikke undseelig ved sin Færd, som han tværtimod roste sig af, og flere tog Skikken op efter ham. Pigerne og Konerne holdt det imidlertid for en gruelig Uskik og paastod, at Karlene ved saadan Færd gjorde Folks egne Huse til et Helvede, og af det Slags var der mere end nok, der var jo Skolen og Hovgaarden, og der var Soldatertjenesten, saa det var godt, saa

længe Folks egne Huse kunde have lidt Lighed med Himmerig. Da Karlene ikke lod til at ænse saadan Tale, tog Kvinderne Sagen fra en anden Side, idet Pigerne ligefrem nægtede at lege eller danse med Karle, der øvede en saadan Færd. Ja, hvis en af dem bejlede, var det en Aftale, at han fik sendt en Kurv med nogle Garnnøgler og Naale og saa nogle Teglstensbrokker. Det skulde sige ham, han kunde lave til at sy om sig selv, og mens han gjorde det, tørre sine Øjne paa en Teglsten. De fleste Karle gav Køb for saa megen Modstand, men de gjorde et Rim, hvori de udøste deres Harme, og det lød:

»Er det dog ikke et Helvedes Spil,
at Manden skal gøre, hvad Kællingen vil!«

Men Konerne støttede Pigerne, og i Samlag gjorde de et Svar til Karlenes Rim. Det lød saaledes:

»Nej, — det er bare Kærligheds Spil:
Pigerne kræver, hvad Hjærterne vil!«

Denne Menneskeligheds- og Frihedsfølelse er saa karakteristisk for Østfynboerne, den har i højeste Grad præget to af deres bedste Mænd, Gaardmand Kristen Hansen i Vejstrup og hans Tjenestekarl Rasmus Hansen. Ved deres offervillige Hævden af Kærlighedens Ret til Børnenes Frigørelse fra legemlig Mishandling og sjælelig Underkuelse i den gamle Almueskole, har Østfynboerne øvet en uudslettelig Indsats i dansk folkelig Kultur. De har indpodet deres egen Friheds- og Kærligheds Aand i den gamle stivnede Soldaterskole, saa vi Landet over har faaet en fri og menneskelig Børneskole, hvor Børnene ikke faar deres Lærebog indterpet, men hvor de lærer at kende og elske Hjemstavn og Fædreland til Guds Ære. Bag

Mændene staar de østfynske Kvinder; de har i deres Kærlighed til Børnene som de svage og hjælpeløse drevet Mændene frem og, naar de var modløse eller vrangvillige, hævdet:

»Nej, det er bare Kærligheds Spil:
Kvinderne kræver, hvad Hjærterne vil.«

Denne Frihedstrang, denne Kærlighed, denne Menneskelighedsfølelse, dette Had til legemlig og sjælelig Undertrykkelse af de svage, luer i Rasmus Hansens Bøger og gør dem til en Oplevelse for hver den, som engang har lært dem at kende. Jeg vil haabe, at mange af de her tilstedeværende Tid efter anden maa skaffe sig »Gamle Minder« i Hænde og læse dem, det er de ærlig og redelig værd.

Paa given Foranledning gør jeg opmærksom paa, at der findes en Række af Rasmus Hansens Sagnoptegnelser trykt i Fynsk Hjemstavn I—IV. Sagn fra Gudbjærg Nr. 1—15 saaledes i F. Hj. Is. 16, 29, 42, 62, 78, 111, 124, 157 f.; Sagn fra Gudme Nr. 1—19 i F. Hj. II s. 61, 107, 141, 174 f.; Sagn fra Veistrup i F. Hj. III s. 45 f. 93 f., 142 og 190 f. Sagn fra Oure og flere Steder Nr. 1—22 f. i F. Hj. IV s. 76 f., 124 f. og 138. Desuden er følgende Sagn i Tang Kristensens Danske Sagn optegnet eller meddelt af Rasmus Hansen: 1ste Række II G. 243 H. 227, 461, 517, III 1139. V Nr. 609 og 1576, VII 351, 352, 355, 362, 1112, 1124, 1197; 2den Række I Nr. 591, II G. Nr. 246, H 24, 33, 39, 49, 50: Jysk Almueliv Tillægsbind I Nr. 1071, III. Nr. 1835. Desuden findes i Friskolens Tidende 1894 II s. 318—20 og 322—325 et Uddrag af Prøver af Folkesagn og Folketro »Om Eftervarsler« ved V. Bennike. I Dansk Folkemindesamling findes foruden Gamle Minder III og det lige nævnte store Manuskript Prøver af Folkesagn og Folketro et Par Pakker med Manuskripter og Udkast af ret begrænset Værd (DFS 1922 138 I-II), deriblandt dog et ret stort Manuskript »En Danmarkshistorie« og forskellige Folkelivsskildringer i mere digterisk Form (»Mads eller et forfejlet Liv«, »Kjeld og Magdalene«, »En Konemand« o. s. v.). Desværre er Rasmus

Hansens værdifulde Dagbogsoptegnelser fra Krigsaarene gaaet tabt, det samme gælder ogsaa Manuskriptet til »Minder fra min Barndom«, som Morten Eskesen har trykt i Rasmus Hansens Mindebog s. 3—78. Heri er ogsaa trykt »Til Kolds Mindekrans« (S. 81—143) Sange af Rasmus Hansen skrevne paa Sygelejet (S. 147—152) og endelig Mindetaler og Sange ved Rasmus Hansens Jordefærd (S. 155—176).

Hjemstavnen og Folkesindet.

Af Forstander Peder Bukh.

HVERT Folk har sin særlige Folkekarakter — som alle, der hører Folket til, vokser ud af ligesom Grenene af Stammen: Grenene kan være forskellige, men alle har i sig Stammes Tegning i Veddet, og Stammens Saft er også Livskraften i Grenene.

Hver enkelt i Folket har Folkestammens Tegning i Sjælen, og Livskraften strømmer fra Folket ud til den enkelte.

Ud af Folkets *Natur* og Folkets *Ånd* vokser Folkets ejendommelige Åndsliv og Kulturliv: i Kirke og Skole, Samfund og Hjem, Arbejde og Fest, Videnskab og Kunst. En Arv vi får som Danmarks Børn, og som vi i vor Tid i høj Grad trænger til at tage op, så det bliver en levende Arv: ikke gemt hen som Antikvitet, men sat ind som Næring for et Nutidsliv efter Tidens Vilkaar og Fædrene værdigt. —

Navnlig i det 19. Århundrede er Folkenes Særpræg erkendt. Spøgende er f. Eks. de tre nærstående nordiske Folk karakteriseret i Sangen: »En Skål for de blinkende Søernes Bånd«, hvor vort Folk karakteriseres som mageligt. Et sådant karakteriserende Tillægsord trænger altid til nærmere Forklaring. Magelighe-

den hos vort Folk er ofte forbunden med og forveksles tit med en vis undselig Beskedenhed, der atter kan have Rod i en indre Sandhedstrang. Uffe blev antaget for magelig, men det skyldtes, at han ikke vilde bruge sine Evner til Pral, men til Dåd, han skyede al udvendig Demonstration (som Danskerne endnu, når vi kun med halvvejs Modvilje rejser os for Nationalsangen). Uffe vilde ikke ved at vise sine Evner skabe en Forventning, som Virkeligheden måske ikke kunde indfri, hellere overraske ved at kunne mere end ventet, når Opgaven virkelig lå for. »Føst nær der æ Nø o Fa'r, — kommer Jyden ud a Dar«, eller, som Blicher også siger: »Først sig beviser det danske Mod, når Døden begynder at kryste«.

Sagnets Hamletskikkelse ejer lignende Træk, men også som Hamlet fremtræder hos Shakespeare udtrykker han dybtliggende danske Karaktertræk (som Jørgen Bukdahl har vist) og afslører en farligere Hæmning for Handlekraft i dansk Folkesind end den oven for nævnte, nemlig Fantasteriet, Drømmen og Overvejelsen, der udmarver Slagkraften.

Afgørende for Udfaldet bliver i så Tilfælde Viljens Styrke, og fra gammel Tid har man i vort Folk forstået, at Viljestyrken afhang af Sindets indre Bundethed eller *Troskaben*. I vore tre Hovedsagnkredse: Siklingesagnene, Rolf Krake-Sagnene og Starkad-Sagnene prises Troskaben, mod Ægtefællen, mod den kårne Herre, mod Fædrenearven.

Og Sagndigtningen er god at bygge på, når det gælder Folkepsykologien. Derpå byggede Grundtvig for en stor Del sin Folkekarakteristik, som han f. Eks. udtrykker i Vendinger som: »Immer bejled' danske Helte mildt til Fredegodes Navn«, eller »Hjertelighed

er vor Perle«. Nu om Stunder bygger Folkepsykologien med Thorkild Gravlund i Spidsen (»Dansk Folkekarakter« 1920, »Sysselbogen« 1931) på mange flere og vidt forskellige Enkeltheder, lige som man også i Stedet for at karakterisere Folket under et omtaler dets enkelte Dele og således knytter Folkekarakteristikken til *Hjemstavnen* og dens historiske, sociale, erhvervsmæssige og geografiske Forhold.

Ganske kort skal her som Eksempel skitseres et Par Hovedtræk i det jydske Sind.

1. *Det forstandsovervejende*: Fornuften hersker i overvejende Grad over Følelse og Fantasi (og tildels Vilje) hos Jyden. — Jyderne er de gamle (Fornuften), Sjællænderne de unge (Følelsen), Fynboerne Børnene (Fantasien). Skal en Sjællænder bejle, spørger han: Er hun ung, Fynboen spørger: Er hun køn, Jyden: Haar hun nøj! — Jyden siger: Kan det betale sig — og er i det hele tilbøjelig til at vurdere i Pengeværdi, selv et Højskoleophold: »A tøtt a håd fåt nok for de halvtredjehunner Kroner!«

Dette hænger sammen med en vis Realsans og Lyst til at vurdere, også moralsk. Jyden har Sans for Penge, navnlig de små Beløb: Skilling til Skilling bliver omsider Daler, men han vurderer også etisk. Er han en gue Mand? spørger en Jyde først over for en fremmed, mens Sjællænderen i Stedet for karakteriserer ham, finder hans Ejendommeligheder.

Jydsk Kristendom har sin Styrke i det etiske, fynsk i Stemningsfylden.

Jyden er prøvende, betænkelig, sindig. Tøv lidt! siger han.

a. Det forstandsovervejende hos Jyden kan blive til Påholdenhed (»Du skal elske dine Specier af ganske

Hjerte og Sjæl og dine Stude som dig selv«), Rethaveri, Småtskårethed i det hele taget. Men i Jyder ligger samtidig en Drift til at regne med den store Tabel: »Når der skal være Gilde, så lad der blive Gilde!« Med en Blanding af Stædighed og Trofasthed kan Jyden sætte alle Hensyn til Side og bringe Ofre for Frihed, for Ret, for hvad han har kær (De »stærke Jyder«). En jydsk Soldat blev under Øvelserne kommanderet til at tage sin Forlovelsesring af for ikke at ridse Geværskæftet, men han vilde ikke: A holder for meget af min lille Marie, til a sku' lægge min Ring!

2. *Indesluttethed* — det er den anden jydske Hovedegenskab, jeg vil nævne. Jyden er Ener — mere end Øboen. Søren Kierkegård er den typiske Jyde — som Grundtvig er Sjællænder. Jyden ser ind ad, er grublende, Øboen ser mere ud ad, efter Fællesskabet med de andre. På Sjælland siger man: »Du er da vel ikke folkesky«, og det betyder i en Sjællænders Mund omtrent så meget som: Du er da vel ikke sindsyg. Men Jyderne har alle (i alt Fald Vestjyderne) lidt Hang til at være folkesky. Selv når Jyderne handler, trækker de sig ind i sig selv og sætter Skel mellem sig og de andre. Sjællænderne laver Fester (Skovfester) alene for at kunne komme sammen med andre — og snakke. »Lad os snakke, mens vi er levende, når vi dør, kan vi gerne komme til at ligge ved Siden af en, der ingen Ting siger«, hedder det på Sjælland.

Den indesluttede Jyde knytter sin Sjæl til Naturen. Han har ikke så megen Sans for Naturens Skønhed som Øboen, ikke så megen æstetisk Sans, men han kan på næsten primitiv Vis føle sig dybt forbunden med den Natur, der omgiver ham (også Dyr og Fugle).

Hans Fædrelandskærlighed får ofte Karakter af Hjemstavnsfølelse (Hjemstavnsbevægelsen, også Hjemstavnsdigtningen er udgået fra Jylland), mens i alt Fald Sjællændernes Nationalfølelse har mere Tilknytning til Folket, er Landsmandsfølelse.

a. Den jydske Indesluttethed kan ofte være parret med en stærk Selvbevidsthed og Stejlhed. Det farisæiske frister Jyden. Alene det at han er Jyde giver ham et Plus frem for andre Danske — i hans egne Øjne! Ved Avertering fremhæves, at den pladssøgende er Jyde: »Undertegnede *Jyde* søger Plads. — En ung Karl *(Jyde)* søger Plads — o. s. v. Det er vist også rigtigt, at Jyderne foretrækker en Landsmand i snævrere Forstand til at repræsentere sig på Tinge og andet Steds; og jydsk Lokalpatriotisme kan ofte både have snævre Grænser (Sønderjylland) og give sig pudsige Udslag. Da en sjællandsk Soldat byder en vestjydsk Kammerat Skrå fra Ålborg, svares der: »Nej — a æ opfødt ved Ringkøwing Skro!«

b. Men den jydske Indesluttethed kan også være parret med sjælelig Blufærdighed. Jyden har svært ved at vise sine Følelser, og han taler sjældent om dem. Selve Ordet Følelse findes ikke i Jydsk. I »E Bindstouw« fortælles om en Herremand, som efterstræber en ung Pige, som er ulykkelig derover. Moderen mærker dette og siger: »Hwa skåe do bette Ann?« Hon swår ett nøj o et andet end: »To de ved a ett, en ka ett altid vær lig' glå«.

Også på anden Måde viser Blicher i »E Bindstouw« Jydernes Uvilje mod at bruge stærkt følelsesbetonede Udtryk. Når man har hørt en Historie eller Vise siges ikke, som det vilde hedde i en Københavners Mund: »Det var da en henrivende Historie«, eller:

»Det var en uimodståelig komisk Vise«. Nej, det hedder: »Den var ett så møj slem«, såh Kjen Muotes, eller: »Den var ett så møj tovele«, såh æ Skwolmejster. »Favre Ord gør ikke Kålen fed«, siger et jydsk Ordsprog, eller: »Store Ord og Fyld (Fjer), det er let Last«.

Om sjællandsk — lollandsk, falstersk, bornholmsk m. m. — Folkekarakter skal her af Mangel på Kendskab ikke siges noget. Man kan jo egentlig også kun tale om, hvad man selv har hjemme i. Ellers burde ved nærværende Lejlighed særlig det fynske Sind omtales. — En Jyde kan komme til at elske dette (sydfynske) Sind — det legende, lyse. Men det er svært at karakterisere, både dulgt og modsætningsrigt som det er. Fynboen holder ikke af det udprægede — eller ejer det i alt Fald ikke selv. En fynsk Husmand havde som Mundheld: »Det ka sejes — å det ka itte sejes — å det ka sejes i en ves Fåstand!« — Jamen det er jo Vrøvl, sagde man. »Det ka sejes!« svarede han, og længere fik man ham ikke.

Men dette er ikke Udtryk for Slaphed. Fynboerne er tværtimod adrætte (et fynsk Udtryk). De holder af at kappes og at være foran, og de har hyppigt været det. De har Fantasi og Livlighed til at forsøge det uprøvede (men er egentlig traditionsbundne). De har Idealitet og poetisk Stemning i Sindet til at gøre Livet til mere end Slid for Brødet (men er slet ikke mindre bundne til Pengeværdier end Jyderne! — det dølges kun mere). Livet, Hjemlivet, skal være muntert og skønt, med Stemning og Ånd over. H. C. Andersen (og Mads Hansen) er Typen.

Hvad skyldes denne Forskel i Folketypen? »Det kommer af de skyggefulde Bøgetræer«, hedder det i

Sangen. Det er Skæmt, men hvem ved! Jylland har Nåletræer som Norge, og Jyden »stikker« som Nordmanden! Naturen præger Sindet mere, end man tror. Hvor »står« Jyden i Sind og Skind godt til Granplantagen! Heden og Havet — begge Dele *er* i det jydske Folkesind. Og Fjorden! Man kan tale om en Limfjordsdigtning, en Limfjordsretning i vort Folkeliv, som kan påvises fra Kr. Kold over I. P. Jacobsen til Jakob Knudsen, Johs. V. Jensen, Skjoldborg, en realistisk Retning med et mandigt Krav om Ægthed. Eller tænk på Ligheden mellem sydfynsk Natur og Sind: det smilende blide, det dulgt mangfoldige — hvor er der Bund? »Af disse grønne Marker, af denne stolte Sø, har Danske lært i Tusind År at leve og at dø« (Valdemar Rørdam).

Og Folkepræget giver atter Egnen Karakter (der er den stadige Vekselvirkning). Hvis vi tænker på Sydfyn: Pyntelighеden og Hyggen i Stuer, Haver og Huse, Gårdtyperne, Klædedragten — eller der kan nævnes Ting som de gamle Folkedanse, som havde sit Særpræg efter hver Egn. Ligeså Arbejdslivet (med dets særlige Skikke, Høstskikke o. s. v.)

Dog her skifter atter Årsag og Virkning: Jordens Beskaffenhed bestemmer over Arbejdets Art og Præg, og dette er igen medbestemmende på Folkekarakterens Udvikling.

Det samme gælder Hjemstavnens Beliggenhed i Riget (tænk på Forskellen på Vendelboen og Sønderjyden på den ene Side, Sjællænderen i Københavns Amt på den anden Side). Dertil kommer endelig historiske Forhold: Sønderjyderne Stilling som Grænsebefolkning, Bøndernes Undertrykkelsesgrad på de enkelte Egne, en Befolkningsdels Erhverv som Søfolk o. s. v., o. s. v.

Sådan knytter mangfoldige Tråde Hjemstavnen og Folkesindet sammen.

Det gælder også vort Land i sin Helhed. Dets Beliggenhed (så langt fra Kulturens Udgangspunkter) og dets Lidenhed har bestemt dets Historie (og dermed ogsaa Folkelivets Åndspræg). Der er en nøje Forbindelse mellem disse to geografiske Kendsgerninger og så vor hele *farefulde* Historie, hvor vort Folk Gang på Gang har maattet erfare, at ikke egne Kræfter holdt Folket i Live. Det kan svække den sunde Selvfølelse, men også stemme Sindet til det »Folkeliv af Guds Nåde«, som Grundtvig vilde, og som hans Vækkergerning (Højskolen) er et Led af.

Sådan vender vi tilbage til, hvad vi begyndte med: Forbindelsen mellem Folkesindet og Folkelivets eller Folkekulturens særlige Art og dermed også Folkets særegne Indsats. Men vi har set, at bag ved ligger igen Hjemstavnen, *dens* særlige Karakter. — Hvert Folk har sit at yde, men det kan kun blive i Stand dertil ved at være trofast mod sig selv. Vi skal værne om vort Folkesinds Egenart, men det sker, hvis hver enkelt — stor eller lille — Folkedel vogter på sin Ejendommelighed. Vort Lands Delthed i Øer og Halvøer har skabt den Mangfoldighed af Typer, hvis Sammenspil udgør vort Folkesinds Rigdom.

»Vort Land nævnes idelig det lille Danmark. »Lille« passer kun såvidt, at Jordomraadet er ikke meget udstrakt. Men vore Kyster er det. Folkemængden fylder ikke stort i Tal, men af Folketyper ejer Danmark en Rigdom. Dybe Karakterforskel og stærk Udvikling af Særpræg har hjemme i det gamle, gæstfrie Lands vide Egne af menneskeligt Væsen. På dette Felt kan der ikke tales om, at Landet er lille, *Danmark er stort*« (Gravlund).

Deltagerliste.

1. Frøken Ingeborg Abild, Kongerslev Mejeri, Kongerslev.
2. Musiklærerinde Frøken Agnes Juhl-Andersen, Nyelandsvej 83, København.
3. Lærerinde Frøken Hanne Andersen, Bogø.
4. Ingeniør C. Andreasen, Kongensgade 31 B, Odense.
5. Skoleelev Hardy Andreasen, Kongensgade 31 B, Odense.
6. Lærerinde Frøken Eline Bak, Hornbæk Skole, Randers.
7. Cand. mag. R. L. Balslev, Rosenørns Allé 41, København.
8. Landmand Frode Bendixen, Humble.
9. Gaardejer Valdemar Bendixen, Humble.
10. Baron Berner-Schilden-Holsten, Langesø.
11. Malerinde Fru Kath. Blicher-Hansen, Middelfart.
12. Frøken Henriette Blædel, Hostrupvej 6², København.
13. Oberstløjtnant Chr. Bokkenheuser, Viborg.
14. Fru Meta Bukh, Vejstrup.
15. Forstander Peder Bukh, Vejstrup.
16. Lærerinde Jensine Christensen, Vosmose, Vejstrup.
17. Fru Johanne Christensen, Fru Ingesvej 12, Sorø.
18. Pastor J. Chr. Clausen, Korinth.
19. Skolebestyrer Peder A. Dissing, Otterup.
20. fhv. Forstander Thøger Dissing, Vejstrup.
21. Friskolelærer Kr. J. Elkjær, Oure.
22. Arkivar Hans Ellekilde, »Dansk Folkemindesamling«, København.
23. Fru Sine Ellemann, Vejstrup.
24. Lærer N. M. Elling, Søndersø.
25. Fru Inger M. Engelstoft, Køge.
26. Godsekspeditør L. Engelstoft, Køge.
27. Lærerinde Frøken Mine Eriksen, Hylke Skole, Hylke.

28. Fru Benta Fich, Karen Brahesvej 2 A, Odense.
29. Faktor Carl Genius Fich, Karen Brahesvej 2 A, Odense.
30. Mejerist Niels Frederiksen, Helsinge Mejeri, Gørlev.
31. Lærer H. Chr. Frydendahl, Krarup Skole, Espe.
32. Bogbinder L. P. Fuglesang, Fruens Bøge.
33. Stud. mag. Chr. B. Graversen, Odense.
34. Adjunkt Frøken Gudrun Gregersen, Kongevej 100, Sønderborg.
35. Lærerinde Frøken A. Hansen, Græshave, Gloslunde.
36. Lærerinde Frøken Anna Hansen, Hessum, Otterup.
37. Bryggeriejer Chr. Hansen, Tved, Svendborg.
38. Lærerinde Frøken Ingeborg Hansen, Dronningensgade 100, Fredericia.
39. Lærerinde Frøken Mette Marie Hansen, Svanninge, Millinge.
40. Husejer Thorvald Hansen, Tved, Svendborg.
41. Bibliotekar Ejler Haugsted, Skt. Pauls Kirkeplads, Aarhus.
42. Overlæge O. Helms, Nakkebølle Fjord, Pejrup.
43. Amtsforvalter A. Holck, Maribo.
44. Pensionist J. P. C. Holck, Landsognet, Sorø.
45. Frøken Lizzie Holck, Nakskov.
46. Lærerinde Frøken Valborg Hougen, Kragerø, Norge.
47. Overlærer J. Høirup, Realskolen, Nyborg.
48. Kommunelærerinde Frøken Kath. Jakobsen, Trekroners Vej 7, Viborg.
49. Lærerinde Frøken Laura Jacobsen, Læborg, Vejen.
50. Overlærer J. P. C. Jarlund, Kalundborg.
51. Pastorinde Fru M. Jensen, Østervoldgade 85, Nyborg.
52. Seminarist Louis Jensen, Vejstrup.
53. Lærerinde Frøken Michella Jensen, Damgade 9, Rønne.
54. Gaardejer Peder Jensen, Nørregaard, Vejstrup.
55. Blomsterhandler Arthur Jones, Bredgade 18, København.
56. Proprietær Jørgensen, p. T. Tiselholt, Vejstrup.
57. Døvstummelærerinde Frøken Augusta Jørgensen, Kronprinsensgade 5, Nyborg.
58. Seminarielærer Knud Knudsen, Silkeborg.
59. Lektor Regnar Knudsen, »Klinten«, Vejlby Krat, Risskov.
60. Amtmand Ove Koefoed, Ørkildshus, Svendborg.
61. Frøken Kristine Kristensen, Hadsten.
62. Dr. phil. Marius Kristensen, Lyngholmsvej 47, Vanløse.
63. Adjunkt Carl Langballe, Haslev.
64. Lærerinde Frøken Marie Larsen, Torpen, Humlebæk.

65. Lærerinde Frøken Sigrid Lind, Udby Pigehjem, Nr. Aaby.
66. Skoleelev Vagn Aage Lind, — —
67. Lærerinde Frøken Johanne Linderberg, Dr. Abildgaards Alle 8², København.
68. Dr. phil Vilhelm Lorenzen, Parkvænget 8, Hellerup.
69. Typograf Carl Lunøe, København.
70. Lærerinde Frøken Helga Madsen, Jerslev, Brønderslev,
71. Husejer Anton Mikkelsen, »Solvang«, Vejstrup.
72. Kaptajn, Baron Cai Schaffalitzky de Muckadell, København.
73. Frøken Mathilde Møller, Slotsvænget, Hillerød.
74. Museumsinspektør C. Neergaard, Nationalmuseet, Kbh.
75. Lærer Kr. Nielsen, Vester Hæsinge.
76. Lærerinde Fru Marie Nielsen, f. Dissing, Otterup.
77. Kommunelærerinde Frøken Marie Nissen, Holmen, Vejle.
78. Statsgeolog Dr. phil V. Nordmann, Melchiorsplads 5³, København Ø.
79. Fru Nordmann — —
80. Museumsinspektør Johs. Olsen, Svendborg.
81. Friskolelærer Thorvald Olsen, Vester Hæsinge.
82. Købmand Chr. Thygesen Pedersen, Døstrup, Sønderjylland.
83. Lærerinde Frøken Jensine Pedersen, Ørslev.
84. Fru Kristine Pedersen, Vosmose, Vejstrup.
85. Lærer L. J. Pedersen, Uhre Skole, Brande.
86. Bibliotekar T. Brandt Pedersen, Folkebiblioteket, Nyborg.
87. Frøken Pouline Poulsen, Aalborg.
88. Postbud H. P. Rasmussen, Otterup.
89. Bryggeriejer H. P. Rasmussen, Refsvindinge.
90. Fru Rasmussen, —
91. Lærerinde Frøken Karen Rasmussen, St. Blichersgade 12³, Aalborg.
92. Forfatterinde Frøken Christine Reimer, Falen 5, Odense.
93. Lærerinde Frøken Ida Rosqvist, Lovisa, Finland.
94. Seminarieelev Frøken Thora Skousen, Nykøbing Mors.
95. Overretssagfører Erik Svarre, Køge.
96. Fru Marie Svarre —
97. Lærer N. Chr. Sørensen, Langaa Skole. Rygaard.
98. Godsejer Poul Teisen, Tiselholt, Vejstrup.
99. Frøken Esther Thamdrup, Aaboulevard 14², København.
100. Kommunelærer Redaktør J. Thamdrup, —
101. Fru Oline Thamdrup, —

102. Redaktør Jens Therkelsen, Ringe.
103. Kommunelærerinde Frøken Dagny Thomsen, Grønnegade 28, Rønne.
104. Kommunelærerinde Frøken Hedvig Thomsen, Grønnegade 28, Rønne.
105. Lærerinde Frøken Marie Valentin, Aagade 29, Nykøbing Mors.
106. Døvstummelærerinde Frøken Johanne Weile, Dyrehavevej, Nyborg.
107. Overdyrlæge E. Aagerup, Aalborg.
108. Fru Aagerup, —

REDAKTIONSUDVALG:

J. Chr. Clausen, Sognepræst, Korinth.

Thøger Dissing, fhv. Højskoleforstander, Vejstrup.

REGNSKAB

FOR

»DET 9. DANSKE HJEMSTAVNS-STÆVNE«

28. JULI - 5. August 1931

INDTÆGT:

Betalt af Deltagerne	Kr.	4554,00
Tilskud fra Julius Skrikes Stiftelse	"	300,00
Svendborg Amts Skolefond	"	250,00
Landbosparekassen for Fyn	"	100,00
Svendborg og Omegns Sparekasse	"	50,00
Svendborg Bank	"	50,00
Indvundne Renter	"	21,00
Ialt	Kr.	5325,00

UDGIFT:

Kost og Lokaler m. v.	Kr.	1838,00
Honorar til Foredragsholdere	"	1147,00
Kørsel	"	823,50
Trykning af Program og Sange	"	334,90
Emblem	"	115,00
Leje af Dampskib	"	225,00
Kaffe i Ærøskøbing	"	106,00
Kundgørelser	"	56,65
Løbende Udgifter	"	230,10
	"	4876,15
„Svendborg Amts hist. Samfund" for Beretningen	"	448,85
Ialt	Kr.	5325,00

„Birkely", Vejstrup i Juni 1932.

Thøger Dissing.

Regnskabet er gennemgaaet, og der er intet fundet at bemærke.
Tiselholt d. 3/7 1932.

Poul Teisen.

Indholdsfortegnelse

for

Beretning om »Det 9. danske Hjemstavns-Stævne«

		Side
1.	Lederens Beretning:	3
2.	Statsgeolog Dr. phil. V. Nordmann: Sydøstfyns geologiske Forhold	51
3.	Museumsinspektør C. Neergaard: Oltidsminderne i Gudme Herred	67
4.	Dr. phil. Marius Kristensen: De sydfynske stednavne	79
5.	Magister Poul Andersen: Fynske Folkemaal	86
6.	Dr. phil. Vilh. Lorenzen: Sydfynske Herregaarde.	93
7.	Dr. phil. Holger Hjelholt: Sydfynske Vandmøller	98
8.	Overlæge O. Helms: Sydfyens Fugleliv	106
9.	Stud. mag. Chr. B. Graversen: Vejstrup Aadal	111
10.	Lærer H. Chr. Frydendahl: Jernudvinding paa Fyn i gamle Dage	116
11.	Museumsinspektør Johs. Olsen: Svendborg og Ørkild	121
12.	Cand. mag. R. L. Balslev: Kansler Johan Friis.	127
13.	Baron Cai Schaffalitzky de Muckadell: Niels Juel	145
14.	Dr. phil. Marius Kristensen: Brødrene Wegener fra Gudbjærg	148
15.	Valgmenighedspræst Anders Nørgaard: Den aandelige Vækkelse i Sydøstfyn for 100 Aar siden	154
16.	Bibliotekar Hans Ellekilde: Friskolelærer Rasmus Hansen i Vejstrup	163
17.	Forstander Peder Bukh: Hjemstavnen og Folkesindet	195

Desuden Deltagerliste og Regnskab.

Det aarlige Medlemsbidrag er 2 Kr. Dertil kommer 50 Øre til Porto ved Tilsendelse af Medlemsskriftet og Opkrævning af Medlemsbidrag.

Alle Henvendelser vedrørende »Samfundets« Virksomhed kan iøvrigt rettes til undertegnede, som ligeledes gerne modtager Bidrag til »Samfundets« Aarbog.

»Birkely«, Vejstrup i Juli.

P. B. V.

Thøger Dissing.

Tak.

Paa »Det 9. danske Hjemstavns-Stævne«s og »Svendborg Amts historiske Samfund«s Vegne retter jeg herved en Tak til alle dem, der har medvirket til, at dette Stævne kunde afholdes, og denne Beretning udsendes.

Tak til »Julius Skrikes Stiftelse,« Svendborg Amts Skoleraad, Landbosparekassen for Fyn, Svendborg og Omegns Sparekasse og Svendborg Bank for økonomisk Støtte.

Tak til »Udvalget for Hjemstavnskultur« og til alle Talere og Førere under Stævnet og Bidragyderne til Beretningen. Tak til »Danmarks geologiske Undersøgelse« for Udlaan af Clicheer og Tak til de mange Deltagere i Stævnet og andre, som elskværdigt har stillet Billedmateriale til Raadighed til Brug for Beretningen. Tak ogsaa for al den venlige Imødekommenhed og elskværdige Velvillie, som Stævnets Deltagere mødte under de mange Studieudflugter paa Land og Sø.

En særlig Tak til de af Vejstrup Højskoles Naboer og gode Venner som støttede ved at modtage Stævnedeltagere i Indkvartering, og endelig en Tak til de mange Uge- og Dagblade, som gav Stævnet en venlig Støtte ved at omtale og anbefale det for deres Læsere.

Thøger Dissing.